

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

BRNO 2009

Bc. Igor Mráz

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Trestně právní odpovědnost a sankce, jejich účel a efektivnost v současné sociální realitě

**Vedoucí diplomové práce:
JUDr. Miroslava Kejdová CSc.**

**Vypracoval:
Bc. Igor Mráz**

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Trestně právní odpovědnost a sankce, jejich účel a efektivnost v současné sociální realitě** vypracoval samostatně, podle pokynů vedoucí práce za použití pramenů, které cituji a uvádím v seznamu literatury.

Velešovice 15. března 2009

.....
Bc. Igor Mráz

Poděkování

Děkuji paní JUDr. Miroslavě Kejdové CSc. za velmi výraznou metodickou pomoc, za její rady a připomínky, za profesionální přístup a věnovaný čas, který mi poskytla při zpracování této diplomové práce.

.....
Bc. Igor Mráz

O B S A H

Úvod	1
TEORETICKÁ ČÁST	
1. Trestní odpovědnost	3
1.1. Trestní odpovědnost – pojem	3
1.2. Trestní odpovědnost – podmínky	4
1.3. Trestní odpovědnost – historický vývoj	5
1.4. Sociálně-pedagogické pojetí pozitivní tr. odpovědnosti	9
2. Trestně odpovědný pachatel	12
2.1. Pojem a význam pachatele trestného činu	12
2.2. Příčetnost	15
2.3. Věk	23
2.4. Některá specifika trestní odpovědnosti	24
2.4.1. Trestní odpovědnost právnických osob	24
2.4.2. Trestná činnost mladistvých	26
2.4.3. Trestná činnost žen	27
2.5. Recidiva trestné činnosti	29
3. Trestněprávní odpovědnost a sankce	32
3.1. Účel sankcí	32
3.2. Charakteristika jednotlivých sankcí	34
3.3. Charakteristika sankcí dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže	39
3.4. Efektivnost sankcí v současné sociální realitě	44
3.5. Vyústění a dopad sankce trestu odnětí svobody	45
3.6. Resocializace odsouzených z hlediska sociální pedagogiky	48
PRAKTICKÁ ČÁST	
4. Úvahy, komentáře a analýza trestní odpovědnosti vzhledem k současné sociální realitě	53
4.1. Úvaha a analýza ve vztahu ke snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let	53
4.2. Obecná úvaha o trestní odpovědnosti ve smyslu „starého a nového“ tr. zákona	59
4.3. Úvaha o výchově ve vztahu k trestní odpovědnosti	61
4.4. Rozbory a komentáře vývoje legislativního procesu	64
5. Závěr	66
6. Resume	67
7. Anotace	68
8. Seznam použité literatury a další prameny	69
9. Přílohy – seznam grafů a tabulek	71

Úvod

Politicko-společenské a ekonomické změny po roce 1990 vytvořily předpoklad pro změnu trestního práva a pohled na pachatele trestného činu v souvislosti s přijetím nových právních norem upravujících postavení pachatele trestného činu, a to i z hlediska sociální pedagogiky.

Název zvoleného tématu mé magisterské práce je Trestně právní odpovědnost a sankce, jejich účel a efektivnost v současné sociální realitě. V této práci se budu zabývat pachatelem trestného činu a vším, co s ním souvisí, a to jak z právního, tak i z pedagogického hlediska.

Téma práce jsem si promyslel a zvolil sám, protože mě problematika trestné činnosti pachatele a jeho oběti zajímá jak z pedagogického, tak i procesního hlediska, zejména pak z pohled do lidské duše a její psychiky.

Cílem této práce je obecně popsat pojem trestní odpovědnosti jak z právního, tak pedagogického hlediska a následně pak analyzovat konkrétní problémy současné a budoucí, již platné, právní úpravy pojmů trestní odpovědnosti, její vztah k výchově, obecné úvaze o trestní odpovědnosti a zejména pak vyvození úvah, názorů a rozborů k problému snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let.

Při zkoumání bude použito metod empirického shromažďování materiálů a dat obsažených v nashromážděných textech a materiálech a dále pak analýza informací získaných z rozhovorů s kompetentními osobami. Shromáždění materiálů a informací bude pokračovat analýzou směřující k porozumění přístupů a názorů k této problematice. Dále pak syntézou – kategorizací a typologizací, jako základu pro kritické srovnání návrhů a řešení této problematiky.

Výsledkem této práce by měla být ucelená analýza ve formě názorů, úvah a rozborů o konkrétních problémech, jako např. snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let, vliv výchovy na trestní odpovědnost či rozdílná specifika „starého a nového“ tr. zákona.

V teoretické části této práce se nejprve zaměřím na výklad základních pojmů trestní odpovědnosti, jejich podmínek, historického vývoje, pojmů trestně odpovědného pachatele, přičetnosti, věku trestní odpovědnosti a některých specifík tr. odpovědnosti jako např. trestní odpovědností právnických osob.

V dalších částech budu zkoumat pachatele trestného činu nejen z pohledu tří kriminologických škol, ale také z hlediska biotypologie, rodinné anamnézy, a zvláštní pozornost budu věnovat zejména soudní psychiatrii a duševním poruchám. Těžké duševní poruchy se totiž také skrývají za trestnými činy a to v nemalé míře. Rozeberu zde i pojem nepřičetnosti, kdy je či není takový stav uznán. Popíši také duševní poruchy a choroby, které jsou podkladem pro nepřičetnost. Samostatně proberu trestnou činnost žen a mladistvých, neboť má svá specifika a nelze ji brát souhrnně jako trestnou činnost. Příčiny deliktů u žen a dětí jsou zcela odlišné od těch u dospělého pachatele – muže, způsob spáchání má své znaky a také reakce na uvěznění je naprosto jiná.

Dále rozeberu příčiny recidivy, které nejčastěji spočívají v narušeném socializačním procesu, čímž se opět vrátím na začátek mé práce. Zamyslím se také nad prevencí recidivy.

V další části se budu zabývat sankcemi z právního i pedagogického hlediska, jejich efektivností, vyústěním a následnou resocializací pachatelů trestné činnosti. To je podle mého názoru nejdůležitější proces, který ovlivňuje celý další život člověka. Však samotná socializace probíhá již v raném věku dítěte a právě při ní tento malý člověk postupně přejímá základní morální hodnoty, postoje a názory. Nejdůležitější roli zde hraje samozřejmě rodina, ne vždy ale tu správnou. Jednu část své práce zaměřím právě na rodinu narušenou a z ní vznikající poruchy socializace. Protože se práce týká pachatelů trestných činů, nemohu vynechat ani vězeňský systém. Stručně zde rozeberu typy věznic, kam jsou pachatelé umísťováni a dále pak sociálně pedagogické problémy, se kterými se vězňové potýkají. Stručně se zmíním i o sankcích ve formách trestu, kdy s přihlédnutím právě k osobě pachatele lze uložit i jiné tresty, než trest odnětí svobody, které budu obecně charakterizovat.

Výkonem trestu odnětí svobody a jeho působení na pachatele proberu ještě zvlášť, zejména způsoby zvládání zátěžové situace a programy ve vězení.

V závěrečné části této práce provedu analýzu, úvahy a komentáře o některých fenoménech trestní odpovědnosti a to jak pedagogického, tak právního hlediska. Rozeberu některé rozdíly mezi současným a novým trestním zákonem, který bude účinný od 1.1.2010, dále pak uvedu úvahy o snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let, stejně tak jako vztah trestní odpovědnosti k výchově či obecnou úvahu o trestní odpovědnosti z hlediska sociální pedagogiky.

Závěrem celé práce je pak shrnutí celé problematiky, její hlavní klady a zápory a návrhy možných řešení.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Trestní odpovědnost

- 1.1 Trestní odpovědnost - pojem
- 1.2 Trestní odpovědnost - podmínky
- 1.3 Trestní odpovědnost – historický vývoj
- 1.4..Sociálně-pedagogické vyústění pozitivní tr. odpovědnosti

1.1 Trestní odpovědnost - pojem

Trestní odpovědnost představuje souhrn podmínek, při jejichž splnění vzniká pachateli trestného činu povinnost strpět za spáchaný trestný čin postih stanovený trestním zákonem. Jedná se o odpovědnost retrospektivní (vzniká až porušením primární povinnosti), subjektivní (tj. odpovědnost za zavinění) a individuální (odpovědnost fyzických osob za vlastní jednání).

Základem trestní odpovědnosti je v trestním právu spáchání trestného činu. Mezi státem a pachatelem vznikne spácháním trestného činu trestněprávní vztah, na jehož základě stát prostřednictvím svých orgánů, nezávislých soudů, čin projedná a uloží za něj pachateli příslušný trest, popř. ochranné opatření.

Trestný čin – pozitivní vymezení trestného činu je definováno v § 3 odst. 1 tr. zákona jako pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně.¹ Z uvedené definice vyplývá, že trestný čin je tvořen dvěma skupinami znaků:

1) Materiální znak - nebezpečnost činu pro společnost – spočívá ve schopnosti jednání pachatele vyvolat nejzávažnější poruchy či ohrožení chráněných společenských vztahů a zájmů, na něž je právě pro jejich závažnost nutno reagovat trestněprávními prostředky. Nebezpečnost činu pro společnost můžeme dělit na typovou a konkrétní:

a) Typová nebezpečnost je vyjádřena ve skutkových podstatách trestných činů a odráží skutečnost, že existují činy, které představují pro společnost typické nebezpečí, na které je třeba reagovat prostředky trestního práva. Ukazatelem míry této nebezpečnosti je zákonná trestní sazba uvedená ve skutkové podstatě (např. odnětí svobody na 10 až 15 let u TČ dle § 219 odst. 1 tr. zákona, odnětí svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem nebo propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty u trestného činu krádeže dle § 247 odst. 1 tr. zák.).

¹ Viz zák.č. 140/1961 Sb.

b) Konkrétní nebezpečnost činu pro společnost je pak spojena již s konkrétním spáchaným činem konkrétního pachatele.

2) Formální znaky – jsou znaky uvedené v trestním zákoně:

- a) Znaky skutkové podstaty trestného činu (charakterizující objekt, objektivní stránku, subjekt, subjektivní stránku, protiprávnost).
- b) Stanovený věk a přičetnost, které nazýváme znaky obecnými a které jsou pro všechny trestné činy shodné, neodlišují je od sebe navzájem. Trestného činu se může dopustit pouze osoba trestně odpovědná, tedy osoba, která dosáhla stanoveného věku, tj. dovršila patnáctý rok svého věku a byla přičetná.

Podle ustanovení § 89 odst. 1 a dalších ustanovení trestního zákona se trestným činem rozumí i příprava zvláště závažného trestného činu (§ 7, § 41 odst. 2), pokus trestného činu (§ 8) a účastenství na trestném činu ve formě organizátorství, návodu a pomoci (§ 10).

Platná právní úprava je založena na tzv. materiálním (materiálně – formálním) pojetí trestného činu. Jedná se o koncepci, podle které je trestní čin tvořen dvěma současně přítomnými znaky. Aby se jednalo o trestný čin, musí být zároveň splněny dvě podmínky: čin musí vykazovat znaky uvedené v zákoně (formální podmínka) a současně musí být nebezpečný pro společnost (materiální podmínka). Obě podmínky musí být splněny současně. Formální a materiální podmínky trestnosti činu nelze vzájemně nahrazovat. Za trestný čin nelze tedy pokládat čin, který nemá formální znaky uvedené v trestním zákoně, i když je pro společnost nebezpečný.²

1. 2. Trestní odpovědnost – podmínky

Jako základy trestní odpovědnosti označuje trestní zákon tradičně obecná ustanovení o trestní odpovědnosti, která zároveň vymezují obecné podmínky trestnosti. Trestní odpovědností je míněna povinnost strpět za trestný čin sankce stanovené trestním zákonem v rámci trestněprávního poměru, který vznikne spáchaním trestného činu mezi pachatelem a státem. Trestnost - myšlenka abstrakce - je důsledkem trestní odpovědnosti. Existence podmínek trestní odpovědnosti a trestnost z toho vyplývající nemusí však nutně znamenat, že pachatel bude také k trestní odpovědnosti pohnán (čin nemusí být stíhán soudně nebo nemusí vyjít najevo, ač zde podmínky trestní odpovědnosti a trestnosti jsou).

Pod pojmem trestní odpovědnost rozumíme souhrn podmínek, jejichž naplnění je předpokladem pro uložení trestu konkrétní osobě za spáchaný trestný čin.

Formální podmínkou je naplnění znaků konkrétního jednání, popsanych v zákoně jako skutková podstata některého z trestných činů.

² viz Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Přepřacované a doplněné vydání. Praha: Orac 2003

Materiální podmínkou se rozumí nebezpečnost (škodlivost) jednání pachatele pro společnost.

Trestní zákon nedefinuje stupeň společenské nebezpečnosti, pouze říká, co ho spoluurčuje (okolnosti určující stupeň společenské nebezpečnosti, např. způsob provedení, okolnosti za kterých byl spáchán, rozsah následku trestného činu). Jednotlivé okolnosti spáchaného činu soud posuzuje z hlediska konkrétního skutku.

S pojetím trestní odpovědnosti jsou spojeny další významné zásady:

- *zásada odpovědnosti pouze fyzických osob* (individuální trestní odpovědnost), jež současně vylučuje kolektivní odpovědnost a je základem individuálně preventivního působení na pachatele,³
- *zásada odpovědnosti pouze za vinu*, která znamená, že trestní odpovědnost může vyvolávat pouze zaviněné naplnění znaků skutkové podstaty v některé z forem předvídaných zákonem.

V trestním právu se nutně projevují určité výrazné rysy, vyplývající z povahy práva, zejména se tu projevuje jednota represe (trestání) a výchovy.

Trestným činem je pouze takový čin, jehož zákaz je vysloven v trestním zákoně, aby jednání bylo trestným činem, musí vykazovat všechny znaky uvedené v zákoně. Stanovení této formální podmínky je v souladu s požadavky přísného zachování zákonitosti: je naplnění zásady: *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*.⁴

Naplnění všech formálních podmínek trestní odpovědnosti však v právu nestačí k tomu, aby jednání byla trestným činem. Čin, jehož stupeň nebezpečnosti je pro společnost nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu. Určitá intenzita nebezpečnosti činu pro společnost je podmínkou, bez níž jednání nemůže být trestným činem. Platné české trestní právo upravuje pojetí trestného činu tak, že výslovně stanoví požadavek, že stupeň nebezpečnosti činu pro společnost musí být vyšší než nepatrný. Ustanovení zvláštní části trestního zákona jsou ostatně nově formulována tak, aby z okruhu trestní odpovědnosti byly vyloučeny případy, v nichž jednání nedosahuje stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost.

1. 3. Trestní odpovědnost – historický vývoj

Každá lidská společnost si vytváří systém způsobů reagování na situace, kdy jsou nedodržovány nebo porušovány její základní normy, hodnoty a je ohroženo její fungování či samotná existence. Je tomu tak i v případě pachatelů trestných činů, kteří svým chováním ohrožují systém hodnot společnosti, normy společenského soužití, fungování společnosti.

³ Srovnej nový trestní zák.č. 40/2009, kde je již uvedena částečná tr. odpovědnost právnických osob

⁴ Latinsky – Není zločinu bez zákona, resp. Není trestu bez zákona

Studium osobnosti pachatele vychází z předpokladu, že k delikventnímu chování má pachatel většinou určité dispozice. Otázkou, nakolik jsou vrozené a nakolik závisí na okolních vlivech, se zabývaly tři kriminalistické školy.

1. Italská kriminální antropologická škola:

Filozofie školy vycházela z učení o tzv. rozeném zločinci. Toto učení chápe člověka jen jako výsledek biologických procesů. Hlavním představitelem této školy je Cesare Lombroso (1853-1909), italský lékař a antropolog. Po studiích působil jako lékař v italské armádě a později jako vězeňský lékař v Turíně. Podle jeho teorie je člověk, který má určité odchylky, už od přírody předurčen ke spáchání deliktu. Lombroso čerpal ze svých poznatků z vězení, kde ročně vyšetřoval kolem 200 vězňů. Studoval je a našel u nich určité znaky, které potom uvedl jako jakési poznávací znamení budoucího pachatele. Byl to například: hrbolek na hlavě, silný porost, předkus, škvíra mezi předními zuby, velká pigmentace kůže, husté kudrnaté vlasy atd.. Kdo měl jeden či více těchto znaků, byl podle Lombrosa k deliktům přímo předurčen a podle těchto znamení měl být také poznáván. Ovšem vzhledem k tomu, že Lombroso mezi tyto znaky počítal i tetování, nedá se mluvit pouze o biologických aspektech. Lombroso sám později na základě tvrdé kritiky a pod vlivem svého žáka a pokračovatele Ferriho svá tvrzení zmínil.

2. Francouzská kriminálně sociologická škola:

Tvořila protiklad italské školy. Vycházela ze spisů např. Johna Locka, podle něž vývoj člověka závisí na jeho výchově. Hlavním představitelem byl lékař Lacassange, který prohlašoval, že každá společnost má takové zločince, jaké si zaslouhuje. Dalším představitelem byl Gabriel Tard. Vyvrátil Lombrosovu teorii, zkoumal mnoho lidí, delikventních i nedelikventních a dokázal tak, že tělesné anomálie existují u obou stran.

3. Marburgská škola:

Spojovala obě protichůdné školy. Použila teorii o vrozených dispozicích z italské školy, vliv prostředí na člověka ze školy francouzské a vypracovala teorii sjednocení. Hlavní představitel byl Franz von Liszt, německý profesor trestního práva. Jeho teorie sjednocení byla, že zločin je výsledkem jak osobnosti, tak okolností, které jej obklopují.⁵

Studiem osobnosti pachatele se i nadále zabývaly různé výzkumy. Na jejich základě je možno určit charakteristické rysy delikventního jedince:

- zvýšená agresivita
- zvýšený sklon k rizikovému chování
- snížená odolnost na frustraci
- snížený intelekt
- oslabený, nebo chybějící pocit viny
- snížený práh bolestivosti

⁵ viz Porada, V. a kol.: Kriminalistika. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o. Brno 2001

Z předpokladu úzké vazby mezi tělesným typem a vlastnostmi člověka vychází konstituční teorie. Kretschmer se na základě rozboru 4414 kriminálních případů pokusil v rámci své biotypologie charakterizovat podle stavby těla tyto typy delikventů.

1. *Atletický typ:*

Tělesná stavba – silné vyvinuté svaly a kosti, široká ramena, hrubý obličej.
Povaha – prostý způsob myšlení, převládají násilné trestné činy.

2. *Astenický typ:*

Tělesná stavba – slabší svalstvo, podlouhlý obličej, hubenost, vytáhlost.
Povaha – složitá, jen těžko lze nahlédnout do jeho nitra, převažuje drobná majetková kriminalita.

3. *Pyknický typ:*

Tělesná stavba – sklony k tloušťce, krátké zavalité tělo, kulatý obličej, měkké svalstvo.
Povaha – má rád klid, z trestné činnosti převažují především podvody, ale i násilné trestné činy.

4. *Dysplastický typ:*

Tělesná stavba – smíšený typ
Povaha – projevuje sklony k mravnostním deliktům, ale i k násilné trestné činnosti⁶

V průběhu dějin lidstva dochází k uplatňování množství různých druhů trestů. Povaha sankcí je výrazně ovlivňována vývojem soudnictví, práva a pojetí lidských práv. Postupná humanizace se projevuje jak v četnosti jednotlivých druhů trestu (opouštěny jsou tresty velmi kruté a nelidské), tak v charakteru samotného výkonu sankcí.

Starověk

Stát prosazoval svou výlučnou trestně právní autoritu pozvolna. K omezování krevní msty (znak rodové společnosti) přispělo organizování městských států. Trest je ovládnut filozofií odplaty a odstrašení. Pachatel je postižen stejným způsobem, jakým sám zasáhl postiženého, tedy dle zásady „oko za oko, zub za zub“. Již ve 2. století před naším letopočtem se uplatňuje též tzv. legální kompozice (kompenzace), kdy dochází k odškodnění oběti majetkovou náhradou. V tomto období od sakrálních sankcí přechází starověká společnost k trestu smrti, tresty mrzačící a velmi početné tresty majetkové.

⁶ Viz Voňková, J., Chalupová, J.: Sociální práce s pachateli. Leges, Praha 1992

Realizace trestu smrti pramení ze stupně závažnosti spáchaného deliktu, vliv má i společenské postavení pachatele (od stětí mečem až po zahrabání zaživa či naražení na kůl).

Mrzačící tresty jsou postaveny na analogii se spáchaným činem (za pomluvu vyříznutí jazyka apod.)

Trest odnětí svobody nebyl uplatňován, což souviselo s hospodářskými obtížemi občin a měst při zřizování věznic, udržování dozorcího personálu a při zajišťování výživy vězňů.

Římské právo zná otroctví pro dluhy, později otroctví z trestu (servitus poenae). Rozsudkem trestního soudu se odsouzený stal státním otrokem a musel pracovat v dolech nebo na jiných veřejných pracích. V té době však bylo vězení pojímáno spíše jako zajišťovací vazba. Uplatnění nalezlo rovněž při výkonu trestu smrti hladem.

Feudalismus

V raně feudálním období přežívá závislost na obyčejích před státní mocí, jež jsou však v této době aplikovány v zájmu vládnoucí třídy feudálů. V Čechách jsou užívány tresty smrti, tresty mrzačící, pokuty, ztráta cti.

V charakteru uvěznění převažovalo na dlouhou dobu zabezpečovací či administrativní pojetí. Jako určitý trest pro privilegované společenství začala církev používat dočasné umístění ve strohých klášterních podmínkách.

Existenci vězení (dočasného či doživotního) v českých zemích dokládají městská práva Koldínova (1579). V této době nalézá trest vězení již širší uplatnění. Systém vězení není jednotný. Podle zřizovatelů lze vězení rozčlenit na vězení církevní (klášterní, inkviziční, kajícíků), hradní, vojenské (káznice, trestnice), panská aj. Výběr druhu vězení ovlivňovala mj. příslušnost pachatele ke stavu a závažnosti provinění.

Šlechtická vězení se nacházela např. na Pražském hradě (Černá věž pro potrestání lehčího provinění, Daliborka pro potrestání provinění závažnějších). Politicky nebezpeční vězni bývali na rozkaz krále uvězněni na královských hradech (Křivoklát, Přimda), později na některé pevnosti v cizině (Budín, Komárno).

Specificky bylo pojato vězení pro dlužníky – dlužnické vězení (Pražský hrad a Hradec Králové).

Odsouzení počali být postupně vnímáni též jako významný zdroj práce, jež by měl být produktivně využit. Kolem roku 1500 se v oblasti Středomoří objevují nucené práce (galeje). České trestní soudy posílají koncem 16.století odsouzené na stavby pevností proti Turkům a na galeje na Dunaji. Postupně dochází též k deportacím odsouzených z Anglie do Ameriky, kde zákonná úprava dovolovala místo trestu smrti uložit trest deportace. Po objevení nového kontinentu pokračuje až do poloviny 19.století vyvážení odsouzených do Austrálie. Trestanecké kolonie se stávají součástí způsobu realizace vězení z mnoha dalších zemí včetně Francie, Itálie, Ruska, Mexika a Řecka.

Osvícenectví

Nová ideologie trestání se prosazuje reformními návrhy přicházející od představitelů tzv. klasické trestněprávní a kriminalistické školy, jež jsou spojovány se jmény významných filosofů a reformátorů – Ch.S.Montesquieu, F.M.Voltaire, D.Diderot aj.. Ústřední myšlenku vyjadřuje požadavek humanizace trestu a trestání. Osvícenci apelují na to, aby byla v zákoně zakotvena i určitá ochrana pachatele. Především hlásají právo na život člověka jako základní občanské právo. Pro koncepci trestního práva vytvořili tyto zásady:

1. Žádný trestný čin bez zákona, to znamená, že čin, který není uveden v zákoně, není trestným činem.
2. Žádný trest bez zákona, to znamená, že pachatel může být potrestán jen takovým trestem, který je uveden v zákoně.

Na této osvícenecké filosofii pak stavěla tzv. klasická škola. Za jejího zakladatele je považován italský markýz Cessare Beccaria (1738 – 1749). Ve svém díle „ O zločinech a trestech „ byl Beccaria odpůrcem krutých trestů a trestu smrti. Účelem trestu podle něj není způsobovat utrpení, ale ochránit společnost. Dochází ke kodifikacím trestního práva, tzv. zákoníky, ve kterých se odráží zásada proporcionality (úměrnost mezi nebezpečností trestného činu a trestem) a zákonností.

Na trest vězení začíná být pohlíženo ve větší míře z hlediska možností převýchovy potrestaného. Nezbytnost výchovné funkce trestu, tak jak byla už v té době reflektována, dostatečně zřetelně vyjadřuje nápis v průčelí římské káznice sv. Michala z roku 1718: „ Trestati nepoctivé je málo, jestliže je výchovou neučiníme být poctivými“.⁷

1.4. Sociálně-pedagogické pojetí pozitivní tr. odpovědnosti

Úvodem musím zmínit, že 18. a 19. století bylo také obdobím koncipování penologických systémů. Pod pojmem penologický systém je chápán souhrn zásad, postupů, podle nichž je vykonáván trest odnětí svobody a od kterých se očekávalo dosažení změny (nápravy) chování vězněného provinilce. Penologické systémy do svých zásad v průběhu svého vývoje vstřebávaly stále více se rozšiřující poznatky o člověku, jeho psychice, chování, výchově, fungování v sociálním prostředí.

Koncem 19. století a začátkem 20. století s rozvojem nových poznatků se intenzivně vyvíjejí snahy o další zdokonalování systému výkonu trestu odnětí svobody. Progresivní penitenciární systém je rozšiřován o další „prvky“, které mají přispět k účinnějšímu dosahování penitence – změně chování vězněných.

⁷ Dle mého názoru zásadní význam sociální pedagogiky v této práci

I ze sociálně-pedagogického hlediska se rozšiřuje obsah trestu odnětí svobody

Jsou zřizovány:

- otevřené nebo polootevřené věznice – jejich zřizování je vedeno myšlenkou vyhnout se nežádoucím vlivům uvěznění, které ztěžují opětné zařazení jedince do společnosti,
- pozorovací (diagnostická) střediska – jejich úkolem je zkoumání individuálního případu, analýza osobnosti odsouzeného, odhalení individuálních příčin spáchaného trestného činu. Na základě získaných poznatků jsou vypracovány postupy zacházení s odsouzenými a programy zacházení cílené k dosažení žádoucí změny odsouzeného.
- vedle diagnostických center jsou zakládána výzkumná centra, která zkoumají výkon trestu odnětí svobody v rovině obecných otázek jeho výkonu, účinnosti a svými poznatky podněcují praxi k zlepšení.

Rozšiřují se možnosti vzdělání

Tyto jsou obsaženy už v zásadách klasických penitenciárních systémů. Možnost vzdělání je otevřena nejen pro věkově mladé kategorie vězňů, ale i věkově starších. Poskytovaný obsah vzdělávání překračuje obvykle zaměření vzdělávání na vyrovnání se z negramotností, umožňuje získat různou úroveň profesní přípravy a různé formy vzdělávání dle specializovaných zájmů. Vzdělávání nabývá na významu nejen svou složkou profesní přípravy, ale i kultivující funkci. Vzdělávání je připisována významná integrativní funkce v přípravě vězněného na život na svobodě, kultivování sociálních dovedností, získávání profesních dovedností, které zvyšují pravděpodobnost integrovat se do života společnosti.

Rozvíjí se udělování dovolených

Dovolená v rámci výkonu trestu se nekryje s běžnou představou trávení dovolené v občanském životě na svobodě. Jde o souhlas opuštění věznice za účelem vykonávání zaměstnání, návštěvy lékaře, navštěvování vzdělávacího programu, uspokojení kulturních potřeb. Udělení dovolené v průběhu odpykávání si trestu však nemusí být vždy spojováno s opuštěním věznice. Nejblíže obvyklému chápání dovolené se přibližuje přerušení výkonu trestu odnětí svobody za účelem návštěvy rodiny jako forma odměny.

Vytvářejí se podmínky pro trávení času

Po splnění základních každodenních povinností se zavádějí aktivity volného času. Jde o aktivity rekreativní, zájmové, tvořivé, zábavné, vzdělávací. Při jejich zavádění se vychází z poznání, že mnoho odsouzených neumí trávit volný čas k vlastnímu prospěchu – odpočinku, obnovení sil, získávání nových podnětů k seberozvoji, ale naopak jsou bezradní, trpí pocitem nudy, všednosti svého života a trestná činnost je pak aspoň nějakým zpřetrháním této všednosti. Příznačné je to především u věkově mladších skupin vězňů.

Léčebné psychoterapeutické postupy.

Aplikace těchto postupů je zaměřena na ovlivňování sociálně deviantních projevů chování vězňů, které jsou považovány za významnou příčinu kriminálního jednání.

Pozitivistický přístup.

Pozitivistický přístup v zacházení s vězňůmi, který zapracoval behaviorální pojetí chování (sledující záměrně prezentované podněty, které mají vyvolat žádoucí reakce), odhlíží od velmi různorodých a velmi subtilních aspektů vnitřních proměnných (s různou individuální významností a ještě různěji prožívané) a od procesu vnitřních změn – penitencie člověka, která má být základem trvalejší změny. Dostatečně se nevyhodnocuje vliv dosavadní kriminální etapy vývoje vězněného. V uvedeném přístupu se vězeňský personál soustřeďuje na pozorování chování odsouzených, na jejich zapojování do různých činností, na výkonnost v těchto činnostech, na hodnotu organizovaných aktivit, včetně pracovních, na dodržování režimu věznic – na manifestující se projevy chování. Vězeň se stal především objektem působení a manipulativního zacházení (direktivně vedené socializace).

Rozvoj věd a jejich aplikace daly podnět k uplatňování progresivního zacházení s odsouzenými v převážné většině zemí Evropy a dále inspirovaly jednotlivé státy k propracování konceptu zacházení s vězňůmi, potažmo k dalšímu zdokonalování vězeňství.⁸

⁸ Viz Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 1996

2. Trestně odpovědný pachatel

- 2.1. Pojem a význam pachatele trestného činu
- 2.2. Příčetnost
- 2.3. Věk
- 2.4. Některá specifika trestní odpovědnosti
 - 2.4.1. Trestní odpovědnost právnických osob
 - 2.4.2. Trestná činnost mladistvých
 - 2.4.3. Trestná činnost žen
- 2.5. Recidiva trestné činnosti

2.1. Pojem a význam pachatele trestného činu

Trestněprávní nauka rozlišuje materiální pojem trestného činu, kterým se nejčastěji rozumí čin společensky škodlivý, a formální pojem trestného činu, kterým je čin trestný podle platného práva. Problém vypadá zcela jinak z pohledu *de lege ferenda* než z pohledu *de lege lata*. *De lege ferenda* celá trestněprávní nauka běžně vychází z materiálního pojmu trestného činu. *De lege lata* se však akcentuje hlavně formální pojem trestného činu.

Materiální pojem trestného činu je základem kriminalizace vybraných činů, vyjadřuje představu společnosti o tom, co smí být pod trestem zakázáno, a je důležitým kriminálně politickým instrumentem. Formální pojem trestného činu má být naproti tomu základem platného trestního práva, má umožnit přísné rozlišování trestných činů a činů beztrestných a být tak rozhodující pro garanční funkci trestního zákona. Toto pojetí vychází ze zásady „*nullum crimen sine lege*“, ze které vyplývá i požadavek určitosti trestněprávních norem.

Pachatelem trestného činu je osoba, která svým jednáním naplnila všechny znaky trestného činu. V tomto smyslu je pachatelem i osoba, kterou podle trestního zákona kvalifikujeme jako spolupachatele nebo účastníka. Je to netoliko pachatel dokonání činu, ale i přípravy a pokusu.

Náš trestní zákon pokládá za svobodně se rozhodujícího, a proto za trestně odpovědného toho pachatele, který je způsobilý rozpoznat, že jeho čin je pro společnost nebezpečný a je zároveň způsobilý ovládat svoje jednání.

Podle našeho platného trestního zákona může být pachatelem trestného činu jen fyzická osoba příčetná, která dosáhla v době činu určitého věku, tedy 15 let.

Jinak omezuje trestní zákon jedině způsobilost být pachatelem a spolupachatelem trestného činu (nikoliv být účastníkem) potud, že adresuje některá ustanovení zvláštní části jen určitému okruhu osob (§ 90 TZ)⁹.

⁹ Pozn. Může jím být osoba, která má požadovanou vlastnost, způsobilost nebo postavení – viz § 90 tr.zák.

Otázka trestní odpovědnosti pachatele souvisí s jednou ze základních filosofických otázek, totiž s otázkou, zda rozhodnutí člověka jednat tím či oním způsobem, zachovat se podle zákona či zvolit trestný čin, je svobodné a ničím nepodmíněné, či zda je nějak určováno (determinováno).

Indeterminismus je označení pro směr zastávající názor, že lidská vůle je svobodná, že se člověk může svobodně rozhodnout, zda trestný čin spáchá či nikoli. Tento názor by ve své extrémní podobě vedl k tomu, že bychom museli popřít jeden z prostředků k dosažení účelu trestního zákona – pohrůžku tresty (§ 1 a 2 TZ). Trest by nemohl působit výchovně ani na pachatele, ani na společnost a byl by jen odplatou za trestný čin.

Deterministické pojetí je založeno na předpokladu, že lidské jednání je předurčené, lidská vůle je kauzálně determinovaná jako všechny jevy na světě. Pachatel spáchal trestný čin, protože nemohl jinak, vedly ho k tomu nutně vlivy okolí i jeho charakter. Důsledkem této vyhraněné koncepce by bylo, že bychom museli rozlišovat osoby příčetné a osoby nepřičetné, protože všechny jednají nesvobodně. Nemuseli bychom rozlišovat ani trestné činy úmyslné a trestné činy nedbalostní. Zbytečným by bylo rozlišování mezi tresty a ochrannými opatřeními (pachatel by byl držen v izolaci, pokud by trvala jeho nebezpečnost).

Za správné se považuje pojetí ležící někde uprostřed obou krajních názorů.

Náš trestní zákon pokládá za svobodně se rozhodujícího, a proto za trestně odpovědného toho pachatele, který je způsobilý rozpoznat, že jeho čin je pro společnost nebezpečný a je zároveň způsobilý své jednání.

Jedním z atributů trestního práva demokratického právního státu je zásada odpovědnosti za spáchání trestného činu, z níž vyplývá, že trest za trestný čin smí být uložen pouze pachateli trestného činu, jemuž bylo jeho spáchání dokázáno. Pokud se někdo dopustil trestného činu, je třeba mu tuto skutečnost dokázat v řádném soudním řízení. Tedy důkazní břemeno je na orgánech činných v trestním řízení.

České trestní právo spočívá na zásadě individuální odpovědnosti, nezná kolektivní odpovědnost; nezná ani odpovědnost za cizí zavinění; nezná odpovědnost právnických osob¹⁰.

Otázkou je, jak vlastně člověk dospěje k tomu, že spáchá kriminální čin, jak se stává pachatelem? Může se to na něm poznat dopředu, dá se takový člověk odhadnout?

Z tohoto pohledu jsou pachatelé dělení takto:

1. Normální typ:

Tento člověk je zcela socializován, žije bez zjevných problémů mezi lidmi a svým okolím a sousedy je považován za normálního člověka. Jeho trestná činnost je spíše epizodická, která z jeho běžného života vybočuje. Cítí vinu i výčitky svědomí, veškeré hodnoty má zachovány. Jeho delikty jsou většinou nedbalostního charakteru.

¹⁰ Srovnej se zák. č. 40/2009 Sb.

2. Neurotický typ:

Člověk s psychickými problémy, osobnost je nápadná větším nebo menším výskytem neurotických poruch, jako např. skleslost, úzkosti, pocity strachu, hysterické záchvaty. Většinou to bývají mladí lidé, dobře situovaní, ze středních a vyšších vrstev. Nežádka se u nich totiž jedná o protesty proti společnosti a zejména proti rodině, mají pocit nezájmu o svou osobu, že jsou přehlíženi. Jejich nestabilní povaze také odpovídá způsob spáchání jejich trestného činu, je amatérsky provedený, na místě je zanechána spousta zřetelných stop, ani se je nepokouší nijak zakrývat, z místa činu utíkají a jejich alibi, pokud si je vůbec zajistí, jsou chatrná a boří se při prvním vyšetřování.

3. Mentálně nedostačivý typ:

Rozumové schopnosti tohoto pachatele jsou na nízké úrovni. Proto si pravděpodobně vybírá za oběti slabší jedince, než je sám. Útočí třeba na děti, mladistvé, nebo i na zvířata. Sám se k činu nepřiznává, při výslechu lže, ale vzhledem k intelektuální kapacitě velmi průhledně. Je lehce ovladatelný, zkušený vyšetřovatel ho snadno dovede k pravdivým výpovědím. Trestná činnost nebývá promyšlená.

4. Psychopatický typ:

Je to člověk s poruchami chování, jde spáchat trestný čin i přesto, že ví, že ho policisté rychle odhalí. Na kriminálním jednání má značný podíl právě jeho osobnost, jedná se o relativně trvalou odchylku osobnosti.

5. Psychotický typ:

V době, kdy páchá trestný čin, trpí některou z konkrétních podob nejtěžšího duševního onemocnění. U jeho činů se velmi těžko zjišťuje motiv, protože často naprosto chybí. Trestný čin je naprosto nesrozumitelný, nedá se rozumově pochopit a často bývá i velmi brutální a zvrácený. Tito lidé nejsou za své činy trestně odpovědní a většinou se rozhodne o jejich ochranném léčení.

Z pohledu rodinné anamnézy lze pachatele dělit:

1. Socializovaný pachatel – má naprosto běžnou fungující rodinu, autorita rodičů je kladná, nejsou zde žádné poruchy chování. Většinou to u mladých lidí bývá revolta, bouření se proti tradicím.
2. Disociální pachatel – rodinné zázemí není moc kvalitní, ale většinou bez nějakých výrazných výkyvů, vztahy s rodiči byly vcelku dobré. Každopádně zde není typicky kriminálně hodnotová orientace. Trestná činnost začíná zprvu třeba útekem z domu a touláním. Pak se přidružují drobné krádeže, týrání zvířat apod. Rychle podléhají návyku na alkohol či drogy. Intelekt ale zůstává zachován, časem se většinou zklidňují, jen málokdy bývají agresivní.

3. Asociální pachatel – výchovné prostředí je naprosto nefungující a narušené, rodina neplní svoji funkci. Role matky i otce jsou negativní, bývají alkoholicí, drogově závislí, recidivisté. Děti z těchto rodin mají své kriminální zkušenosti započaty již v ranném věku.

2.2 Příčetnost

Příčetností rozumíme způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele.

Příčetnost je podmíněna schopností pachatele chápat význam svého činu pro společnost a ovládat své jednání; nebylo by spravedlivé ani účelné trestat osobu, která pro duševní poruchu tyto schopnosti nemá.

Trestní zákon sám nedefinuje pojem příčetnosti, avšak uvádí důvody, které příčetnost vylučují. Podle § 12 není pro nepřítetnost trestně odpovědný, kdo pro duševní poruchu nemohl v době činu rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání.¹¹

Tzv. biologickým kritériem nepřítetnosti je duševní porucha¹² zahrnující širokou škálu různých odchylek chování a prožívání u postiženého jedince buď od normy intraindividuální nebo od normy extraindividuální.

Z psychiatrického hlediska můžeme duševní poruchu označit jako zřetelnou odchylku od běžné normy, resp. od stavu zdraví, kterým se rozumí stav úplné duševní pohody.

Odchylka od normy může být interindividuální (chování osob podobných vlastností, věku, podobného společenského postavení, stejného sociálního prostředí) nebo extraindividuální (výrazná změna samotného jedince).

Duševní porucha může mít různou dobu trvání (několik vteřin či minut – např. epileptický záchvat, měsíce či léta – schizofrenie). Duševní porucha může být způsobena různými příčinami, např. jinou nemocí, která má takovou poruchu za následek. Může být však vyvolána také požitím návykových látek, např. alkoholických nápojů. Duševní poruchou může být také stav tzv. patologického hráčství.

Pojem duševní poruchy nelze definovat s konečnou platností, neboť jeho obsah se mění s pokrokem psychiatrické vědy a s rozvojem metod léčení. Formulace „duševní porucha“, kterou užívá trestní zákon v ustanovení § 12, je však dostatečně obecná, abstraktní a její obecnost lze na konkrétním případě zpřesnit nebo doplnit judikaturou.

¹¹ Znění § 12, zák. č. 140/1961 Sb.

¹² Čírtková, L.: Forenzní psychologie. Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň 2004

Za nepřičetnost se označuje stav, kdy obviněný trpí duševní poruchou, která natolik narušila jeho schopnost ovládat své jednání a rozpoznat důsledky z takového chování plynoucí, že nemohl chápat nebezpečnost tohoto jednání pro své okolí a pro společnost. Musí být ovšem zcela jasně prokazatelné, že tato uvedená ztráta ovládnutí byla v přímé souvislosti s duševní poruchou a také přesně v době spáchání trestného činu. To musí soud v úzké spolupráci se znalci – psychiatry pečlivě zvážit. Pokud uvedené skutečnosti prokázat nejdou, nebude stav nepřičetnosti uznán. Velmi často se stává, že pachatel se snaží o to, aby nebyl za svůj čin odpovědným, a místo trestu mu bylo uloženo ochranné opatření – ochranné léčení. Svůj duševní stav tedy více či méně předstírá, aby se vyhnul soudnímu projednávání nebo nástupu trestu. Povinností znalce je tuto simulaci duševní poruchy rozpoznat, což je mnohdy velice obtížné a vyžaduje to bohaté psychiatrické zkušenosti, včetně pečlivého a důkladného pozorování domnělého duševně nemocného člověka. Lidé, kteří simulují, se však neustále dopouštějí té samé chyby, že své příznaky značně přehánějí a staví je na obdiv, na rozdíl od skutečně nemocných, kteří se za to spíše stydí a snaží se to zakrývat.

V případech, že se tedy vyskytnou důvodné pochybnosti o duševním stavu pachatele, je z nařízení soudu provedeno odborné vyšetření. K tomu je potřeba nejen samotný trestný čin, ale zejména chování před ním a po něm, promluva s členy rodiny, hodnocením ze zaměstnání, svědecké výpovědi přátel, známých, sousedů, dřívější chování, výpisy z rejstříku trestů a samozřejmě celkový zdravotní stav.

Úkolem znalců a odborníků je tedy posoudit pohnutky, jež vedly ke spáchání trestného činu a zjistit, jaký byl duševní stav pachatele v době spáchání tohoto činu. Zjištěné údaje potom písemně zpracuje ve znaleckém psychiatrickém posudku. Ten obsahuje tři části:

1. výpis ze spisů, které měl znalec k dispozici
2. psychiatrické vyšetření pachatele
3. závěr posudku

V první části jsou obsaženy údaje, které se týkají předchozího života pachatele, výpisy z rejstříku trestů a chorobopisů, svědecké výpovědi a okolnosti, které mají nějakou souvislost se spáchaným trestným činem.

Část druhá obsahuje vlastní psychiatrické vyšetření, jeho průběh a výsledky.

Ve třetí a poslední části je posudek a závěr, ke kterému znalci došli na základě vlastního vyšetřování a pozorování. Jsou zde shrnuta veškerá fakta, týkající se duševního stavu vyšetřované osoby, včetně okolností, které na to měly nějaký vliv. Znalci zde také došli k závěru, že vyšetřovaný je pro svou duševní poruchu nebezpečný svému okolí, doporučí jeho umístění v příslušném léčebném zařízení. Soud má tedy tento znalecký posudek k dispozici, ale není jím nijak vázán, zkoumá a hodnotí jej podobně jako jiné důkazy.

Duševní poruchy

1. Psychotické a afektivní poruchy

- a) **Schizofrenie** - je to těžké psychologické onemocnění a v naprosté většině probíhá chronicky. První příznaky se projevují většinou v pubertě, v době dospívání a postupně se zhoršují. Lidé postiženi schizofrenií trpí poruchami myšlení, nemohou se soustředit, stále se pletou, což většinou vede k tomu, že se uzavírají do sebe. Ztrácejí vztahy se svými blízkými a přestávají jevit zájem o děti. Nebývají potom schopni ani vést normální život, i jednoduché úkony, jako např. ranní vstávání a odchod do práce pro ně představují obrovský problém. Ze zaměstnávání brzy dostávají výpověď, protože se nedostavují bez jakékoliv omluvy. Od čehož je jen krůček k páchání trestné činnosti. V jejich chování se vyskytují právě impulzivní stavy, kdy zcela bez přemýšlení spáchají nějaký násilný trestný čin. Většinou se jedná o těžké ublížení na zdraví, či vraždu. Mohou svůj čin ale i pečlivě promyslet a provést proto, že podle nich je to jediná správná a logická možnost. Jsou o tom přesvědčeni, ale je to jen následek jejich paranoidních představ. Krádeží nebo podvodů se dopouštějí jen velmi zřídka.
- b) **Paranoia** – je to choroba, při níž je nemocný člověk pronásledován nejrůznějšími představami. Je nesmírně nedůvěřivý a okolí kolem sebe neustále podezírá z nejrůznějších věcí. Veškeré jednání lidí okolo sebe vidí jako nepřátelské a zaměřené proti němu. V jeho utkvělých představách se všichni spikli proti němu, aby mu uškodili, znemožnili ho a zničili. Toto onemocnění může vzniknout po nějakém duševním stresu, s nímž se postižený nedokázal vyrovnat, a tak si vytvořil nějakou svoji chybnou teorii. Vývoj této nemoci bývá tedy postupný a léčení je velice obtížné. Bludný kruh utkvělých představ, které si kolem sebe paranoik vytváří, zasahuje do celého jeho myšlení a života a tím jej ovlivňuje tak, že pod jejich vlivem může spáchat i trestný čin. I toto onemocnění je podkladem k vyloučení odpovědnosti.
- c) **Bipolární afektivní porucha** (dříve maniodepresivní psychóza)

Tato nemoc má dvě fáze:

1. Depresivní forma – člověk je melancholický a smutný, neustále má z něčeho obavy, že nestačí na svou práci, nezvládne péči o domácnost a děti, neumí si poradit s životem. Bývá stále unavený a apatický, pohyby jsou zpomalené, uzavírá se do sebe a nekomunikuje. Obviňuje se ze všeho co se kolem děje, nemá žádné sebevědomí, prožívá stavy nezměrné úzkosti. V horších formách často slyšává i hlasy, které ho ovlivňují. Ze stavů apatie a uzavřenosti ovšem může dojít k bouřlivé reakci, kdy nemocný buď ublíží sám sobě nebo i usmrtí člena rodiny.
2. Manická forma – je v podstatě opakem apatie a klidu u depresivní formy. Tady je všechno zrychlené, myšlenky se hrnou jedna za druhou, sotva začne povídat o jedné, už je tu druhá ke které přeskóčí, mluví nesmyslně, protože nedokončuje věty. Jeho sebevědomí se náhle neúměrně zvýší, náhle je

nejchytřejší ze všech, všechno ví a umí nejlépe. V těchto fázích jsou nemocní jedinci nesmírně podnikaví, dělají spoustu věcí naráz, zcela bezmyšlenkovitě utrácejí peníze za zbytečné a nepotřebné věci, podnikají riskantní věci a propadají alkoholu. Jejich nálada je nepřiměřeně veselá, oči se jim nepřirozeně lesknou, zornice jsou rozšířené a dostávají se poruchy spánku, nemocní jsou po celou noc velmi živí, a ráno nejeví stopy únavy.

2. Mentální retardace

Tyto stavy zůstávají ve většině stejné po celý život. Bývají vrozené, ale může na ně mít vliv i výchova a zevní vliv. Jsou to těžké druhy slabomyslnosti a poruchy osobnosti.

a) Mentální retardace – je to vrozená slabomyslnost, která vzniká jako následek porušeného vývoje mozku a nerozvinuté rozumové činnosti. Za příčinu se uvádí nejrůznější mozková onemocnění. Podle toho, jak silné je postižení, se mentální retardace dělí:

1. Těžká mentální retardace – duševní rozvoj je zcela nepatrný, postižený jedinec je na úrovni kojence. Je to nejtěžší stupeň intelektového defektu, IQ je nižší než 20. Sám se o sebe nedokáže postarat. U soudu tyto jedinci nefigurují, většinou svůj život stráví v ústavech sociální péče.
2. Středně těžká mentální retardace – při tomto stupni se dítě může naučit i některé základní znalosti a společenské návyky. Je to středně těžká forma, s jistými obtížemi může absolvovat zvláštní školu. Pracovat mohou jen manuálně, na jednoduchých, opakujících se úkonech. Morální zábrany zde většinou nebývají moc silné, dopouštějí se primitivních, nepromyšlených krádeží, vezmou věc jen proto, že je třeba hezky barevná a líbí se jim, ale neví co s ní, mnohdy ani k čemu slouží.
3. Lehká mentální retardace – zde je již určitý duševní vývoj, ale nedosahuje normálního stádia. Jedinci ovšem mohou mnohdy vychodit i základní školu. Jejich mechanická paměť bývá velmi dobrá, jsou schopni provádět i složitější podvody či krádeže. V logickém myšlení ale naprosto selhávají.

Z těchto tří postižení stávají před soudem v roli pachatele trestného činu nejčastěji právě lidé s lehkou mentální retardací. Jsou totiž velmi lehce ovladatelní, snadno podlehnou nátlaku a špatným vlivům okolí. Nejsou natolik postižení, aby nemohli vykonat, co se po nich žádá, ale zase nejsou natolik inteligentně na výši, aby si sami uvědomili případná rizika a následky. V afektu se dokonce mohou dopustit i závažných násilných trestných činů, mají snížené zábrany. Mnohdy zde hraje velmi důležitou roli alkohol. Často mu propadají, a může jim být i záměrně podán, aby se dali snáze svést k páčání trestné činnosti.

3. Poruchy osobnosti a chování

Nejsou v pravém smyslu chorobami, ale trvalými stavy osobnosti, které jsou nějak odchylné od běžného průměru. Člověk s touto poruchou má nevyváženou, disharmonickou osobnost. Má velmi odlišné zájmy než lidé kolem něj, díky čemuž se dostává s okolím do konfliktu. Svou odchylku vyčnívá z řady, je nápadný a okolím považován za podivína. Mezi nejdůležitější poruchy osobnosti pro soudní psychiatrii patří:

- a) **Disociální osobnost** – mají sklony k explosivnímu a agresivnímu jednání. Jsou velmi výbušní, svým chováním ohrožují okolí, dopouští se násilí a ničí majetek. Většinou špatně snáší alkohol a při jeho větším požití u nich dochází k velmi bouřlivým reakcím. Jejich efekt může nabýt až takové síly, že dochází k zákalu vědomí.
- b) **Emočně nestabilní osobnosti** – navenek mohou působit jako pracovití a sebevědomí, ale jsou velmi povrchní, málokdy dokončí započatou práci. Díky svým prchavým zájmům a nestálosti se dostávají do konfliktů s okolím a mohou taktéž inklinovat k výbuchům vzteku.
- c) **Nezdrženliví psychopati** – lehkomyšlní jedinci, jsou velice lehkou ovladatelní a nejspíše se dají svést špatnými příklady.
- d) **Histriónská osobnost** – jejich hlavním cílem je snaha o to, aby veškerá pozornost byla soustředěna výhradně na ně. Touží po tom být hlavním předmětem lásky, chvály, nebo aby je lidé litovali. Aby toho dosáhli, chovají se velice nápadně a předvádějí dokonalá dramatická vystoupení, ať už se snaží ostatní převyšovat, nebo se staví do role slabé oběti s pohnutým životním osudem. Jejich skutečné city a jejich projevování, pokud je zrovna nehrají, jsou překvapivě chladné. Aby zaujali, ať už v tom či onom směru, neustále si vymýšlí a trpí tzv. bájnou lhavostí.

K nejvýznamnějším poruchám chování patří:

Poruchy pohlavní identity – tito lidé trpí v největší míře úchylkami v oblasti sexuality. Projevují se agresivně, bezohledně k druhým osobám, je zde většinou absence morálních zábran. Většina trestných činů, které se týkají sexuálních zločinů, ať už je to znásilnění či soulož mezi příbuznými je páchána muži. Patří sem např. tyto úchylky:

- a) **Pedofilie** – tato úchylka se vyskytuje takřka výhradně u mužů, jejich sexuální zaměření je orientováno na děti.
- b) **Sadismus** – základním znakem sadismu je touha působit druhé osobě bolest. Zabití oběti nebývá hlavním záměrem, ale bohužel většinou k němu dochází, když pachatel dodatečně dostane strach z toho, že by mohl být prozrazen. Tyto vraždy jsou pak provedeny velmi nápadně a děsivě, např. vyvrhnutí orgánů, pořezáním částí těla, či zohavením pohlavních orgánů.

Ostatní deviace, jako například exhibicionismus, voyerismus, transvestitismus či fetišismus většinou nebývají společensky nebezpečné. Případy nekrofilie či zoofilie jsou u nás velice vzácné.

4. Přejchodné či krátkodobé poruchy.

Jsou to hlavně takové poruchy, které mají za následek stavy bezvědomí, nebo se objevují po těžkých úrazech hlavy.

- a) **Epilepsie** – je to záchvatové onemocnění mozku, které se projevuje záchvaty, ztrátou vědomí a psychickými poruchami. U epileptiků dochází také k povahovým změnám, k nimž ale nepřispěla jen choroba, ale i postoj společnosti. Jejich negativní reakcí se postižený jedinec cítí vyloučen a snaží se proti tomu nějak bránit, je popudivý a egocentrický. V současné době už je ale pomoc epileptikům i informovanost o jejich nemoci a jejím průběhu na takové úrovni, že můžeme mluvit o ustupování těchto povahových změn do pozadí.
- b) **Neurózy** – projevují se lehčími duševními poruchami. Vznikají za působení psychických podnětů, většinou za předpokladu nesouladu v osobním životě. Patří sem poruchy spánku, bolesti hlavy, deprese různé fóbie. Neurotické poruchy ale nejsou důvodem k uznání nepřičetnosti.¹³

Dalším kritériem nepřičetnosti (tzv. psychologickým) je nedostatek schopnosti rozumové (tzv. schopnost rozpoznávací), nebo schopnosti ovládací (schopnost ovládat své jednání, tzv. schopnost určovací). Stačí nedostatek jedné z těchto schopností, buď schopnost rozpoznávací nebo schopnost určovací, aby byl naplněn psychologický znak nepřičetnosti. Nestací tedy k přičetnosti, aby pachatel vnímal skutkové okolnosti trestného činu, je třeba, aby byl též způsobilý chápat jejich společenský smysl (např. schizofrenik je schopen dobře chápat, pamatovat, reprodukovat skutkové okolnosti činu, ale není schopen pochopit společenský dosah, společenskou nebezpečnost činu).

Nedostatek schopnosti rozpoznávací spočívá v tom, že pachatel není schopen rozpoznat, že nebezpečnost činu pro společnost je vyšší než nepatrná (§ 3 odst. 2), u mladistvých vyšší než malá (§ 75)¹⁴. Nevyžaduje se schopnost přesně odhadnout stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Pokud by to pachatel v konkrétním případě nedokázal, potom by tato okolnost mohla mít význam při určování míry zavinění. Určení přesného stupně společenské nebezpečnosti je otázkou velmi obtížnou, která může být předmětem odborných úsudků. Nelze proto po laikovi bez právnického vzdělání žádat, aby přesně určil stupeň společenské nebezpečnosti – postačí běžná laická představa o tom, že nebezpečnost jeho činu překročila minimální hranici nebezpečnost pro společnost rozhodou pro ten který trestný čin.

Samostatná existence duševní poruchy tedy nezabavuje trestní odpovědnosti. O vyloučení přičetnosti hovoříme jen v případě, že duševní porucha zbavuje postiženou osobu buď schopnosti rozpoznávací, nebo schopnosti ovládací, popř. obou schopností. Pojem přičetnost tady není identický s pojmem „duševní zdraví“ nebo „normalita“.

¹³ Čírtková, L.: Základy psychologie pro policisty. Policejní akademie ČR, Praha 1994

¹⁴ Viz zák. č. 140/1961 Sb.

Z hlediska trestní odpovědnosti je právně významné, zda nedostatek schopnosti rozpoznávací nebo ovládací vyvolaný duševní poruchou byl u postižené osoby v době činu. V trestním řízení je pamatováno i na případy, kdy obviněný není pro duševní poruchu, která nastala až po spáchání činu, schopen chápat smysl trestního stíhání. Taková okolnost je důvodem pro přerušování trestního stíhání (§ 173, 188, 224, 255 TŘ). Chorobný duševní stav podle okolností může být i důvodem pro odklad výkonu trestu odnětí svobody (§ 322 odst. 1 TŘ), nebo přerušování výkonu trestu odnětí svobody (§ 325 odst. 1).¹⁵

Duševní porucha musí být diagnostikována a musí být v trestním řízení zjištěno, jaké její projevy měly vztah k trestnému jednání a podle toho je posuzován její právní význam. Příčetnost sama se předpokládá u každého jedince, nepřičetnost se musí dokazovat.

Zmenšenou přičetností se rozumí stav, ve kterém byla v důsledku duševní poruchy výrazněji zeslabena schopnost pachatele rozpoznat, že spáchaný čin je nebezpečný pro společnost, nebo ovládat své jednání. Zmenšená přičetnost není považována za polehčující okolnost, neboť nemusí nutně snižovat stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a odůvodňovat mírnější trest, jako je tomu u polehčující okolností.

Skutečnost, že trestný čin byl spáchan ve stavu zmenšené přičetnosti, nevylučuje trestní odpovědnost, avšak odůvodňuje zvláštní postup vůči pachateli.

Zmenšená přičetnost jako okolnost, která spolupůsobila při spáchání trestného činu, vytváří zvláštní situaci, kdy nelze vůči pachateli postupovat způsobem, který by byl obvykle účinný. Má význam především z hlediska rozhodování o trestu. Úvaha o trestu musí být současně spjata s úvahou o ochranném léčení. Které může být pachateli uloženo vedle trestu, je-li z hlediska převýchovy pachatele a ochrana společnosti účinnější než trest.

Spáchání trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti má význam i v dalších směrech, např. při posouzení stupně společenské nebezpečnosti činu. Zmenšená přičetnost je obsažena v subjektivním kritériu nedbalosti, ovlivňuje možnost nápravy pachatele (§ 31 odst. 1) a soud ji bere v úvahu při zařazování pachatele do příslušného typu věznic.

Studiem osobnosti pachatele se zabývá také soudní psychiatrie, která je neoddělitelnou součástí kriminologie, kriminalistiky, ale i penologie a soudnictví. Jen s její pomocí může být za pomoci znalce pochopen a správně vysvětlen duševní stav vyšetřované osoby. Úkolem soudní psychiatrie s pomocí svých odborných znalostí je nejen rozpoznat duševní poruchu, ale snažit se i dobrat příčiny jejich vzniku a zda přímo souvisí se spácháním trestného činu.

Dnes je soudní psychiatrie nedílnou součástí soudnictví, ale nebylo tomu tak vždy. Například ve středověku byli duševně nemocní lidé považováni za spojence pekelných mocností, či čarodějnice, o což se zasloužila církev, a podle toho s nimi také bylo zacházeno. Bývali vězněni, spoutáni v řetězech, mučeni a nakonec upalováni. Teprve až příchod francouzské revoluce a nový trestní kodex přinesl svobodu i duševně chorým. Ovšem zákonná ustanovení o choromyslných se objevují teprve v 17. a 18. století. Bylo to například ustanovení, že duševně nemocní nejsou odpovědní za vraždu. V 19. století přicházejí již základy dalších medicínských opatření, znalecké posudky, uznání nepřičetnosti, svéprávnosti

¹⁵ Zák. č. 141/1961 Sb. - trestní řád

apod. První českou učebnicí u nás, která se zabývala soudním lékařstvím, byla učebnice profesora Myslivečka, kterou napsal před druhou světovou válkou.

Pachatelem trestného činu může být vedle zdravého jedince i duševně nemocný člověk. Na otázku, nakolik je za svůj čin odpovědný, odpovídá soudní psychiatrie vyšetřením duševního stavu. Hranice pomezí zdraví a nemoci je velmi těžké určit. Nemůžeme totiž přesně odlišit chování, které je ještě normální od chování nenormálního. Je to spíše jakýsi přechod mezi těmito dvěma územími, více či méně plynulý, kdy jeden z těchto stavů začíná postupně převládat nad druhým. Není to žádná ostrá hranice, co by se dala vždy rozpoznat, ani se nedá časově určit, je to velmi individuální. Duševní poruchou můžeme tedy nazvat takový stav, kdy jím člověk trpí, nebo jeho chováním trpí okolí. Postižení bývají nejen jedinci, kteří onemocní na základě nějaké aktuální události a po jeho odstranění či překonání se mohou vrátit do normálu. Ale nastávají i trvalé úchytky duševních stavů. Ty se totiž prakticky nemění a proto mohou být jen zřídka kdy vyléčeny. Spíše zůstanou v rovině chronického stádia. Duševně nemocný člověk může být nápadný svými projevy již na první pohled, např. častým střídáním nepřiměřeně veselé nálady s hlubokou depresí. Jindy se ale jeho nemoc navenek vůbec nemusí projevit, ale vyjde najevo teprve při dlouhodobějším zkoumáním.¹⁶

U nemocného člověka můžeme rozpoznat tři základní typy poruchového jednání:

Impulzivní jednání

Toto jednání je takové, při kterém jedinec jedná zcela nečekaně a rychle, bez předchozího promyšlení. Tito lidé potom většinou trpí například kleptomanií (odcizení věcí, které vidí kolem sebe, aniž je ovšem potřebují), či pyromanií (zakládání požárů).

Zkratkovitě jednání

Vyvolávajícím podnětem k tomuto chování je především afekt, ale má i určitý motiv, čímž se liší od chování impulzivního. I toto jednání je ale ukvapené a většinou následuje krátce po vyvolávajícím podnětu. I když určitá zkratkovitá úvaha mu předchází. V naprosté většině ale spáchaný čin bývá s porovnáním k tomuto podnětu velice přehnaný a neúměrný. Jsou to například sebevraždy při zhoršených výsledcích ve škole apod.

Nutkové, obsedantní jednání

Vyznačuje se tím, že člověk není schopen myslet na nic jiného, než na svou utkvělou představu, má v sobě obrovský duševní přetlak a napětí, které trvá, dokud čin neprovede. Není schopen toto jednání ovlivnit, jedná proti své vůli. Bezprostředně po spáchání činu cítí silnou úlevu. Toto jednání se vyskytuje většinou při nejrůznějších fobiích.

Nemalé problémy vznikají, byl-li trestný čin spáchán pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky. Při posuzování trestných činů spáchaných pod vlivem návykové látky je třeba rozlišovat:

¹⁶ Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Přepřacované a doplněné vydání. Praha: Orac 2003

1. Pachatel se úmyslně uvedl do stavu nepříčetnosti, aby v něm spáchal trestný čin („opil se na kuráž“); odpovědnost se tu posuzuje podle doby, kdy byl pachatel ještě příčetný a uváděl se úmyslně do stavu nepříčetnosti. Tu je plně odůvodněna odpovědnost za úmyslný trestný čin.
2. Pachatel spáchá v nepříčetnosti trestný čin z nedbalosti a jeho nedbalost spočívá ve spáchání trestného činu jednáním, jímž se uvedl do stavu nepříčetnosti. Např. řidič motorového vozidla se opije za přípravy na cestu a způsobí neopatrnou jízdou smrtelný úraz, pak lze v tom, že se uvedl do stavu nepříčetnosti, spatřovat jednání, jímž z nedbalosti způsobil usmrcení (§ 224).
3. Pachatel je však trestně odpovědný i tehdy, přivodil-li si stav nepříčetnosti požitím alkoholického nápoje nebo aplikací jiné návykové látky, ať již úmyslně nebo z nedbalosti a spáchal-li potom v tomto stavu jednání, které má jinak znaky trestného činu (kvazidelikt). Jeho čin se pak posoudí jako trestný čin opilství podle ustanovení § 201a.

Řešení otázek odpovědnosti podle platného trestního zákona za činy spáchané v nepříčetnosti vyvolané pod vlivem návykové látky je v praxi považováno za jeden z nejobtížnějších úkolů. Potíže, se kterými se praxe setkává, spočívají zejména v tom, že pro celkové posouzení nebezpečnosti činu pro společnost, zejména však pro odlišení dolůzdních a kulpózních kvazideliktů spáchaných v úplné opilosti, je nutno pozorně prozkoumat pachatelův psychický stav k činu spáchanému v nepříčetnosti, a to v souvislosti se všemi psychologickými pochody a impulsy a se vši jeho psychickou činností bezprostředně před spácháním trestného činu i v době jeho spáchání.¹⁷

2.3. Věk

Současné platné české trestní právo spočívá na zásadě individuální odpovědnosti, nezná kolektivní odpovědnost, ani odpovědnost právnických osob.¹⁸ Pachatelem trestného činu mohou být pouze osoby sociálně zralé, tj. takové, které jsou schopny nést důsledky trestní odpovědnosti. Musí být takového stupně dospělosti biologické i sociálně psychologické, aby byly schopny rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost a ovládat své jednání. Sociální zralosti nenabývá člověk narozením, ale postupným procesem dospívání biologického, psychologického i sociálního.

Je obtížné určit, kdy je určitá osoba sociálně zralá vzhledem k individuálnímu vývoji každého jedince. Trestní zákon stanoví, že sociální zralost osoby, která je podmínkou trestní odpovědnosti nastává dovršením patnáctého roku věku. Podle § 11 trestního zákona, kdo nedovršíl v době spáchání činu patnáctý rok věku, není trestně odpovědný. Zákonodárce zvolil řešení, podle kterého se trestní odpovědnost stanoví pevně od určitého věku.

¹⁷ Novotný, F. a kol.: Trestní právo hmotné, přepracované vydání. Praha : Aspi 2003

¹⁸ Srovnej se zák.č. 40/2009 Sb.

Trestní odpovědnost začíná teprve dnem, který následuje po dni patnáctých narozenin. Trvá-li trestný čin delší dobu, jako při pokračování v trestném činu nebo u trestných činů trvajících, omezuje se trestní odpovědnost na období po dosažení patnáctého roku věku.

Osoby, které v době spáchání trestného činu dovršily patnáctý a nepřekročily osmnáctý rok svého věku, označuje trestní zákon termínem mladiství.

Posuzování pachatele jako mladistvého není závislé na jeho nezletilosti z hlediska občanského práva. Dřívější nabytí zletilosti podle předpisů občanského práva před skutečným dovršením osmnácti roků je z hlediska trestního práva hmotného irelevantní.

Dovršením osmnáctého roku věku se stává osoba plně trestně odpovědnou. Jen v některých směrech lze osoby blízké věku mladistvých posuzovat podobně jako osoby mladistvé, protože ani vývoj takových osob nemusí být plně ukončen. Proto je obecnou polehčující okolností, dopustil-li se pachatel trestného činu ve věku blízkém věku mladistvých. Zákon neuvádí číselně o kolik let může věk pachatele převýšit 18 let, aby pachateli mohla být ještě přiznána tato polehčující okolnost, a to proto, že proces dospívání, proces dosažení sociální zralosti je individuální.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže uvádí další věkové hranice významné pro trestní právo:

Spáchala-li osoba, která dovršila **dvanáctý rok** svého věku a je mladší než patnáct let, některý čin, za který trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, uloží soud pro mládež její ochrannou výchovu.

Soud může uložit ochrannou výchovu též tehdy, spáchá-li osoba mladší 15 let čin, který by jinak byl jakýmkoli trestným činem.

Trestní zákon nemá žádné zvláštní podmínky pro pokročilý lidský věk. Stáří někdy vyvolává psychické změny vedoucí ke zmenšené přičetnosti či dokonce k nepřičetnosti. Pokud však v konkrétním případě není zjištěna nepřičetnost vyvolaná výraznými stařeckými změnami, trestní odpovědnost nezaniká. Pokročilý lidský věk může mít význam pro výběr vhodné sankce.¹⁹

2.4. Některá specifika trestní odpovědnosti

2.4.1 Trestní odpovědnost právnických osob

Současný trestní zákon otázku odpovědnosti právnických osob výslovně neřeší. Česká trestněprávní nauka i praxe vycházejí většinou z názoru, že právnická osoba je fikcí, umělou konstrukcí bez reálného podkladu, nemá vůli, bez vůle není viny, a tedy ani trestní

¹⁹ Viz graf č. 7,8, a 9 v oddílu Přílohy

odpovědnosti. Trestní právo právnických osob není slučitelná s pojetím trestního práva budujícím na individuálním zavinění (tradiční trestní právo je spjato s psychickými stavy, které mají svůj smysl jenom ve vztahu k fyzické osobě) a s koncepcí trestu, která vedle účelu ochrany obsahuje i prvek odplaty. Individuálně preventivní působení na pachatele je nezastupitelným prostředkem generální prevence. Trestní odpovědnost právnických osob stírá osobní diferenciaci této odpovědnosti a tedy oslabuje výchovnou funkci trestního práva. Dalším negativem je, že případný trest by svými účinky postihl i nevinné členy právnické osoby a tento důsledek by se zvýraznil při větším časovém rozpětí mezi činem a trestem, kdyby se někteří členové tvořící právnickou osobu vyměnili. Ještě závažnější by ale mohlo být postižení nevinných zaměstnanců, jestliže k uplatnění trestněprávní sankce by došlo vůči právnické osobě a tato by z důvodu nedostatku finančních prostředků omezila výplatu zaměstnanců, dočasně či trvale zastavila činnost, propustila zaměstnance apod.

Za trestné činy spáchané ve sféře právnické osoby může být *de lege lata* trestně odpovědný je jednotlivec, který trestný čin spáchal nebo se na něm účastnil, tedy ten, kdo jednal jménem právnické osoby a dopustil se pro společnost nebezpečného jednání, jehož následek zavinil. U kolektivních orgánů mohou být odpovědní všichni jeho členové jako jednotlivci, pokud následek zavinili.

Zatímco naše trestní právo je založeno na individuální odpovědnosti fyzických osob, jiné státy znají i odpovědnost právnických osob. Z kontinentálních států Evropy je trestní odpovědnost právnických osob obsažena v trestním zákoně nizozemském a francouzském.

V poslední době však s poukazem na společenskou realitu zesilovaly hlasy požadující trestní odpovědnost právnických osob, která by se uplatňovala kumulativně s trestní odpovědností osob fyzických. Mezi argumenty, které takové zavedení požadují, je poukaz na to, že individuální trestní odpovědnost v podmínkách kolektivních organizačních forem není s to zabránit škodlivým důsledkům, nelze vystačit s administrativně právními sankcemi, které evidentně nejsou schopny dostatečně postihnout společensky škodlivé důsledky činnosti právnických osob, trestní postih individuálních osob není dostatečně účinný a neplní ani preventivní ani odstrašující funkci.

Alternativa, která spočívá se zavedením trestní odpovědnosti právnických osob, je založena na následujících východiscích:

Zavedení trestní odpovědnosti pouze za trestné činy výslovně uvedené ve zvláštní části, tedy nikoli za všechny trestné činy, ale jen za jejich omezený počet.

Trestní odpovědnost se bude týkat jen vybraného okruhu právnických osob. V úvahu přicházejí jen právnické osoby, které mají povahu korporací, tedy ty, které mají personální substrát, ať už jde o osoby právnické soukromého nebo veřejného práva. Výslovně by byly vyňaty stát a jednotky územní samosprávy (obce, kraje).

Nebude se rozlišovat, zda jde o porušení či nesplnění obecných nebo zvláštních povinností.

Právnícká osoba bude odpovídat za trestný čin jen tehdy, jestliže zaviněně neučinila nezbytná opatření k odvrácení nebo odstranění následků uvedených u jednotlivých trestných činů ve zvláštní části trestního zákona. Subjektivní stránka bude zahrnovat možnost právnické osoby při zachování řádné péče následek odvrátit nebo odstranit. Trestní odpovědnost fyzických a právnických osob se bude uplatňovat kumulativně.

2.4.2. Trestná činnost mladistvých

I trestná činnost mladistvých pachatelů je stále na vzestupu. Za posledních několik let se počet stíhaných několikanásobně zvýšil. V páchání trestných činů se ale mladiství výrazně odlišují od dospělých pachatelů. Způsob spáchání je totiž dán věkem, vývojem dosavadními zkušenostmi.²⁰

Specifické znaky:

- přípravování trestné činnosti je nepromyšlené, mají nedostatečné vybavení
- mladiství málokdy páchají trestný čin sami, v drtivé většině je to kolektivní akce party. A aby na své vrstevníky zapůsobili, činy jsou neúměrně tvrdé, dochází ke zbytečným ničením věcí okolo, devastace zařízení, která vůbec nejsou nutná.
- vzhledem k nedostatku potřebných vědomostí je k dosažení vytýčeného cíle použito často neúměrných prostředků a při opakované trestné činnosti se opakují specifické znaky, známé z předchozí činnosti.
- značný vliv zde hrají alkohol a drogy. Ať už je trestný čin spáchán pod jejich vlivem, kdy se mládež cítí být neporazitelná, či dosažení právě prostředků na jejich získání. Také se značně zvyšuje jejich agresivita.
- alibi bývají nepromyšlená a při důraznějším postupu kriminalistů se hrouť.
- mladiství pachatelé jednájí také mnohem více emotivněji než dospělí, činy páchají mnohdy pod vlivem momentální situace. Odcizují věci, které se jim líbí, ať už je v tom okamžiku potřebují nebo ne. Nejčastější bývají cigarety, alkohol, elektronika, kola, oblečení...

Účinek potrestání mladistvých je ještě diskutabilnější než u dospělých. Vzhledem k tomu, že u mládeže se jedná o rozhodující životní období, je potřeba citlivého přístupu. Soud se tedy většinou uchyluje k upuštění od potrestání, k obecně prospěšným pracím, nebo k peněžitém trestům, pokud je mladistvý výdělečně činný.

Účelem trestu u mladistvého pachatele je jeho výchova a přeměna v řádného občana, což se lehce řekne, ale obtížněji provádí. Velkou roli zde nepochybně hraje rodina. Zejména u prvotrestaných pachatelů bývá stesk po rodině, tito mladiství těžce snášejí odloučení od rodičů a díky tomu také dobře spolupracují. Proto je tudíž kladen velký důraz na časté návštěvy rodinných příslušníků ve vězení. Někdy je ale vztah s rodiči narušený a mladistvý je neuznává jako autoritu. V těchto případech se potom osvědčuje poradenská péče, kdy pracovník funguje jako prostředník mezi dítětem a rodiči.

²⁰ Viz graf č. 7,8,9,11 a 13 v oddílu Přílohy

Velký důraz je také kladen na přípravu na budoucí povolání. Tu představuje možnost studia ve vězení, dokončení základní nebo střední školy či vyučení ve zvoleném oboru. U mladistvých je také zvýšená péče o jejich zdravotní stav. Důraz je kladen na kulturní a zájmovou činnost. A nejdůležitější je samozřejmě to, aby mladiství nepřicházeli do styku se staršími odsouzenými recidivisty, kteří by mohli výrazně narušit jejich osobnost a od kterých přejímají vězeňskou subkulturu. Jakákoliv náprava je pak podstatně ztížena, ne-li nemožná.

Dojde-li k trestu odnětí svobody, je to rozhodující akt v životě mladistvého delikventa. Už samotné řízení před soudem je důležitým životním mezníkem a následným odsouzením se delikvent dostává na zatím pravděpodobně nejdůležitější křižovatku svého života. Je na něm, aby zapřemýšlel nad svým dosavadním životem, nad morálními hodnotami a svým jednáním, zvážil možnosti a rozhodl se, co dál. Toto jeho rozhodnutí potom ovlivní jeho chování ve výkonu trestu a s tím související postupy a práci s ním. Je jen na odsouzeném, zda se s vlastní delikventní minulostí vyrovná a začne řádný život, či bude v kriminální činnosti pokračovat.²¹

2.4.3. Trestná činnost žen

Trestná činnost žen má svá specifika a proto je nemůžeme srovnávat s jednáním mužů. Podíl ženské kriminality v dnešní době stále roste. S nadsázkou se dá říci, že ženská emancipace se nevyhnula ani této sféře. Předpokládá se, že na celkové kriminalitě je podíl ženské trestné činnosti asi deset procent. Mužská kriminalita je tedy nesrovnatelně vyšší. Proč tomu tak je? Ženy jsou obvykle založené jinak než muži, ať už citově, emocionálně či rozumově.

Obecně se má za to, že ženy nejsou s materiálním světem spojeny tak jako muži. Netouží tak silně po vedoucím postavení a bohatství, a pokud ano, tak ho považují ve prospěch svých blízkých. Jejich cílem je fungující rodina, společný život s partnerem a výchova dětí. Jsou mnohem starostlivější než muži, jejich odpovědnost o druhé je hluboce zakořeněna. Podvědomě se tedy brání spáchat nějaký čin, který by jim v tom starání se o druhé zabránil.

Ženy pachatelky pocházejí většinou z rozvrácených rodin, z majetkových poměrů hluboko pod společenským průměrem. Mají velmi nízký stupeň vzdělání a často bývají závislé na alkoholu či na drogách. Mnohdy bývají využívány pro svou nenápadnost – stále u nás ještě panuje přesvědčení, že ženy jako křehké bytosti nejsou některých trestných činů schopny a leckdy orgány činné v trestním řízení nemohou uvěřit, že ta „něžná dívka s dětským výrazem“ spáchala třeba brutální vraždu. Právě proto, že nebývají podezírány, jsou ženy využívány například skupinami překupníků drog nebo pasáky. Buďto jsou k činu donuceny, nebo ho spáchají samy dobrovolně na základě citových vazeb k muži. To dokonce ve větší míře než z důvodů hmotných. Ženy jsou nesmírně citově založené a pro svou lásku bývají schopny takřka čehokoliv.

Samostatnou kapitolou jsou trestné činy spáchané při psychických poruchách, vzniklých následkem biologických pochodů. Tyto faktory úzce souvisí s produkcí hormonů,

²¹ Matoušek, O., Kroftová, A., Mládež a delikvence. Portál, s.r.o., Praha 2003

ale nedá se říci, že by ženu mohly nějak zcela změnit. Vždy se musí brát v úvahu celková osobnost, vlastnosti a předchozí chování. Mezi nejdůležitější faktory patří:

- a) **Menstruace** – měsíční cyklus je období, které každá žena prožívá jinak. Menstruace sama o sobě žádné psychické poruchy nevyvolává, avšak psychicky labilnější ženy může ovlivňovat. Jsou to většinou depresivní stavy, ženy prožívají různé úzkosti, nejsilněji v období před a po menstruaci. V těchto stavech se zvyšuje pravděpodobnost sebevražedných pokusů, ale výjimkou není ani impulsivní, zkratkové jednání, které může vést ke spáchání nepromyšleného trestného činu. A tak, i když menstruace není považována za nemoc či chorobný stav, přihlíží se k ní.
- b) **Těhotenství** – u normálního chtěného těhotenství většinou k žádným výkyvům nedochází. Pouze jedná-li se o nežádoucí těhotenství, zvláště pokud je to následek znásilnění, mohou se vyskytnout různé stavy depresí, hypochondrie a výjimečně i psychózy.
- c) **Porod a poporodní období** – při samotném porodu, při dnešní vybavenosti nemocnic, vývoji lékařství a péči o těhotné ženy se poruchy téměř nevyskytují, kromě přepjatých či hysterických reakcí. Mnohem nebezpečnější je ale období po porodu. Zvláště pak v období šestinedělí, ale i několik měsíců po porodu, mohou naplno propuknout duševní neurotické poruchy. Bohužel není výjimkou, že matka v těchto stavech své novorozené dítě usmrtí. Je to tzv. laktační psychóza, Zde je nutno přihlídnout k tomu, že rozpoznávací a ovládací schopnosti rodičky jsou oslabeny.
- d) **Klimakterické období** – klimakterium přichází u žen mezi 45 až 50-ti lety, je provázeno hormonálními změnami.. Kromě tělesných pocitů, jako jsou návaly horka nebo brnění v končetinách, se objevují i stavy zvýšené citlivosti a depresivních nálad. Ne každá žena se totiž dokáže lehce vyrovnat s faktem nastupujícího stáří. Tyto nálady mohou vyústit až v závažnou klimakterickou depresi, se sebevražednými tendencemi.
- e) **Pobyt ve věznici** – v případě uvěznění nesou ženy beze všech pochybností mnohem větší stigma než muži. U žen je to odsouzení ze strany společnosti nesrovnatelně vyšší. Je to stejné, jako třeba v případě střídání partnerů. Když muž vystřídá spoustu známostí, je to v pořádku, dokonce sklízí obdiv, jak to s ženami umí. Když ale stejný počet mužů vystřídá žena, už se na ni pohlíží jako na „lehké zboží“. Společnost prostě ženu vnímá jinak než muže. A tak je to i v případě uvěznění. Nicméně i reakce samotné ženy je odlišná od reakce mužů. Ti totiž většinou pobytem ve vězení neztrácejí rodinné vztahy. Ženy ano. Jejich rodina se téměř vždy rozpadne, okolí se od nich odvrátí a nejtěžší bývá odloučení od dětí, které nezdědka končí v dětských domovech. A i kdyby tomu tak nebylo, přes častý návštěvní styk dochází k narušování vzájemných vztahů. Ženy prožívají mnohem silnější trauma a depresivní stavy, rodina pro naprostou většinu z nich znamená všechno. V programech zacházení s vězni, u žen zejména v bodě extramorálním musí sociální péče směřovat k udržování rodinných vztahů.

2.5. Recidiva trestné činnosti

Pojem recidiva znamená opakované páchaní trestné činnosti po pravomocném odsouzení za předchozí trestný čin. Recidiva (zpětnost) představuje v rámci kriminality zvláštní kategorii trestné činnosti, která je svou podstatou, následky a svým asociálními nositeli pro společnost obzvláště nebezpečná.

Její nebezpečnost je v těchto následcích:

- pachatel, který má za sebou již několik pobytů ve vězení, se velmi rychle doučí to, co ještě neuměl. Jeho „známosti“ se zde tedy ještě rozšíří, bohužel špatným směrem.
- vzhledem k tomu, že pro něj trestní stíhání není žádnou novinkou, stále lépe a lépe se orientuje ve vyšetřovacích postupech a v jednání před soudem. Při opětovném spáchání trestného činu tedy už ví, čeho se vyrovnat a na co si dát pozor a jeho činy jsou tudíž mnohem promyšlenější a tím i společensky nebezpečnější, nemluvně o ztíženějším dokazování.
- svými zkušenostmi, se kterými se většinou rád pochlubí, působí na své spoluvězně a ovlivňuje je v negativním slova smyslu, může jim dokonce i dávat návody ke spáchání další trestné činnosti. Zvláště velký vliv mívá na prvotrestané pachatele.

Nejzávažnější problém recidivy je fakt, že se nepodařil naplnit hlavní cíl celého trestního stíhání, odsouzení a výkon trestu – vést řádný život. Přes všechny výchovné metody, pedagogické přístupy, psychologická působení a vypracované programy zacházení nedošlo k nápravě. Recidivu je možno zkoumat z pohledu:

1. Právní pojetí – podle trestního práva je recidivistou ten, kdo opakovaně spáchal trestný čin, ač byl dříve za jiný pravomocně odsouzen.
2. Kriminologické pojetí – je pojetí širší, nezáleží tu na tom, jestli už proti pachateli bylo vedeno trestní stíhání, nebo dokonce odsouzen, ale pouze na tom, že trestnou činnost vůbec páchá opakovaně.
3. Penologické pojetí – pokud je pachatel ve výkonu trestu nejméně podruhé.

Příčiny recidivy:

1. **Porušený socializační proces** – základy kriminálního chování jsou položeny už v dětství. Špatná rodinná atmosféra a konfliktnost vzájemných vztahů má na dítě nesmírný vliv. Na jeho vyvíjející se osobnost působí narušené morální a sociální hodnoty negativně a časem je bohužel přebírá. Vývoj jeho osobnosti totiž záleží především na jeho vztazích s rodiči a na jejich postojích ke společnosti. Jsou-li rodiče alkoholicí či delikventi, pak samozřejmě coby kladné vzory nepůsobí. Dítě z takové rodiny většinou zahajuje svou kriminální kariéru velmi záhy a od drobných deliktů pokračuje k závažnějším.

2. **Absence kladných životních perspektiv** – pachatel v tomto případě ukončil svůj výkon trestu, vyjde z vězení. Co má dělat člověk, který strávil větší či menší dobu ve výkonu trestu odnětí svobody, kde se nemusel o nic starat a teď je venku ve světě, který se tak změnil. Takový člověk neví co dál, neví si rady. Stigma odsouzenice si ponese celý život a zejména pokud ho opustila rodina a nemá se kam vrátit, je jen otázkou času, než zase sklouzne zpět ke svému původnímu životu. Osamělost má velký vliv na další život pachatele. Protože určitě se lépe do společnosti zařadí člověk, na kterého doma čeká partner, děti a který má štěstí při hledání zaměstnání, než ten, který zůstane úplně sám.

3. **Zvýšený sklon k závislostem** – člověk závislý na drogách, nebo těžký alkoholik potřebuje opravdu velkou sílu, aby se se svou závislostí vyrovnal a dokázal ji zvládnout. Bohužel ale stačí málo, špatný den, odsouzení společností za kriminální minulost, nebo abstinenci příznaky, a bludný kruh krádeží závislosti začne nanovo. Může se přidružit i zvýšená agresivita či duševní poruchy.

4. **Orientace na kriminální subkulturu** – pobytem ve vězení odsouzení nasávají zdejší kulturu, mají svůj vlastní slang, vytváří se zde party a skupiny. To všechno potom ztěžuje návrat k normálnímu životu.

Intervaly recidivy:

Interval recidivy je časový údaj, ve kterém se pachatel, který je propuštěn z výkonu trestu, dopustí nového trestného činu. Značný podíl na tom samozřejmě mají výše zmíněné příčiny:

- krátký časový interval: do jednoho roku
- středně časový interval: jeden až tři roky
- dlouhý časový interval: tři roky a více

Prevence recidivy

Oblasti, ve kterých by se mělo působit proti recidivě:

1. Oblast trestního práva

Na počátku v této oblasti je soudce. Každý případ musí řešit individuálně a díky tomu také zvolit formu účinného trestu. V některých případech může být dostačující třeba podmíněné odsouzení s dohledem, nebo obecně prospěšné práce, jindy se zase ukáže jako nejúčinnější odnětí svobody. Správné stanovení trestu je velmi důležité.

Patří sem samozřejmě i hlavní oblast trestního práva, nastavení takových norem, aby k trestné činnosti docházelo co nejméně. Prevence recidivy tedy vyžaduje prohlubování účinnosti trestního práva a jeho institutů, především trestů a ochranných opatření.

2. Oblast penitenciárního působení

Je to působení na pachatele ve výkonu trestu. Ovšem vzhledem k tomu, že pachatel již jednou ve výkonu trestu byl a došlo k recidivě, bylo předchozí penitenciární působení bez výsledku. To tedy znamená, že pro nový výkon trestu budou muset být zvoleny odlišné prostředky peniterciárního působení. Hlavní orientace by měla být v přípravě na život na svobodě. K recidivám nejvíce dochází u lidí, kteří se nemají kam vrátit, jsou bez práce, a tudíž v návratu k trestné činnosti vidí jedinou možnost. A i zde je samozřejmě důležité snažit se oddělovat ve vězení ty naprosto beznadějně recidivisty od odsouzených, kteří ještě mají šanci se začlenit do normálního života.

3. Oblast postpeniterciární

Působení po propuštění z vězení. Není totiž možné očekávat, že přes všechna skvělá výchovná působení ve vězení člověk nezakolísá. Naopak, právě po propuštění z vězení je nejzranitelnější a další pomoc a působení na něj je více než nutné. A tuto práci obstarávají sociální kurátoři. Právě oni jsou ti nejdůležitější lidé pro propuštěné vězně. Pomáhají jim, snaží se jim sehnat práci, byt, půjčky, prostě všechno, aby jim usnadnili přechod k normálnímu životu.

Nejlepší výsledky mají u lidí ještě úplně nezkažených, kteří mají sami zájem o nápravu. Notoričtí recidivisté o jejich pomoc vůbec nestojí, naopak už ve vězení si pečlivě naplánovali další trestnou činnost a mají v úmyslu se k ní vrátit.²²

²² Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 1996
Voňková, J., Chalupová, J.: Sociální práce s pachateli. Leges, Praha 1992
Inciardi, J. A., Trestní spravedlnost. Victoria publishing, Praha 1994

3. Trestněprávní odpovědnost a sankce z právního a pedagogického hlediska

- 3.1. Účel sankcí
- 3.2. Charakteristika jednotlivých sankcí
- 3.3. Charakteristika sankcí dle zák. o soudnictví ve věcech mládeže
- 3.4. Efektivnost sankcí v současné sociální realitě
- 3.5. Vyústění a dopad sankce trestu odnětí svobody
- 3.6. Resocializace odsouzených z hlediska sociální pedagogiky

3.1. Účel sankcí

Hlavní účel trestních sankcí je vyjádřen v § 23 trestního zákona (účel trestu). Trest má působit jak na pachatele trestného činu (individuální prevence), tak i na všechny ostatní občany (generální prevence). Trest je takto prostředkem k dosažení cílů trestního práva. Účelem trestu je především:

1. Chránit společnost před pachateli trestných činů – v této formulaci je nepochybně zahrnuta i ochrana práv a svobod jednotlivých občanů, která patří k prioritám celospolečenským zájmům. Trest je prostředkem sebeobrany společnosti před trestnými činy. Nesmí být prostředkem řešení jiných společenských problémů nebo nástrojem společenských přeměn. Ochranná funkce trestů je jejich základní funkcí. Úkol ochrany společnosti před trestnými činy a jejich pachateli má plnit trest tak, že má pachatelům zabránit v dalším páčání trestné činnosti a že je má výchovně ovlivnit, aby vedli řádný život.

2. Zabránit pachateli v dalším páčání trestné činnosti - to znamená přimět pachatele k respektování našich zákonů. Přitom má velký význam, vezmeme-li pachateli možnost k páčání dalších trestných činů. Pachateli je znesnadněno či znemožněno páchat další trestné činy, je-li izolován od společnosti nepodmíněným trestem odnětí svobody. Je-li mu zakázána činnost, jež mu k trestnému činu poskytla příležitost, bylo-li vysloveno propadnutí věci k páčání trestné činnosti potřebné apod. Pachatele je však možno přimět k respektování našich zákonů nejen těmito tresty, ale i podmíněnými tresty odnětí svobody, peněžitými tresty aj. Jde totiž současně o to vytvořit ve vědomí pachatele dostatečné psychické zábrany působící proti další potenciální trestné činnosti, odradit ho od ní. Zabránění v další trestné činnosti může být součástí výchovného a socializačního usměrnění pachatele.

3. Výchova pachatele k tomu, aby vedl řádný život – trestní právo používá různých prostředků, které výrazně sledují výchovné cíle (např. podmíněné odsouzení, upuštění od potrestání apod.). Úsilí o docílení výchovných účinků trestů nemá dosud náležité výsledky a aplikované tresty často selhávají. Nermalou část z celkového počtu odsouzených dlouhodobě představují recidivisté. Zvlášť obtížné je docílení pozitivních

výchovných účinků trestů odnětí svobody. Trest nemusí mít pouze účinky pozitivní, ale jeho působení může být i škodlivé, ba může být i kriminogenním faktorem. Problematika výchovného zacházení s pachatelem je velmi složitá. Obecně lze říci, že jde zejména o překonání kriminogenních deformací tkvících v osobnosti pachatele a jeho společenských vztazích. Trest je pouze jedním z prostředků kriminální pedagogiky. Zákonná formulace zřejmě velmi přeceňuje výchovné možnosti trestání. Defekty pachatelovy osobnosti lze stěží ve většině případů trvale negovat pouhým represivním působením. Často by mohly být překonány pouze rozvojem pozitivních prvků pachatelovy osobnosti a jeho sociálně užitečných svazků, posilování jeho pozitivních vlastností, zvyků, návyků, usměrňováním či podporou jeho zájmů apod. Pachatele není možno chápat pouze jako objekt výchovného zacházení, ale nutno docílit jeho výchovné součinnosti. To však není možné bez respektování pachatelovy osobnosti a jeho práv. Pachateli je však třeba pro jeho resocializaci do společnosti a pro jeho pozitivní aktivity vytvořit příznivé podmínky. K dosažení výchovného působení trestu by mohla přispět účast zájmových sdružení občanů na převýchově pachatele, která je v plné míře možná u trestů nespojených s odnětím svobody.²³ V této spojitosti zná trestní zákon a trestní řád záruky za nápravu pachatele. Předpokladem jejich úspěšnosti bude leckdy sloučení laických aktivit s nápravným zacházením odborníků, zejména probačních úředníků a sociálních kurátorů.

4. Působit výchovně i na ostatní členy společnosti – spravedlivé a včas ukládané tresty mohou působit i na ostatní delikventní občany, varovat je před páčáním trestných činů, přesvědčovat je o tom, že spravedlivý trest je neodvratný nebo alespoň pravděpodobný. Ukládání trestů může mít pozitivní vliv i na řádné občany, kteří také mohou být upozorněni na nebezpečnost, zavrženíhodnost i trestnost spáchaných činů, mohou tak být posíleny jejich pocity bezpečnosti a právní jistoty a jejich představy o autoritě zákonů, může tak být prohloubena i jejich věrnost zákonům. Z hlediska teorie výchovy jde při generálně preventivním působení vlastně o použití metody příkladu, a to příkladu záporného, který však může za určitých podmínek působit kladně. Zda tomu tak bude, záleží velkou měrou na médiích, jejichž působení v této oblasti zdaleka není vždy pozitivní a zasloužilo by si samostatný rozbor. Trestní zákon charakterizuje úkoly generální prevence tak, že účelem trestu je i působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Podle toho má trest působit výchovně tím, že správně působí na pachatele, že plní úkoly individuální prevence. Platná úprava zřejmě vychází z myšlenky interakce mezi individuální a generální prevencí a výslovně zdůrazňuje závislost generální prevence na prevenci individuální. V souladu s trestněprávní naukou uplatňuje naše úprava požadavek jednoty individuální a generální prevence. Hlediska uvedená v § 23 o účelu trestu tvoří jednotu; vzájemně se podmiňují a doplňují. Na jedné straně nelze otázku možnosti nápravy pachatele posoudit bez přehlédnutí ke společenské situaci a ke společenským hlediskům. Na druhé straně nebude trest, který je nevhodný k působení na pachatele, většinou působit výchovně ani na ostatní občany. Generálně preventivní funkce trestání má nepochybně svůj význam, který je potřebné posoudit vždy konkrétní analýzou konkrétního případu. Ustanovení § 23 o účelu trestu nehovoří o oběti trestného činu. Zřejmě vychází ze stanoviska, že náhrada poškozenému je občanskoprávní záležitostí. Nicméně dlouhodobé zkušenosti svědčí o tom, že podaří-li se trestem vyvolat pachatelovo úsilí o náhradu škody poškozenému, bude to úspěch z hlediska individuálně

²³ Voňková, J., Chalupová, J.: Sociální práce s pachateli. Leges, Praha 1992

preventivních i generálně preventivních a současně i pomoc poškozenému. Proto je žádoucí využívat možnosti platné úpravy a zejména při aplikaci podmíněného odsouzení, podmíněného odsouzení s dohledem, trestu obecně prospěšných prací a podmíněného propuštění pamatovat, aby pachateli byla uložena povinnost nahradit podle svých sil trestným činem způsobenou škodu. Předpokladem žádoucího pozitivního působení trestu jak ve směru generální prevence, tak i ve směru prevence individuální, je jeho spravedlivost.

Spravedlivost trestu – je určena již jeho cíly. Důvodem trestání je ochrana společnosti před trestnými činy. Aby byl trest spravedlivý, nesmí být ani přísnější, ani mírnější, než je nutné k ochraně společnosti před trestnými činy. Spravedlivost trestu však není závislá jen na jeho cílech. Stejně jako může cíl ospravedlnit prostředky, mohou i prostředky znevážit cíl. Proto je spravedlivost trestu určena i jeho závislostí na spáchaném trestném činu. Podle platné zákonné úpravy je nebezpečnost spáchaného trestného činu určována nejen jeho škodlivostí, ale i prognózou pachatele. Přiměřenost trestu nebezpečnosti trestného činu je zárukou toho, aby trest byl dostatečně přísný a mohl splnit svou ochrannou funkci. Požadavek přiměřenosti trestu trestnému činu tedy plyne z pojetí trestu jako ochranné reakce společnosti. Adekvátnost trestu spáchanému trestnému činu má nepochybný význam pro jeho účinnost. V tomto světle nemůže obstát představa, že čím přísnější je trest, tím účinnější je ochrana společnosti, která vycházela ze všemocnosti trestní represe a vedla v minulých desetiletích k řadě deformací trestní politiky a trestního práva. Ale v tomto světle nemůže obstát ani představa, že otázka přísnosti trestu je bezvýznamná. Příliš mírné tresty by potencionální pachatele k páčání trestných činů naopak podněcovaly a nebyly by páčání trestných činů dostatečnou zábranou. Náležitý stupeň přísnosti je tedy žádoucí. Ke zvýšení účinnosti generální i individuální prevence je záhodno usilovat o neodvratnost trestu, byť u vědomí, že jí vzhledem k existenci skryté kriminality nikdy plně nedosáhneme. Jejím předpokladem je růst objasněnosti trestných činů. Preventivní účinnost trestu netkví především v jeho přísnosti nebo dokonce krutosti. Důležitější je stupeň pravděpodobnosti, že trestný čin bude odhalen a jeho pachatel potrestán. Při ochraně před kriminalitou se ovšem nemůžeme omezit pouze na aplikaci trestů a ochranných opatření. Tyto sankce představují pouze menší část systému opatření k ochraně před kriminalitou a je třeba je uplatňovat ve spojení s ostatními preventivními a výchovnými prostředky.

3.2.Charakteristika jednotlivých sankcí

Soud v trestním řízení může za spáchané trestné činy ukládat tresty uvedené v § 27 a v § 29 trestního zákona:

1. **Trest odnětí svobody** – má formu buď podmíněného nebo nepodmíněného odsouzení. Podmíněně lze odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšující dvě léta, za podmínek uvedených v § 58 trestního zákona (vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu způsobu života a prostředí, ve kterém žije a pracuje a k okolnostem případu má soud důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu). Při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let. Zkušební doba počíná právní mocí rozsudku.

Podmíněné odsouzení má v sankčním systému trestního práva významné postavení. Jeho název je trochu zavádějící, v žádném případě však nejde o to, že by se jakkoliv odkládalo vyslovení viny. Naopak, pachatel je pravomocně uznán vinným, a za trestný čin, který spáchal, je mu uložen trest odnětí svobody. A pouze pokud odsouzený splní všechny dané podmínky, odkládá a posléze promíjí se pouze výkon trestu. Ve zkušební době rovněž stanoví soud odsouzenému určité povinnosti a omezení, kterými se má po tu dobu řídit. Zpravidla jsou to tato omezení a povinnosti:

- Vést řádný život, vyhýbat se kontaktům s určitými osobami a návštěvám nevhodného prostředí.
 - Je-li to třeba, podstoupit léčení závislosti na návykových látkách.
 - Pokusit se získání vhodné pracovní kvalifikace.
 - Zdržet se hraní hazardních her, hracích automatů a sázení.
 - Podstoupit psychologické poradenství či terapii.
 - Podstoupit vhodný program sociální převýchovy.
 - Podle svých sil nahradit škodu způsobenou trestným činem.
- Potom už záleží jen na chování odsouzeného během této zkušební doby. Má na výběr ze dvou možností, zda uložený trest v budoucnu vykoná, nebo ne. Buď povede v této době řádný život, splní všechny uložené podmínky a opatření a pak soud rozhodne, že se svým chováním osvědčil, a výkon trestu nastoupit nemusí.

*Nepodmíněně*²⁴ může soud uložit nejvýše patnáct let, pokud se nejedná o výjimečný trest. Za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby trestu odnětí svobody nepřevyšuje tři roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu zákona.

- 2. Obecně prospěšné práce** – soud může uložit tento trest, odsuzuje-li pachatele za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a k možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Za těchto podmínek lze trest obecně prospěšných prací uložit, i když ve zvláštní části trestního zákona není stanoven. Může být uložen jako samostatný nebo vedle jiného trestu. Nelze však uložit vedle trestu odnětí svobody. Trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům, spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo se jedná o jiné odborné práce sledující obecný prospěch, které ale nesmí sloužit výdělečným účelům. Tento trest může soud uložit ve výměře od 50 do 400 hodin. Soud může uložit pachateli na dobu trestu i přiměřená omezení nebo povinnosti (§26 odst. 4 tr. zák), které jsou obdobné jako u podmíněného trestu odnětí svobody. Tato přiměřená omezení nebo povinnosti směřují k tomu, aby pachatel vedl správný život. Soud zpravidla též uloží, aby pachatel podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Trest obecně prospěšných prací soud

²⁴ Viz graf č. 2 v oddílu Přílohu

neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce. Tento trest je odsouzený povinen vykonat osobně a bezplatně ve svém volném čase nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu. Do této doby se nezapočítává:

- Doba, po kterou nemohl odsouzený vykonávat obecně prospěšné práce pro zdravotní nebo zákonné překážky.
- Doba, po kterou se zdržoval v cizině.
- Doba, po kterou byl ve vazbě nebo vykonával trest odnětí svobody.

Jestliže pachatel v době odsouzení do skončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevedl řádný život nebo zaviněně nevykonal ve stanovené době uložený trest, přemění soud trest obecně prospěšných prací nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody a rozhodne zároveň o způsobu jeho výkonu, přitom každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají za jeden den odnětí svobody.

Na pachatele, kterému byl uložen trest obecně prospěšných prací se hledí jako by nebyl odsouzen jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

- 3. Ztráta čestných titulů a vyznamenání** – soud může uložit tento trest, odsuzuje-li pachatele za úmyslný trestný čin spáchaný ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta. Ztráta čestných titulů a vyznamenání záleží v tom, že odsouzený ztrácí vyznamenání, čestná uznání, vědecké a umělecké hodnosti a jiné čestné tituly. Netýká se to titulů získaných vzděláním.
- 4. Ztráta vojenské hodnosti** – soud může uložit tento trest, odsuzuje-li pachatele za úmyslný trestný čin spáchaný ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta. Soud může uložit tento trest též vedle jiného trestu, jestliže to vzhledem k povaze spáchaného trestného činu vyžaduje kázeň a pořádek v ozbrojených silách a bezpečnostních sborech.
- 5. Zákaz činnosti** – soud může uložit trest zákazu činnosti na jeden až deset let, dopustil-li se pachatel trestného činu v souvislosti s touto činností. Trest zákazu činnosti jako samostatný může soud uložit pouze v případě, že tr. zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje, a jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Do doby výkonu trestu zákazu činnosti se nezapočítává doba výkonu trestu odnětí svobody, započítává se však doba, po kterou bylo pachateli před právní mocí rozsudku oprávnění k činnosti, která je předmětem zákazu v souvislosti s trestným činem, odňato.
- 6. Propadnutí majetku** – soud může k okolnostem spáchaného trestného činu a poměrům pachatele uložit tento trest, odsuzuje-li pachatele k výjimečnému trestu nebo odsuzuje-li jej k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za závažný úmyslný trestný čin, jímž pachatel získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Za jiné

trestné činy, které nemají majetkový charakter lze tento trest uložit za podmínek uvedených v § 51 tr. zákona. Vlastníkem propadlého majetku se stává stát.

- 7. Peněžitý trest** – tento majetkový trest ve výměře od 2000 Kč do 5 milionů Kč je považován za vhodnou alternativu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Základní podmínkou uložení tohoto trestu je skutečnost, že pachatel úmyslného trestného činu takto získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Bez tohoto předpokladu lze peněžitý trest uložit za podmínek uvedených § 53 odst.2 tr. zákona. Ukládá-li soud peněžitý trest, stanoví pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl vykonán, náhradní trest odnětí svobody až na dvě léta.
- 8. Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty** – soud může uložit trest propadnutí věci :
 - Které bylo užito ke spáchání trestného činu
 - Která byla ke spáchání trestného činu určena
 - Kterou pachatel získal trestným činem nebo jako odměnu za něj
 - Kterou pachatel, byť jen zčásti nabyt za věc získanou, pokud hodnota není ve vztahu k hodnotě nabyté věci zanedbatelná.
 - Vlastníkem propadlé věci se stává stát.
- 9. Propadnutí náhradí hodnoty** – jestliže soud mohl prohlásit věc za propadlou a pachatel před uložením trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty tuto věc zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnou nebo zužitkuje, může mu soud uložit propadnutí náhradní hodnoty až do výše, která odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty. Propadá náhradní hodnota připadá státu.
- 10. Vyhoštění** – tento trest má pachateli znemožnit opětovný vstup na území České republiky a soud ho může uložit pouze pachateli, který není občanem České republiky a ani nemá postavení uprchlíka. Dále soud trest vyhoštění neuloží, jestliže se nepodařilo zjistit státní příslušnost pachatele, pachateli byl poskytnut azyl, pachatel má na území České republiky povolen dlouhodobý pobyt nebo hrozí nebezpečí, že pachatel bude ve státě, do kterého měl být vyhoštěn, pronásledován pro svoji rasu, národnost, příslušnost k určité sociální skupině, politické nebo náboženské smýšlení nebo jestliže by vyhoštění vystavilo pachatele mučení anebo nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. Tento trest se ukládá samostatně nebo vedle jiného trestu vyžaduje-li to bezpečnost lidí nebo majetku nebo jiný obecný zájem.
- 11. Zákaz pobytu** – soud může uložit tento trest na jeden rok až pět let, vyžaduje-li to ochrana veřejného pořádku, rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku se zřetelem na dosavadní způsob života pachatele a místo spáchání trestného činu. Nemůže se vztahovat na místo nebo obvod, v němž má pachatel trvalý pobyt. Zákaz pobytu může být uložen jako samostatný trest za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestního zákona není třeba.

12. Výjimečný trest – výjimečným trestem se rozumí jednak trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let a jednak trest odnětí svobody na doživotí. Výjimečný trest může být uložen za trestný čin, u něhož to trestní zákon ve zvláštní části dovoluje. Trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let může soud uložit pouze tehdy, jestliže stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost je velmi vysoký nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena. Trest odnětí svobody na doživotí může soud uložit pouze pachateli, který spáchal některý z trestných činů taxativně uvedených v § 29 trestního zákona, za podmínek, že stupeň společenské nebezpečnosti takového trestného činu je mimořádně vysoký a uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti.²⁵

Ochranná opatření

Ochranná opatření jsou podle § 2 trestního zákona jedním z prostředků k dosažení účelu trestního zákona vedle pohrůžky tresty, jejich ukládání a výkonu. Stejně jako tresty patří mezi prostředky státního donucení, které mohou uložit pouze soudy. Na rozdíl od trestů však mohou být uloženy i osobám, které nejsou trestně odpovědné pro nedostatek věku nebo nepřičetnost. Neobsahují morální odsouzení pachatele a jeho činu. Jsou spíše zaměřeny na výchovu a léčení. Trvají tak dlouho, dokud to vyžaduje situace při dodržení zákonného rámce.

Druhy ochranných opatření podle trestního zákona

1. Ochranné léčení

Soud uloží ochranné léčení v případech uvedených v § 25 a § 32 odst. 2 trestního zákona, nebo jestliže pachatel činu jinak trestného není pro nepřičetnost trestně odpovědný a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný.

Soud tak může učinit též tehdy, jestliže:

- a) pachatel trestný čin spáchal ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, nebo
- b) pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, spáchal trestný čin pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním. Ochranné léčení však soud neuloží, je-li vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout.

Ochranné léčení může soud uložit i vedle trestu anebo při upuštění od potrestání. Jestliže je ukládán trest odnětí svobody, ochranné léčení se zpravidla začíná po nástupu výkonu trestu ve věznici. V ostatních případech se ochranné léčení vykonává zpravidla v léčebném zařízení. Lze-li však vzhledem k povaze choroby a léčebným možnostem očekávat, že účel splní i léčení ambulantní, může soud nařídit i tento způsob léčby, popřípadě ústavní léčení dostatečně na léčení ambulantní nebo naopak.

²⁵ Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Brno: MU, 2002

Nepostačí-li délka výkonu trestu odnětí svobody ve věznici ke splnění účelu léčení, soud může rozhodnout o jeho pokračování v léčebném nebo ambulantním zařízení.

Ochranné léčení potrvá tak dlouho, dokud to vyžaduje jeho účel. Léčení pachatele, který se oddává zneužívání návykových látek však může být ukončeno, jestliže se během jeho výkonu zjistí, že jeho účelu nelze dosáhnout. O ukončení ochranného léčení rozhoduje soud na základě odborné lékařské zprávy.

Od výkonu ochranného léčení soud upustí, pominou-li před jeho započatím okolnosti pro něž bylo uloženo.

2. Zabraní věci

Nebyl-li uložen trest propadnutí věci podle § 55 trestního zákona, může soud uložit, že taková věc se zabírá:

- věc náleží pachateli, kterého nelze stíhat nebo odsoudit
- věc náleží pachateli, od jehož potrestání soud upustil
- vyžaduje-li to bezpečnost lidí nebo majetku, popřípadě jiný obdobný obecný zájem.

Vlastníkem zabrané věci se stává stát.²⁶

3.3 Charakteristika sankcí dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Za provinění spáchané mladistvým se ukládají opatření. Účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.

Druhy opatření:

- a) výchovná opatření
- b) ochranná opatření
- c) trestní opatření

Výchovná opatření

Výchovná opatření může soud pro mládež a v přípravné řízení státní zástupce ukládat se souhlasem osoby, proti ní se řízení vede již v průběhu trestního řízení, a to nejdéle do jeho pravomocného skočení. Mladistvý může kdykoliv v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení svůj souhlas odvolat prohlášením adresovaným soudu pro mládež a v přípravném

²⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. 5 přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003

řízení státnímu zástupci, který vede řízení. Výkon výchovného opatření tím končí. Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. Ochrannou výchovu ukládá soud pro mládež v případě že:

- o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině v níž žije
- dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo prostředí, v němž žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině.²⁷

Druhy výchovných opatření:

1. Dohled probačního úředníka

Dohledem probačního úředníka se rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsob výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem, nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem.

Účelem dohledu probačního úředníka je:

- sledování a kontrola chování mladistvého, zaměřená na zajištění ochrany společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti
- odborné vedení a pomoc mladistvému s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.

Mladistvý, kterému byl uložen dohled probačního úředníka je povinen:

- a) spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě programu jeho výkonu
- b) dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které budou stanoveny probačním úředníkem, při stanovení těchto lhůt se přihlédne k poměrům mladistvého, jeho životní situaci v době výkonu dohledu i k prostředí v němž žije
- c) informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem
- d) nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí.

2. Probační program

Probačním programem se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení

²⁷ Matoušek, O., Křoftová, A., Mládež a delikvence. Portál, s.r.o., Praha 2003

v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti.

Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může uložit mladistvému podrobit se probačnímu programu jestliže:

- a) je vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti
- b) je mu poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu
- c) mladistvý souhlasí se svou činností na něm

Byla-li proviněním způsobena škoda, zpravidla se mladistvému uloží, aby ji podle svých sil nahradil.

Dohledem nad výkonem probačního programu soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce pověří probačního úředníka. Nesplní-li mladistvý probační program, probační úředník bez zbytečného odkladu informuje soud, který dohled uložil.

O ukončení probačního programu a jeho výsledku podá probační úředník bez zbytečného odkladu zprávu soudu nebo státnímu zástupci, který probační program uložil.

3. Výchovné povinnosti

Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může mladistvému uložit výchovnou povinnost, kterou stanoví, aby zejména:

- a) bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu
- b) jednorázově nebo ve splátkách zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí, peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona
- c) vykonávat bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu
- d) usilovat o vyrovnání s poškozeným
- e) nahradit podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispět k odstranění následků provinění
- f) podrobit se léčení závislosti na návykových látkách
- g) podrobit se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, rekvalifikačnímu poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

Výchovná povinnost zaplatit peněžitou částku se uloží, jestliže lze předpokládat, že peněžítá částka bude zaplácena z peněžních prostředků, s nimiž smí mladistvý samostatně nakládat. Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může stanovit, že peněžítá částka bude zaplácena v přiměřených měsíčních splátkách.

Vykonání společenské činnosti určitého druhu smí být mladistvému uloženo jen tak, aby nenarušilo jeho přípravu na budoucí povolání, především plnění povinností souvisejících se vzdělávacím programem školy, nebo výkon povolání či zaměstnání, a na dobu nejvýše 4 hodin denně, 18 ti hodin týdně a 60 ti hodin celkem. Při ukládání výchovné povinnosti podle písmene c) a g) soud pro mládež přihlédné ke zdravotní způsobilosti mladistvého.

4. Výchovná omezení

Soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může mladistvému uložít výchovná omezení, kterým se stanoví, aby zejména:

- a) nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvé nevhodné prostředí
- b) nestýkal se s určitými osobami
- c) nezdržoval se na určitém místě
- d) nepřechovával předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění
- e) neužíval návykové látky
- f) neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích automatech
- g) neměnit bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu
- h) neměnit bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi svoje zaměstnání

Výchovné omezení podle písmen a) b) c) a g) smí být mladistvému uloženo jen tak, aby nenarušilo jeho přípravu na budoucí povolání, především plnění souvisejících se vzdělávacím programem školy nebo výkon povolání či zaměstnání.

5. Napomenutí s výstrahou

Napomenutí s výstrahou soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí v případě, že by v budoucnu páchal další trestnou činnost.

Je-li to vhodné, může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce při vyslovení napomenutí s výstrahou současně přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije. V takovém případě si soud pro mládež předem vyžádá stanovisko školy nebo výchovného zařízení. Zákonný zástupce, škola nebo výchovné zařízení jsou povinni o výsledku vyrozumět soud pro mládež nebo zákonného zástupce.

Napomenul-li soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvého a udělil mu zároveň výstrahu, popřípadě přenechal-li postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole nebo výchovnému zařízení, hledí se na mladistvého jako by nebyl odsouzen.

Druhy ochranných opatření:

Účelem ochranných opatření je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před páchání provinění mladistvého. Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, zabránění věci a ochranná výchova. Ochrannou výchovu lze uložit pouze podle zák. č. 218/2003 Sb., ostatní ochranná opatření se ukládají podle trestního zákona (viz výše).

Ochranná výchova

Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu pokud:

- o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině, v níž žije
- dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležitě výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině.

Ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého. Vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku věku.

Není-li možné ochrannou výchovu ihned vykonat, nařídí soud pro mládež do doby jejího zahájení dohled probačního úředníka.

Od výkonu ochranné výchovy soud pro mládež upustí, pominou-li před jejím započítím důvody, pro něž byla uložena.

Jestliže převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak doposud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena, může soud ochrannou výchovu přeměnit v ústavní výchovu, nebo může rozhodnout o podmíněném umístění mladistvého mimo takové zařízení. Přitom může mladistvému uložit dohled probačního úředníka nebo jiné výchovné opatření.

Nesplní-li mladistvý očekávání, že bez omezení, jimž byl podroben ve výchovném zařízení, kde vykonával ochrannou výchovu, se bude řádně chovat, soud pro mládež podmíněně umístění mimo výchovné zařízení zruší a rozhodne, že se ve výkonu ochranné výchovy pokračuje. Obdobně postupuje soud pro mládež při přeměně ústavní výchovy na ochrannou výchovu.^{28, 29}

²⁸ Viz zák.č. 218/2003 Sb. O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže

²⁹ Viz graf. č 11 v oddílu Přílohy

3.4. Efektivnost sankcí v současné sociální realitě

Již řadu let je proklamována teze, že stávající trestní politika směřuje ke snaze hledat a využívat alternativy k trestu odnětí svobody a ke snížení počtu odsouzených ve věznicích. V souladu s tím je konstatováno, že trest odnětí svobody jako základní druh trestu, je v některých případech trestem nenahraditelným a má své opodstatnění tam, kde ostatní způsoby reakce na kriminalitu selhávají. Za negativní účinky výkonu trestu odnětí svobody se zpravidla pokládají tyto:

- společné uvěznění osob se sociálními poruchami chování
- existence vězeňské subkultury představuje školu kriminálně patologického chování
- zpřetrhání pozitivních sociálních vazeb
- obsahově nedostatečné programy zacházení
- snížení hodnocení vlastního obrazu odsouzeného vězně
- stigmatizace propuštěného vězně při návratu do běžné společnosti
- limitace práce s pachatelem s ohledem na délku výkonu trestu

Dle mezinárodního pojetí se alternativní sankcí rozumí trest nespojený s odnětím svobody, který je soudce oprávněn uložit v případech, ve kterých by jinak byl pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody. Alternativní opatření (sankce) lze na základě jejich povahy popsat jako opatření, která modifikují výkon trestu odnětí svobody, přičemž jejich smysl je minimalizovat zásah míry do svobody pachatele a zamezit ohrožení resocializace, za současného zachování určitého způsobu izolace odsouzeného pachatele.

V rámci současných úvah o zpřísnění trestní politiky v České republice se asigňuje na přeplněnost kapacit vězeňských zařízení a nedostatečné využívání alternativ k trestu odnětí svobody. Je samozřejmé, že v této souvislosti je pak podrobován kritickému rozboru zejména trest obecně prospěšných prací jako universální sankce alternativní povahy.

Samotná efektivnost sankcí dle zákona není tak účinná, jak by měla být a to hlavně z důvodu přílišné arogance, agresivity a pokřivení morálních hodnot člověka. Vždyť samotný výkon trestu je stejně pro většinu odsouzených vysokou školou kriminality a případná recidiva je tím pádem pouze pokračováním dalšího života těchto lidí.

Dle mého názoru bychom se vůbec nemuseli zabývat efektivností sankcí, kdyby v normálním světě měly hlavní slovo termíny jako preventivní působení, rodinná výchova člověka od narození či nepokřivené morální hodnoty dnešního hektického světa.

3.5. Vyústění a dopad sankce trestu odnětí svobody

Vězení a odnětí svobody je jakousi konečnou stanicí, která následuje po předchozích kapitolách. Vězeňství představuje nedílnou složku trestní politiky. Smysl a význam trestní politiky spočívá v ochraně společnosti před trestnou činností, v kontrole kriminality a prevence. Každý vězeňský systém, jeho vnitřní řád a kvalita závisí na přístupu a zkušenostech jednotlivých států, a dá se říci, že je odrazem vývoje, kulturního života a úrovně celé společnosti.

Vězeňská služba zajišťuje výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody, spravuje a střeží věznice, dále odpovídá za dodržování podmínek stanovených zákonem.

Vězeňská služba se člení na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu, přičemž vězeňská a justiční stráž má postavení ozbrojeného sboru.

Vězeňská stráž zajišťuje pořádek a kázeň ve vazebních věznicích a věznicích, předvádí a eskortuje vězně.

Justiční stráž se stará o zajištění pořádku a bezpečnosti v budovách soudů, státních zastupitelství a v ostatních místech činnosti soudů.

Správní služba zabezpečuje organizační i výchovnou funkci a její součástí je i zdravotnická služba.

Druhy věznic

Vazební věznice – do vazby může být umístěn pouze osoba, proti níž je vedeno trestní stíhání³⁰. A to za předpokladu, že se nejedná o takový trestný čin, na který zákon stanovuje trest odnětí svobody nejvýše dva roky nebo nedbalostní trestný čin, kde je horní hranice trestní sazby tři roky.

Důvody vazby:

Útěková – zde je obava, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost zjistit, nemá-li stálé bydliště nebo hrozí-li mu vysoký trest

Koluzní – je zde obava, že obviněný bude působit na dosud nevyslechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání

Předstižná – obava, že obviněný bude opakovat trestnou činnost, pro níž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil.

³⁰ § 160 tr. řádu

Věznice

Jsou čtyři základní typy věznic. O tom, do jakého typu věznic bude odsouzený zařazen k výkonu trestu, rozhoduje soud. Může popřípadě v průběhu výkonu trestu odnětí svobody vězně i přeřadit do věznice jiného typu, rozdíl ale smí být pouze o jeden stupeň. To je možné v případech, že odsouzený má velmi dobré chování a výborně vykonává svěřené úkoly, a tak přeřazení do věznice s mírnějším režimem může mít význam i z hlediska výchovného. Do jednotlivých věznic po celém území České republiky pak odsouzené umísťuje generální ředitelství Vězeňské služby.

Věznice s dohledem – je to nejmírnější typ věznice, odsouzení zde mají volný pohyb bez omezení, mohou si zamykat ložnice. Nejsou zde ozbrojeni strážci. Pracují mimo areál věznice, po práci smějí nosit civilní oděv a na propustky mohou chodit domů nebo navštěvovat s povolením ředitele věznice kulturní a společenské akce, které se konají v okolí. Vychovatelé zde jsou pověřeni dohledem. Většinou sem bývají umísťováni pachatelé, kteří jsou trestáni poprvé, nebo spáchali nedbalostní trestný čin.

Věznice s dozorem – vězni se zde pohybují kontrolovaně, za dohledu vychovatelů a dozorců, ale ředitel věznice může povolit volný pohyb. Po večerce se hlavní vchod uzamyká. Vlastní oděv mohou odsouzení nosit pouze v době návštěv, při sportu nebo společenských akcích, které se konají mimo věznici. Také pracují na pracovištích mimo areál, ale kontroly zde mají jedenkrát za hodinu. Návštěvy se zde smějí odbývat bez dozoru.

Věznice s ostrahou – zde již bezpečnost zajišťuje ozbrojená stráž. Pokud vězni pracují mimo areál věznice, mají pravidelné kontroly jednou za čtvrt hodiny, jinak pracují přímo v areálu. Návštěvy mohou být pouze za dohledu ostrahy.

Věznice se zvýšenou ostrahou – jde o maximální bezpečnostní opáření, nejhlídanější věznice. Jsou zde umísťováni vězni, kteří jsou velmi nebezpeční pro společnost. Jsou to těžcí a nebezpeční recidivisté, kteří spáchali zvláště závažný trestný čin, a ti kteří byli odsouzeni k trestu odnětí na doživotí. Pracovat mohou jen přímo v celách nebo prostorách věznice, nesmějí mít volný pohyb po areálu a dozor zde provádí příslušník ostrahy.

Vězeňská služba je tedy speciální sociální služba, představuje výkon spravedlnosti a řešení bezpečnosti občanů. Jejím hlavním cílem není pouze pachatele potrestat, ale docílit toho, aby vězni opouštěli věznici s přesvědčením, že páchaní trestné činnosti se nevyplácí, a aby dále žili řádný život v souladu se zákony. To je samozřejmě značně idylická představa. K tomuto poslání zdaleka nestačí jen pouhá izolace vězňů, ale hlavně a především odborné zacházení a kvalifikovaná práce s nimi.

Tento složitý a obtížný úkol plní vězeňská služba ve značně složitých podmínkách a potýká se s mnoha problémy:

1. **Přeplněnost věznic** – počet vězňů neustále stoupá, čímž se snižuje kapacita věznic. Prostorové podmínky jsou již dlouho naprosto nevyhovující, totéž platí pro hygienické a sociální poměry, které plynou z hromadného ubytování vězňů. Kolektivní ubytování má za následek smíšení recidivistů s prvotrestanými pachateli, kteří tím podléhají kriminální subkultuře a jejich další převýchova se stává obtížnější.
2. **Nedostatek práce pro odsouzené** – to je obrovský problém. Pracovní povinnost je zakotvena v základních povinnostech odsouzeného a je také významnou složkou programu zacházení. Odsouzení jsou zařazováni do práce s přihlédnutím na jejich zdravotní stav a odborné znalosti. Zaměstnávání vězňů probíhá ve dvou základních formách:
 - a) v objektech věznice – jsou to práce sloužící k provozu věznic, různé údržbářské či úklidové práce v areálu věznice, pomoc na úseku stravování a podobně. Nebo jde o podnikatelskou činnost, kdy se jedná o nenáročnou práci jako kovovýroba, praní prádla, vyšívání, výroba hraček, knihařská a polygrafická výroba.
 - b) Mimo areál věznice – tento typ zaměstnání funguje na základě smlouvy mezi věznicí a jiným subjektem, většinou nějakým podnikem. Zde je třeba písemného souhlasu odsouzeného. Zájem podnikatelů o toto zaměstnávání však není příliš velký, vzhledem k problémům budování střežených pracovišť, pravidelných kontrol a v neposlední řadě i vzhledem k minulosti vězňů.

V současnosti je katastrofální nedostatek práce pro odsouzené. Kromě finančního efektu to má i negativní vliv v tom smyslu, že se prodlužuje volný čas, který vězni tráví pohromadě. Vzniká tím tzv. ponorková nemoc a následně další problémy.

3. **Nízký počet odborného personálu** – odborných a morálně připravených zaměstnanců je stálý nedostatek. Bývají přijímáni lidé bez dostatečné kvalifikace, což se následně odráží na práci s odsouzenými.
4. **Nedostatek financí** – finanční prostředky citelně chybí, zejména by byla zapotřebí rekonstrukce věznic, ale i mzdová motivace pro odborný personál.

Řešení problémů vězeňství:

- snížit přeplněnost věznic
- zajistit práci pro odsouzené
- rekonstruovat věznice či postavit nové
- vzdělávat vězně a pořádat rekvalifikační kurzy
- zvýšit počet odborných pracovníků

Toto řešení by ovšem představovalo zhruba 10 miliard korun ze státního rozpočtu, což je v současné době naprosto nereálné.³¹

³¹ Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 1996

3.6. Resocializace odsouzených z hlediska sociální pedagogiky

Působení výkonu trestu na pachatele

Trest odnětí svobody je nejrozšířenějším a nejznámějším trestem. Česká republika bohužel patří v Evropě mezi země s nejvyšším počtem vězňených osob. Otázkou ale je, jestli se tato přísná trestní politika setkává s nějakými úspěchy, jako je například zmenšující se počet trestných činů, nebo snížení recidivity, a zda vůbec splňuje vězeňství svůj účel.

Výkon trestu odnětí svobody je pro naprostou většinu odsouzených značnou psychickou zátěží. Nejtěžší je to samozřejmě pro lidi prvotrestané. Nejsou připraveni na zvládnutí zátěžových situací. Náhle jsou zbaveni svobody, jejich život dostane neměnný řád, jídlo, práce a spánek jsou na povel. Dále musí čelit samotě. Ta je asi nejhorší, i když nejde o samotu v pravém slova smyslu, na celách jsou samozřejmě další vězni, ale to odtržení od normálního života „tam venku“ je nesmírné. Každý odsouzený se s touto zátěží vypořádá po svém, podle své povahy a aktuálního psychického stavu.³²

Způsoby zvládnání situace:

Heteroagrese – vězni se staví proti vězeňskému režimu, napadají personál, ať už slovně či fyzicky, bývají agresivní. Věčně si stěžují a vyvolávají problémy, vyhrožují. Nevycházejí ani se svými spoluvězni, časté jsou neustálé rvačky, nesnášenlivost a v hojně míře i šikana.

Autoagrese – dochází k ní u psychicky slabších a méně odolných jedinců. Většinou se s ní setkáváme u prvotrestaných, kteří trpí výčitkami svědomí, obviňují se, neustále si dokola přehrávají svůj čin. Časté je sebepoškozování a pokusy o sebevraždu. Může jít ovšem i o akty demonstrativní, a to hlavně u recidivistů, jejich sebepoškozování nemá vést ke smrti, ale jde o akt vydírání, kterým chtějí něčeho dosáhnout, snaha o přitáhnutí pozornosti. Oblíbené jsou také demonstrativní hladovky.

Únik ze zátěžové situace - lze rozlišit dva druhy:

1. Nepřímý únik – člověk se stahuje do sebe, přestává komunikovat s okolím a izoluje se. Uniká do fantazie a vysněných představ, nezřídka také k drogám.
2. Fyzický únik – pokusí se z vězení uprchnout.

Psychické a neurotické poruchy

Projeví se bolestmi hlavy, poruchami spánku, zvýšenou únavou. Vznikají i různé fobie např. klaustrofobie (strach s uzavřených prostor), neschopnost soustředění se.

Ať už jde o kterýkoliv ze způsobů, jedná se o dlouhodobou zátěž, frustraci. Člověk prožívá citovou deprivaci, pocity strachu, nejistoty, viny, zvyšuje se u něj emotivita.

³² Čírtková, L.: Základy psychologie pro policisty. Policejní akademie ČR, Praha 1994

Odsouzení se potom vcelku logicky přimykají k jiným lidem, kteří jim zůstali a se kterými jsou v denním kontaktu – ke spoluvězňům. Tak potom vzniká orientace na vězeňskou subkulturu a dochází k úplně opačnému efektu potrestání. Místo nápravy se odsouzený ještě více „zkazí“, zatrpkne a v oblasti kriminálního jednání se doučí to, co ještě neuměl. Čímž se zcela vytrácí účel uvěznění.

Vězení je umělý svět, který je odlišný od života na svobodě, vězeň ale musí mít zajištěny odpovídající životní podmínky. Uvěznění pachatele totiž neznamená pouze spravedlivý akt odplaty. Musíme proto, ať chceme nebo nechceme počítat s tím, že odsouzený pachatel jednou vyjde z vězení na svobodu. A podle toho, co ve vězení prožil a jak se tam změnil, bude reagovat. Pustíme-li ven pachatele, který ve vězení prošel vším od šikany po setkání s těmi nejhoršími recidivisty, kam se bude ubírat jeho budoucnost? Určitě ne kladným směrem, když má v sobě jedinou touhu – pomstít se společnosti. A díky zkušenostem kterých se mu dostalo ve vězení, je přesvědčený, že už se nikdy nenechá chytit. Řešení tohoto problému má v rukou stát. Tím, že pachatele uvězní a omezí jejich práva a volný pohyb, za ně převzal odpovědnost a měl by se tedy také o ně přiměřeným způsobem postarat.

Snaha o to je obsažena v tzv. *programu zacházení s vězni*. Jeho cílem je napomoci účelu výkonu trestu, zefektivnit jej a připravit odsouzeného na život na svobodě. Je to základní forma cílevědomého působení na odsouzeného, určuje formy a metody práce s ním. Je zaměřen na dosažení výchovného cíle, a je stanoven každému odsouzenému, zpracovává se na základě komplexních materiálů o něm. Základní kritéria jsou: délka trestu, příčiny trestné činnosti, zdravotní stav, charakteristika osobnosti, sociální, pedagogické a psychologické charakteristiky.³³

Je pět základních druhů programu zacházení.

1. *Vzdělávací program* – je bezesporu nejdůležitější. Odsouzení mívají ve většině velmi nízký stupeň vzdělání, což je pak samozřejmě velkým problémem při hledání zaměstnání. Cílem je tedy dokončení studia nebo vyučení, aby měl nějakou kvalifikaci. Na vysvědčení ale pak nesmí být patrné, že bylo získáno ve výkonu trestu. Mimo dokončení studia zde existuje i řada krátkodobých kurzů, sloužících ke zvyšování kvalifikace a učení se novým věcem. Účast v nich bývá hodnocena velmi kladně, a dokonce může mít vliv na dřívější podmíněné propuštění z vězení. Patří sem i zaměstnání vězňů a jejich pracovní povinnosti.

2. *Kulturní program* – v uspokojování kulturních potřeb je zahrnuta možnost odebírat denní tisk a časopisy, vězeňská knihovna, sledování televize a zprávy, popř. v mírnějších typech věznic i návštěva kulturních akcí mimo vězení.

3. *Sportovní program* – odsouzení se mohou ve svém volném čase věnovat sportu, dnes už je v každé věznici takřka samozřejmostí tělocvična, posilovna...

4. *Extramorální program* – velký důraz je kladen na spolupráci s rodinou, na posilování vazeb. K tomuto účelu mohou sloužit i návštěvy manžela/manželky nebo přítele/přítelkyně v nehlídaném prostoru, nebo i návštěvy kolegů ze zaměstnání. Všechno

³³ Viz graf č. 6, 9, 11,12, a 13 v oddílu přílohy

má za cíl, aby odsouzený, měl zájem po propuštění vést řádný život, a hlavně aby se měl kam vrátit.

5. *Výstupní program* – příprava na život na svobodě. Stává se totiž, že vězni mají velké problémy s adaptací na život na svobodě. Není se ovšem čemu divit, vezmeme-li si třeba člověka, který byl před rokem 1989 odsouzen na deset let. Ten si po propuštění musí připadat jako ve zcela jiném světě. Nic z toho, co dřív znával, v čem žil, nezůstalo zachováno, obchody, služby a zejména ceny. Ale i v méně drastických případech, než je tento, stačí delší pobyt ve vězení a člověk není schopen se adaptovat. Ve vězení se totiž nemusí o nic starat, má zajištěný pravidelný přísun stravy, lékařské ošetření a někdy i práci. A právě proto funguje výstupní program, vězeň se znovu učí starat sám o sebe. Bývá přestěhován na speciální celu, kde si může sám vařit, umývat nádobí atd..Bývá také brán na vycházky mimo věznic, aby přivykal normálnímu životu.

Dokud si ale odsouzený odpykává ve vězení svůj trest, musí se řídit pravidly vězeňského systému. I zde má své povinnosti, ale i práva.

Povinnosti odsouzeného:

- jako první je pracovní povinnost. Odsouzený je povinen pracovat, pokud tu možnost práce je a pokud není zdravotně nezpůsobilý k výkonu práce.
- dodržování základních hygienických návyků.
- hrazení nákladů výkonu trestu, přičemž srážky se provádí z pracovní odměny odsouzeného. Použity jsou jednak k uhrazení pohledávek výživného pro jeho děti a potom k úhradě nákladů výkonu trestu.
- odsouzený má zákaz hrát hry o peníze, věci nebo se sázet.

Zákazy:

- vzhledem k nebezpečí nákazy HIV je zakázáno nechat se tetovat, nebo tetovat jinou osobu.
- nesmí se přechovávat nebezpečné předměty, které by mohly být použity k útěku, nebo by mohly ohrožovat na životě ostatní spoluvězně, narušovat pořádek, nebo které by mohly škodit zdraví.
- hlavní je také zákaz výroby, přechovávání a konzumace alkoholických nápojů a jiných návykových látek.

Problematika drog ve vězení

Toto je asi ten nejtěžší problém, protože cesty drog jsou někdy skutečně neuvěřitelné a lidská vynalézavost nezná hranic. Příklady jak se drogy dostávají do vězení:

- při návštěvách, ať už příbuzných či advokátů
- prostřednictvím civilních zaměstnanců věznic, jako jsou údržbáři, dodavatelé, opraváři, nebo prodáváči v kantýnách
- v balíčcích s potravinami z domova, kde jsou drogy dovedně ukryty v dózách s kávou či čajem, nebo za pomoci injekčních stříkaček vpraveny do ovoce

- v balíčcích s osobními potřebami, všity do oděvů, ukryvány v tubách od šamponů, krémů a mýdel, ve hřbetech knih, v tužkách, ve špercích...
- odsouzený je i schopen drogy přenést v tělních dutinách, pod náplastí, nebo nevatovém tamponu v uchu...
- na pracovištích mimo věznice, kde dochází ke kontaktům s lidmi z vnějšího prostředí a kde se to dá jen velmi těžko uhlídat.

Drogy ve vězení představovaly a stále představují velký problém. Drogy jsou zde prostředkem k překonání každodenních problémů, únik z nudy a deprimujícího prostředí.

Vězni tak reagují na zátěžové situace, zbavují se problémů, stereotypu vězeňského života, úzkosti. Je to kolikrát jejich jediná radost, nemusí se zabývat otázkami, jak dál. V neposlední řadě bývá droga také platidlem tzv. vězeňským bossům, pro které je i výrazem společenské prestiže.

Odsouzení jsou ovšem velmi vynalézaví a dokáží si z toho, co je právě k dispozici připravit omamné látky i sami, například velmi silné čaje se stimulačními účinky, nebo i alkoholové nápoje. Ke konzumaci drog dochází většinou ve večerní a noční době, kdy už dozorcí tak často nekontrolují a je noční klid.

Rizika zneužívání drog:

Agresivní jednání – je známo, že droga snižuje zábrany a potlačuje morální hodnoty. Jedinec pod vlivem drogy se tedy může projevat agresivně, a to nejen ke spoluvězňům, ale i pracovníkům ostrahy. Vzhledem k tomu, že vězeň nemá příliš široký výběr, vezme drogu, která je právě k dispozici. Neumí ovšem odhadnout dávku, čímž se jeho chování stává nepředvídatelné.

Černý trh – organizují ho skupiny vězňů, většinou recidivisté či dlouhodobě odsouzení, kteří se ve vězeňském prostředí již umí pohybovat. Jsou nadřazeni ostatním a mají vedoucí postavení, neboť zpravidla disponují finančními prostředky a vlivem. Jsou schopni sehnat nedostatkové zboží a potom jej, samozřejmě se značným ziskem, prodávají dále. Pomineme-li teď stránku zdravotní, jde zde o negativní působení na dosud kriminálně neinfikované jedince, kteří tímto přebírají hodnoty a morálku kriminální subkultury.

Selhání výchovného působení - vězni, kteří jsou pod vlivem drog, se jen velmi těžko vrací na správnou cestu, jsou snadno ovladatelní. Přispívá k tomu také to, že odsouzení, závislí na drogách, jsou schopni pro získání drog udělat cokoli, díky čemuž se stávají terčem vydírání a ponižování.

Zneužívání vězeňského lékaře – lékař ve vězení má těžkou pozici. Musí rozlišit mezi vězni, kterým je opravdu špatně a jsou nemocní, a mezi těmi, kteří si pro léky chodí jen jako pro zboží, které směňují. Bohužel k prodeji léků se uchylují i lidé opravdu nemocní, ať už dobrovolně či z donucení, kterým se ovšem následně choroba zhorší. Jediná možnost jak tomu předcházet, je užít léky přímo před lékařem, ale třeba u antibiotik padá i tato varianta.

Perspektiva do budoucna – závislost na drogách z vězení si člověk odnáší i na svobodu. A pokud bude po propuštění vyhledávat pochybná místa s dealery a kontakty s podsvětím, pokud bude krást, aby měl na drogu, je návrat do vězení jen otázkou času.

Práva odsouzeného:

Základní práva:

- poskytování zdravotnické péče
- zabezpečení lůžka a prostoru pro odkládání osobních věcí
- osmihodinová doba spánku, doba k úklidu a osobní hygieně
- osobní volno a nejméně jedna procházka denně
- pravidelná strava

Ostatní práva:

- přijímání návštěv a balíčků.
- přijímat a na svůj náklad odesílat korespondenci. Zde ovšem platí i právo vězeňské služby kdykoliv kteroukoliv korespondenci otevřít, seznámit se s jejím obsahem a bude-li shledán závadným, má povinnost předat ji orgánům činným v trestním řízení.
- použít telefonu na náklad odsouzeného. I zde je vězeňská služba oprávněna se seznámit s obsahem telefonátu prostřednictvím odposlechu, ze stejného důvodu.
- poskytnutí právní pomoci advokátem.
- objednání denního tisku, časopisů a knih, které u nás vychází na náklady odsouzeného.
- půjčování knih a publikací z vězeňské knihovny.
- poskytování duchovních služeb. Pro mnohé pachatele se jedná o významnou pomoc, která má velký význam pro další život odsouzeného. Napomáhá k rozvoji mravního cítění a třeba pro nevěřící lidi je to možnost obrovské životní změny.

PRAKTICKÁ ČÁST

4. Úvahy, komentáře a analýza trestní odpovědnosti vzhledem k současné sociální realitě

- 4.1. Úvaha a analýza ve vztahu ke snížení hranice trestní odpovědnosti z 15 na 14 let
- 4.2. Obecná úvaha o trestní odpovědnosti ve smyslu „starého a nového“ tr. zákona
- 4.3. Úvaha o výchově ve vztahu k trestní odpovědnosti
- 4.4. Rozbory a komentáře vývoje legislativního procesu

4.1. Úvaha a analýza ve vztahu ke snížení hranice trestní odpovědnosti z 15 na 14 let

Vzhledem ke skutečnosti, že problém snížení věkové hranice věku trestní odpovědnosti беру jako jeden nosných problémů této práce, provedl jsem průzkum názorů k tomuto tématu u orgánů činných v trestním řízení, pracovníků Psychiatrické léčebny v Brně, pracovníků Vězeňské služby Brno a vychovatelů v ústavech pro děti a mládež. Celkem bylo osloveno 22 kompetentních osob, kdy shrnutí jejich názorů uvedu níže.

Než začnu rozebírat různé názory na snížení hranice věku trestní odpovědnosti, musíme uvést obecně uvést, že kriminalita mládeže patří zvláště v posledních letech k závažnému společenskému problému. Od roku 1989 dochází k značnému nárůstu trestné činnosti, a to nejen u dospělých pachatelů, ale bohužel i u mládeže. Pro vývoj trestné činnosti devadesátých let v České republice jsou charakteristické právě kvalitativní a kvantitativní změny v kriminalitě dětí a mladistvých. Za posledních dvacet let se zvýšil trojnásobně počet řízení vedených proti dětem a mladistvým. Od roku 1990 vzrostl počet pachatelů ve věku 15 – 18 let o 100%, u dětí dokonce o celých 160%,³⁴ i když od roku 2000 se toto procento snížilo a v současné době začíná opět stoupat.³⁵ Mládež se dopouští nejen stále většího počtu majetkových trestných činů, ale co je hrozné, že dochází k nárůstu násilných útoků, které mnohdy končí až smrtí oběti.

Není pochyb o tom, že současná generace dětí dospívá daleko dříve než tomu bylo v minulosti. Rovněž po fyzické stránce je mládež daleko dříve vyspělejší, což byl jeden z důvodů snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti u těchto mladých pachatelů, aby mohla být jejich trestná činnost řešena širší škálou trestních (nápravných) prostředků.

Otázka tedy zněla, zda stále ještě současná právní úprava postačuje a umožňuje dětem mladším patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného, uložit taková opatření, která by byla odpovídající a dostačující reakcí na jejich delikventní jednání.

Při posuzování minimální věkové hranice trestní odpovědnosti je nutné si uvědomit, že nezáleží ani tak na konkrétním určení počátku trestní odpovědnosti mládeže, ale spíše na následných reakcích společnosti na řešení a postihu delikventního jednání dospívajícího jedince. V právních systémech států, kde je trestní odpovědnost spojena s nízkým věkem, jde

³⁴ Viz graf č. 14 uvedený v oddílu přílohy

³⁵ Viz tabulka č.1 uvedena v oddílu přílohy

totiž převážně o zacházení v rámci specializované netrestní justice. Naproti tomu ve státech kde je počátek trestní odpovědnosti spojen s vyšším věkem, je trestní politika u mladistvých uplatňovaná obdobně jako vůči dospělým pachatelům. Tresty mladistvých jsou podobné, ale s kratší délkou jejich uložení, z důvodu specifik osobnosti mladého pachatele.

V mnoha případech je zřejmé, že mnozí mladí lidé, kterým ještě nebylo patnáct let, vědomě spoléhají při páchání trestné činnosti na to, že se jím nemůže nic stát. Na druhou stranu však nelze očekávat, že přestanou být posílány na ulici děti určitých komunit, aby kradly, kdy v tomto případě se snížením hranice nic nevyřeší. Jen klesne věk dětských pachatelů.

V posledních letech proběhla řada anket zaměřených k zjištění názoru široké veřejnosti na otázku snížení hranice trestní odpovědnosti. Např. na internetových stránkách (www.novinky.cz, stav k 13.12. 2008) odpovědělo 88% respondentů kladně, že jsou pro snížení trestní odpovědnosti z patnácti na čtrnáct let.

Původní návrhy odborníků z Institutu pro kriminologii a sociální prevence a pedagogiky při zvažování určení počátku hranice trestní odpovědnosti dospěli k těmto možnostem:

1. vedle dosažené dolní věkové hranice zakotvit požadavek dostatečné rozpoznávací a volní způsobilosti
2. stanovit trestní odpovědnost od 14 roků pro všechny trestné činy
3. stanovit trestní odpovědnost od 14 roků pro všechny trestné činy, přičemž by trestní odpovědnost výjimečně nemusela nastat u deliktů menší závažnosti
4. v rozmezí 14 až 15 let zakotvit požadavek dostatečné rozumové a mravní vyspělosti, aby pachatel mohl rozpoznat škodlivost svého jednání a toto ovládat. Od 15 let absolutní trestní odpovědnost

Po mnoha těchto diskuzích však nabývá účinnost nový trestní zákoník od 1.1.2010 s dolní hranicí trestní odpovědnosti 14 let, kdy však do účinnosti jsou ještě možné změny ze strany Ministerstva spravedlnosti, tak jak již bylo v posledních měsících apelováno.

S tímto problémem však úzce souvisí v analogii zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, (dále jen „ZSVM“), který upravuje problematiku delikvence mládeže. Smyslem této právní úpravy v samostatném kodexu je komplexně upravit hmotněprávní i procesněprávní aspekty trestání mladistvých, konstituovat systém speciálních soudů mládeže a jasně vymezit účel reakce státu na trestnou činnost mládeže

Dítětem se podle ZSVM rozumí osoba, která v době spáchání trestného činu nedovršila patnáctý rok svého věku, a nebude podle zákona trestně odpovědná. Důležité je, že vůči dítěti, které spáchalo čin jinak trestný, zákon umožňuje použít vhodné reakce v podobě opatření směřujících k nápravě i ochraně. Soud ukládá takováto opatření v občanském soudním řízení.

Podle platného § 93 ZSVM je tak sice umožněno dětem mladším patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného, uložit některá opatření (dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a ochranou výchovu), ale jejich účinnost není zcela dostačující.

Šetření prováděné v rámci grantového projektu Ministerstva vnitra ČR poukázalo na negativní výsledky institutu ochranné výchovy, když mladiství, kterým byla uložena, vykazovali téměř 100% kriminální recidivu. Problémem je, že při pobytu v kolektivních zařízeních nemají mladí jedinci potřebné emocionální vazby na rodiče a k vychovatelům si nedokáží vytvořit hlubší citový vztah. Nedostatečná je pak rovněž jejich integrace do společnosti.

Mezi klienty diagnostických a výchovných ústavů patří převážně mladí lidé, u nichž se vytvořil silný obranný mechanismus. Citové strádání nahrazují intenzivním vnějším vzrušením, mezi něž nejčastěji patří požívání návykových látek, ale i samotná trestná činnost. Obvyklé konflikty s rodiči mají za výsledek podezření, nedůvěru a obavu z dospělých.

Také podle soudní praxe byla ochranná výchova v minulosti ukládána pouze v malém počtu případů (zhruba 1% ročně ze všech odsouzených mladistvých pachatelů). Ve většině kauz soudy upřednostňovaly před možným nařízením ochranné výchovy uložení ústavní výchovy. Často se tak poukazovalo na špatnou náplň programu ochranné výchovy, který nevedl chovance ústavu k osvojení praktických dovedností a samostatnosti, potřebných pro budoucí život. Velkým problémem byla rovněž šikana a vzájemná agresivita chovanců.

Většina dotazovaných kompetentních osob zastává názor, že do budoucna by měla být u některých závažných trestných činů snížena věková hranice trestní odpovědnosti na 14 let, ale ne u všech. I v těchto případech by se posuzovala vyspělost mladistvého pachatele ve smyslu § 5 odst. 1 ZSVM. Do této zvláštní kategorie by byly zahrnuty trestné činy (resp. provinění) s vyšší zákonnou trestní sazbou a větší závažností spáchaného činu. Snížení dolní hranice na 14 let by přitom nebylo v rozporu s mezinárodními standardy, jak potvrzuje právní úprava mnoha vyspělých zemí. Tento návrh by byl rovněž v souladu s historickými tradicemi našeho zákonodárství v této oblasti. Vzhledem k výše zmíněným problémům spojeným s podobou i samotným výkonem ochranné výchovy bude zapotřebí zásadně uvažovat o následujících možnostech.

Jako reakci na nedostatečnou diferencovanost ústavů a chybějící individuální výchovné působení by bylo vhodné zakotvit do právního řádu ochranou výchovu v rodině. Přikláním se zejména k tomu, že rodinná výchova je správnou volbou v případech, kdy děti páchají pouze méně závažné „prohřešky“ a nemají potřebné rodinného zázemí apod. Takovéto řešení bude nepochybně vyžadovat, aby osoba byla schopná zaručit, že bude schopna a ochotna věnovat zvýšenou pozornost problémovému mladému člověku a vychovávat jej v řádného občana. Nezbytností je rovněž zajistit dostatek kvalifikovaných pracovníků, kteří by vykonávali nejen dozor nad plněním povinností ochranné výchovy, ale i poskytovali rodině potřebnou pomoc.

Na straně druhé je třeba se zamyslet nad další budoucností výkonu ústavní ochranné výchovy. Zavést změny týkající se diferenciací ústavů pro výkon ochranné výchovy a zamyslet se nad obsahem programu zacházení. Inspirací mohou být některé uplatňované postupy vězeňských zařízení, byť by si vyžádaly značnou modifikaci vzhledem k osobám chovanců ústavů a charakteristice tohoto druhu ochranného opatření.

Další názor na tuto problematiku uvádí, že hranici trestní odpovědnosti stanovenou na 15 roků věku se považuje, s ohledem na vzrůstající průměrnou rozumovou a volní vyspělost dětí a mládeže, za překonanou. Proto se vnímají úvahy o snížení věkové hranice trestní odpovědnosti jako aktuální, avšak přesahující pouze trestně právní problematiku. Prostý posun hranice o rok či dva není nejlepším řešením. Rozmanitost její výše, která je evropskému prostoru vlastní, je dokladem, že se nejedná o běžné a jednoznačné rozhodnutí.

Jako přístup, který odrazí složitost a nejednoznačnost vývoje rozumové a volní vyspělosti dítěte coby lidského jedince povolávaného k trestní odpovědnosti, můžeme považovat za nejvhodnější řešení, kdy míra odpovědnosti bude stanovována ad hoc a vždy ve vztahu k projednávanému činu. Míra odpovědnosti by měla být přímo úměrná rozumové a volní vyspělosti v době posuzovaného činu. Nikoliv určité věkové hranici, která nemusí vždy nutně znamenat stejný stupeň vyspělosti - tedy takový, který je při stanovení věkové hranice zákonodárcem předpokládán. Oproti jednáním, která jsou již od útlého věku vnímána jako jednoznačně nežádoucí - například fyzické násilí či krádež - je řada jednání, která takto vnímána být nemusejí - například některé druhy nedbalostních deliktů.

Rozdíly ve vyspělosti jsou věku kolem 15 let vlastní. Jde neztídka o rozdíly velmi významné; určované schopnostmi dítěte, ale i prostředím, ze kterého prochází, zejména po stránce sociální a ekonomické. Pokud se jedná o faktory dítětem neovlivnitelné, jejich důsledek nemůže být dán dítěti k tíži.

Orgány činné v trestním řízení by měly posuzovat míru odpovědnosti případ od případu, jejich úkolem by bylo v rámci končného rozhodnutí ve věci samé označit i případnou spoluodpovědnost rodiny, respektive rodičů či zákonných zástupců případně i školy a toto zjištění signalizovat odpovídajícím orgánům. To by, dle některých názorů, vhodně navazovalo na již provedené úpravy řešení případů mladistvých delikventů (zřízení speciálních senátů a podobně). Umožnění individuálního posouzení jednotlivých případů v konkrétních souvislostech by mohlo být asi vhodnějším přístupem než neřešení tohoto jevu či mechanické posunutí přesně stanovené hranice.

V této souvislosti je ovšem nezbytné zdůraznit, že v každém případě považujeme za významnou otázku řešení následné práce s odsouzenými (mladistvými) a jejich resocializaci.

Poslední dobou je aktuální názor, zda jsou děti vůbec ještě děti? Připadá mi, že jsou silné tlaky na to, jejich dětství co nejvíce zkrátit a co nejdříve z nich udělat dospělé. To se pak odráží i na činnosti různých sdružení, které pozorují, že děti jsou stále méně hravé.

Vlivů, které dnes působí na děti je mnoho a všichni o nich víme. Jsou bohužel vesměs negativní a tak stačí negovat výchovu i těch rodičů, kteří se rozhodnou si najít na své děti čas a vychovávat je. Připadá mi ale, že takových rodičů je dnes stále méně. Někteří, pro mě zcela nepochopitelně, si pochvalují televizní reality show jako dobrou sexuální výchovu pro jejich potomky. Takže výchovu od rodičů nám nahrazuje televize, další média, party apod.

Co se týká dětské kriminality, asi by bylo dobré se zabývat spíše prevencí. Obecně víme, že kořeny kriminality dětí a mládeže jsou v nudě. Pokud ale dítě něco provede a zavřeme jej do vězení, asi tím nic nevyřešíme. Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti dle některých názorů vypadá jako jakýsi alibismus, kterým se dospělí chtějí co nejdříve zříci výchovy dětí s tím, že už jsou děti dospělé a tedy zodpovědné samy za sebe.

Nemůžeme ani souhlasit s tím, jak je některými rodiči prezentováno, že by byl nedostatek nabídky pozitivních zájmových činností. Dle mého názoru je jich přinejmenším dostatek (určitě ve velkých městech), ale není o ně mezi dětmi zájem, protože trend této společnosti je spíše „nevaž se odvaž se“. Děti tedy nejsou příliš vychovávány k nějaké pravidelné činnosti s výjimkou činností, které jim evidentně mají pomoci v jejich vzdělávání, tedy hudba, jazyky či sport, v kterém se často realizují rodiče. Sdružení dětí a mládeže ale působí na děti komplexně a to je touto společností, která považuje morálku za něco zcela okrajového, silně nedoceňováno.

Je sice hezké poslouchat názory samotných dětí na výši hranice trestním odpovědnosti, ale mají tyto děti dostatek životních zkušeností, aby viděly všechny souvislosti a mohly posoudit všechny aspekty?

Říká se, že dnešní děti jsou vyspělejší, ale je otázka, zda opravdu komplexně nebo jen v některých úzkých směrech. Jsou např. vyspělejší morálně? Na tuto otázku asi budeme hledat těžko odpověď, protože morálka je věc relativní a co bylo nemorální před několika lety, se dnes bohužel stává společenskou normou. Já osobně ale vidím dost aspektů, podle kterých bych považoval děti před dvaceti lety za vyspělejší, než ty dnešní. Ty dnešní jsou samozřejmě vyspělejší technicky, zvládají technologie, které tu před dvaceti lety nebyly.

Položme si první otázku, která jde přímo k problému. Proč snižovat hranici trestní odpovědnosti, když už nyní legislativa umožňuje, aby jakkoli staré dítě, které závažným způsobem poruší zákony, šlo před soud a ten mu mohl nařídit ústavní výchovu? Soud v tomto případě zkoumá, zda je rodina způsobilá dítě vychovávat či nikoli a pokud ne, nařídí ústavní výchovu. Dál se tímto případem zabývají psychologové, kteří by tomu měli rozumět dle mého názoru lépe, než soudce, který se určitě vyzná lépe v právech než v dětské psychologii.

Je-li nařízena dítěti ústavní výchova, rozhodují psychologové v diagnostickém ústavu, jakou formu ústavní výchovy zvolit. Vedle dětských domovů zde jsou výchovné ústavy a to ještě s různě přísnými režimy a nakonec i konečně nově zřizované ústavy pro pachatele obzvlášť závažných deliktů, které jsou střeženy, v nichž nemají děti nárok na pravidelné samostatné vycházky, z nichž pravidelně utíkají.

Druhým aspektem je, že pokud budeme chtít „zavřít“ dítě školou povinné do vězení, musíme mu tam zajistit školní docházku. V tom případě je ale třeba počítat, že dostane-li se sem talentovanější dítě, nelze očekávat, že bude mít možnost nějak svůj talent rozvíjet a je zcela zřejmé, že zapadne do průměru a ztratí tak jakoukoli možnost na středoškolské a následně vysokoškolské vzdělání.

A teď, proč si myslím, že může psycholog či sociální pedagog rozhodovat lépe? Předně není vázán zákony, které by striktně nařizovaly trestní sazby. Příkladem může být skutečný případ, kdy dvanáctiletý chlapec, který byl před domem s kamarády, využil toho, když jeho starší již plnoletý bratr nechal před domem otevřené auto, v domnění, že mu ho bratr pohlídá a odskočil si pro něco do domu. Jenže mladší bráška se chtěl vytáhnout před kamarády a tak si sedl za volant s tím, že jim ukáže, že umí s autem o pár metrů popojet. Měl ale smůlu a místo jedničky zařadil zpátečku a přejel svého kamaráda, který stál za autem. Jak by to viděl zákon? Jako „krádež motorového vozidla“ a ublížení na zdraví z nedbalosti. Takže myslím, že pro osobu starší 15ti let by za to byl nepodmíněný trest odnětí svobody. Jak to vidím já? Jako klukovinu, která bohužel skončila špatně. Tento kluk určitě potřeboval spíš, než vězení, psychologa, který by mu pomohl se dostat z šoku, že přejel svého kamaráda a

získal tak cennou (leč krutě vykoupenou) zkušenost, na celý život. Jsem přesvědčen, že tento kluk již podobnou hloupost nikdy nezopakuje a ptám se proč ho tedy trestat? Toto ale může posoudit pouze psycholog, který není vázán nějakou dolní hranicí trestu.

Co má být tedy účelem trestu? Odplata nebo motivovat jedince, aby se daného činu, za který jej chceme trestat, již znovu nedopustil? Pokud to druhé, pak v tomto případě je již trest zbytečný. Navíc soud může v tomto případě, má-li se řídit literou zákona, kde je předepsána minimální trestní sazba, odlišit tento případ od výtečníka, který se chce svézt cizím autem a paradoxně na tom bude lépe, pokud bude mít štěstí a nikoho nepřejede. A stejně lépe na tom bude ten, kdo se chce autem nejenom svézt a nechat jej o pár kilometrů dále, ale třeba z něj i něco ukrást či jej celé prodat na součástky. Co s autem chtěl udělat, mu totiž nikdo nedokáže, pokud jej chytnou dříve, než to udělal.

Dalším aspektem je, že zejména u dětí, má následovat trest co nejdříve. To je všeobecně známá poučka z psychologie. Víme ale, jak jsou přetíženy naše soudy a že by takový proces trval v lepším případě řádově měsíce a pak se trest mívá účinkem, když už malé dítě zapomnělo, za co je vlastně trestáno.

Dítě je, jak známo, tvárné a poměrně rychle se vyvíjí a mění. Já osobně tedy vidím zásadní rozdíl v tom, že je-li dítě umístěno do ústavní výchovy, a pokud se zásadně změní, nic nebrání tomu, aby bylo vráceno zpět do rodiny. Bude-li ale odsouzeno do vězení, je odsouzeno na určitou dobu, která lze zkrátit v případě slušného chování maximálně o polovinu. A tak zde může sedět už napravené dítě a může zde ztratit svoji životní šanci, třeba ve formě přejít na nějakou lepší školu, která bude rozvíjet jeho talent a umožní mu další studium na střední či vysoké škole a neskončit pouze s výučním listem. Nebo by snad byl jiný rozdíl mezi vězením pro děti a dnešními výchovnými ústavami?

Posledním aspektem, který nelze nevidět, je soustažnost různých věkových hranic. Takže by docházelo k různým konfliktům, z nichž za všechny zmíním jediný, v dnešní společnosti asi nejvíce patrný. Dnes, když tato společnost má za prioritu číslo jedna sex a jsou jím obklopeny děti, které tím pádem už od útlého věku chtějí být sexy, aby byly in. Protože vývoj dětí je nerovnoměrný, některé jsou již sexuálně natolik vyspělé, že se dopustí pohlavního styku před patnáctým rokem věku. Stane-li se to dnes mezi dvěma čtrnáctiletými, oba sice porušili zákon, ale není nutno to řešit, protože nejsou právně zodpovědní a společenská nebezpečnost tohoto skutku je malá. Snížíme-li ale hranici trestní odpovědnosti, bude situace zcela jiná a oba se dopustí trestného činu pohlavního zneužití osoby mladší 15ti let, což je naopak trestný čin s velkou společenskou nebezpečností, za který jsou poměrně vysoké sazby vězení. Pak se nabízí návrh na snížení hranice od kdy dětem povolit sexuální styk, před čímž bych ale byl opatrný. Některé děti jsou k tomu třeba zralé již ve 13ti letech a tuto potřebu mají, ale ne všechny. A ti méně vyspělí mají na ochranu před zneužíváním právo.

Znovu se tedy potvrzuje, že vše souvisí se vším a právě z tohoto důvodu je většina názorů dotázaných osob včetně mého ke snižování hranice trestní odpovědnosti spíše negativní. Současná legislativa má nástroje, jak dětskou kriminalitu řešit, pouze se několik let po zavedení nevyužívaly. Nyní, když se začínají zavádět do praxe a uzpůsobují se výchovné ústavy, které jsou schopny zabezpečit, aby z nich děti neutíkaly, připadá zbytečné měnit tento systém, který ještě ani nebyl pořádně vyzkoušen a nahrazovat jej zase jiným systémem, který hlavně ale řeší prioritně důsledky před příčinami.

Těžiště výchovy má spočívat v rodině. Není-li rodina toto poslání schopna plnit, měl by se teprve této funkce ujmout stát, ale při vědomí, že rodinu nemůže nikdy plnohodnotně nahradit, nemluvě o tom, že tato výchova je výrazně dražší a zatěžuje daňové poplatníky.

Určitě tedy vidím jako efektivnější, než zvýšené náklady na soudní procesy, na právníky, kteří rozhodně nejsou levní, dát raději na prevenci a zvýšit o tyto částky dotace pro sdružení dětí a mládeže a kampaně o jejich pozitivních aktivitách. Možná by stálo za to uspořádat nějakou kampaň ve stylu, že „in“ není jenom ten, kdo je „sexy“, ale že „in“ je i ten, kdo chodí do nějakého oddílu či kroužku v nějakém zájmovém sdružení, tedy ten, kdo něco aktivně dělá a neprosedí veškerý čas pouze u televize či počítače či jej nestráví pouze bezcílným bloumáním po ulici s cigaretou v ruce.

4.2. Obecná úvaha o trestní odpovědnosti ve smyslu „starého a nového“ tr. zákona

Očekávaný nový trestní zákoník, jež nabude účinnosti od 1.1.2010 obsahuje úpravu, která je založena na současném pojetí nepřičetnosti. Ustanovení o nepřičetnosti je téměř doslovně shodné se současným, pouze v souvislosti se změnou pojetí trestného činu z materiálně formálního na formální byl nahrazen termín nebezpečnost činu pro společnost za termín protiprávnost, kterou všem bude třeba vykládat materiálně. Následuje definice zmenšené nepřičetnosti, která je v našem zákonodárství úplnou novinkou, nikoli již v teorii a praxi, které s tím pojmem běžně pracují.

Problematické je ovšem zařazení ustanovení přičetnosti a zmenšené přičetnosti pod rubriku pachatel, spolupachatel a účastník trestného činu. Takové zařazení se zdá logické, pokud definujeme přičetnost jako „způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele.

V dalším ustanovení je pak uvedena definice duševní poruchy, resp. uvedeny konkrétní důvody, které mohou vést ke ztrátě nebo podstatnému snížení rozpoznávací nebo ovládací schopnosti. Pojem duševní poruchy je širší než duševní choroby a z psychiatrického hlediska podle definice Světové zdravotnické organizace (WHO) označuje zřetelnou odchylku od běžné normy, resp. Od stavu zdraví, kterým se rozumí duševní a sociální pohoda. Výčet duševních poruch v navrhovaném ustanovení se tváří jako taxativní, avšak poslední termín jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka z něj činí v podstatě výčet demonstrativní a přesunuje problém výkladu do tohoto bodu. Naopak definice návykové látky (§414) přes některé známé výtky zůstala oproti současnému trestnímu zákonu neměněna.

Ustanovení o opilství (§337) také zůstalo, doznalo však určitých změn – jednak byla vypuštěna sporná varianta i „jinakého přivedení se“ do stavu nepřičetnosti, jednak byla nahrazena krkolomná formulace „jednání, které má jinak znaky trestného činu“ preciznější formulací „čin jinak trestný“ a jednak byla zvýšena hranice trestní sazby z maximálních osmi na maximálně deset let. Nejpodstatnější změna je právě ve zvýšení trestní sazby.

Z celkového vývoje právní úpravy nepřičetnosti je vidět, že nedochází k nijak významovému obsahovému posunu. V historickém vývoji tohoto problému byly v podstatě dva zlomové okamžiky. Za prvé šlo o přijetí Obecného zákoníku o zločinech a jejich trestání v roce 1787, který představuje vskutku první moderní trestní zákoník na našem území. Tímto zákonem byla dosavadní roztržštěná kasuistická úprava nahrazena abstraktním zněním

důvodů, pro něž nemůže být pachatel stíhán s ohledem na vlastní psychický stav. Při tom ale byla zároveň zohledněna ta varianta, že se pachatel přivedl do stavu, kdy není schopen ovládat své jednání nebo rozpoznat jeho následky, vlivem opojných látek, zejména alkoholu. Nejpodstatnější výtka je nevhodné systematické zařazení těchto okolností, když byly upraveny jako důvody vylučující zlý úmysl, a to společně s okolnostmi vylučující protiprávnost.

Druhým důležitým zlomem ve vývoji právní úpravy nepřičetnosti je přijetí trestního zákona z roku 1950, který poprvé použil definici nepřičetnosti, jak ji v podstatě známe dodnes, při tom také navazoval na reformní práce z období první republiky. To ostatně potvrzuje i návrh trestního zákoníku předložený Parlamentu ČR.

V době předkládání návrhu nového trestního zákoníku bylo uvedeno, že kdo v době spáchání činu nedovršil 14 rok svého věku, není trestně odpovědný. Již v okamžiku jeho předložení Sněmovně a poté, co následně začalo ve Sněmovně jeho projednávání, začaly se objevovat názory, že by mělo dojít k zachování věkové hranice trestní odpovědnosti. Ministr spravedlnosti se od počátku netajil tím, že chce přejít s návrhem jeho snížení z 15 na 14 let a u nejzávažnějších trestních činů jako je vražda, znásilnění či těžká újma na zdraví by hranice trestní odpovědnosti by měla být ještě nižší.

A právě v tomto okamžiku často začínají mezi laickou a odbornou veřejností intenzivní diskuse na téma, zda by jedním z řešení dětské kriminality mohlo být právě snížení věkové hranice vzniku trestní odpovědnosti na čtrnáct let nebo i níže. Bohužel tyto diskuse se často vedou právě a jen v době, kdy takovéto dítě – delikvent svým jednáním a jeho brutalitou vyburcuje společnost z její letargie.

Možnosti řešení problémů nám dále dává i právní úprava *de lege lata* při úvahách o postihu osob mladších 15 let za jednání, které by u osob trestně odpovědných bylo označeno jako trestný čin.

Od 1.1.2004 je účinný zákon o soudnictví ve věcech mládeže, který je tzv. *lex specialis* k trestnímu zákonu. Tímto právním předpisem došlo k vynětí osob mladistvých a současně i osob mladších 15 let z hmotněprávní úpravy dosažené v dosud platném trestním zákonu.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vychází z obecných ustanovení trestního zákona, ve svém § 89 zákonitě hovoří o tom, že dítě mladší 15 let není trestně odpovědné. Za jeho jednání mající znaky činu jinak trestného mu lze uložit pouze opatření dle § 93 tohoto zákona. Rozdíl oproti dřívější právní úpravě obsažené v trestním zákoně je na první pohled zřejmý. Tehdy bylo možno uložit takovému dítěti pouze ochrannou výchovu a to jen v úzce vymezených případech. Nyní lze dítěti mladšímu 15 let za jeho jednání mající znaky činu jinak trestného, tj. za spáchání jakéhokoliv jednání uvedeného ve zvláštní části trestního zákona, uložit dohled probačního úředníka, zařadit jej do terapeutického, psychologického nebo jiného výchovného programu ve středisku výchovné péče nebo mu nařídít ochrannou výchovu. Novou právní úpravou je možno postihnout více delikventů mladší patnácti let, než tomu bylo dříve a i okruh možných sankcí je širší.

Ani snížení věkové hranice vzniku trestní odpovědnosti a zřízení speciálních zařízení pro dětské pachatele nebude dostačující, pokud bude v naší společnosti agresivita a násilí bráno jako měřítko normalnosti a samozřejmosti.

V této souvislosti nesmíme opomenout ani rozhodující vliv rodiny a rodinného prostředí. Rodinu lze bez nadsázky považovat za základní článek společnosti, ve které jsou právě již od narození dítěte utvářeny, v závislosti na charakteru rodinného prostředí, jako budoucí hodnotové a kulturní vzorce, negativní i pozitivní. Zde dítě vidí, jak se chovají jeho rodiče a ti nejbližší kolem něj a ono si jejich chování zákonitě bere za „normu“ podle které bude jednat. V ní vznikají zárodky toho, co takové dítě bude považovat za samozřejmé a běžné a co nikoli.

Zde by svou podstatnou roli mohla sehrát i škola, protože právě v ní dítě tráví většinu času. Právě pedagogové a vychovatelé by mohli takovému dítěti podat pomocnou ruku, pokud vidí či mají indicie o tom, že se s ním něco děje. Mohli by mu pomoci efektivně uspořádat a vyplnit jeho volný čas.

Velmi často se u dětských delikventů setkáváme s tím, že mají řadu vlastních problémů, které s nimi nikdo nikdy nechtěl řešit. Ty se pak ale odrazí na poruchách jejich chování a osobnosti a nakonec vyústí až v násilí a agresivitu. Někteří odborníci tvrdí, že násilí a agresivita u dětí vzniká mnohdy již v raném dětství a je tragické, že nikdo z dospělých se s ní během jejich vývoje nedokázal vypořádat.

4.3 Úvaha o výchově ve vztahu k trestní odpovědnosti

Chceme-li nahlédnout do duše pachatele, zkusit pochopit jeho pohnutky a myšlení, či jej snad soudit, musíme se nejprve vrátit hluboko do minulosti. Tak jako všechno na světě i cesta dolů nezačala jen tak z ničeho a stejně tak neodvratitelný konec má někde i svůj počátek. A podle většinového názoru ten nejzásadnější vliv na člověka má rodina. Právně ona je tím prvním společenstvím, které mladého člověka obklopuje a ve kterém se učí pozvolna chápat svět kolem sebe. A tady hrají tu nejdůležitější roli rodiče. Bohužel ale ne vždy pozitivní. Možná si někdy ani neuvědomují, jak zásadně dítě ovlivňují. Vždyť jsou to oni, kdo formují jeho názory, postoje, jsou mu příkladem vlastním jednáním. Samozřejmě že nikdo z nás není bez chyb, člověk je tvor nedokonalý, a tak rodič nikdy nemůže být svému dítěti vzorem ve všem, ale měl by myslet na to, že žebříček hodnot si potomek skládá nejprve podle něj.

Vyrůstá-li dítě v narušené rodině, s rodiči s kriminální minulostí a po celé dětství má kolem sebe jen tyto pokřivené vzory, bude mít mnohem větší sklony k delikventnímu chování, než jeho vrstevník z normálně fungující rodiny. Nedá se říci, že by tuto cestu měl předurčenou, protože někdy zafunguje zcela opačný efekt – dítě nechce dopadnout jako rodiče a po celý život se úzkostlivě vyhýbá jakémukoliv protiprávnímu jednání.

Dítě do sebe totiž vše kolem sebe, tedy i rodinnou atmosféru, nasává jako houba. A kde je podhoubí zkažené, jen ztěžka může vyrůst zdravý jedinec. Dítě těžko rozlišuje dobro od zla, jeho hodnotový systém vytvářejí rodiče. Dítě si nepřipustí, že je něco v nepořádku, může někdy v podvědomí cítit, že je něco špatně, ale zadusí to v sobě, nedovolí tomuto pocitu vyplout napovrch. Pro dítě je neúnosné ovlivnit vlastní rodiče, vždyť ve většině případů jsou to jediní blízcí, které má. Přeformuje si tedy situaci jako normální, běžnou, což při abstinenci kladných vzorů není tak těžké.

V procesu socializace může do jisté míry sehrát roli i škola. Jsou zde určitá pravidla a řád, kterými se malý školák musí řídit. A pokud v rodině právě řád chybí, je pak učitel pro dítě první velkou autoritou a zejména v tomto případě nesmírně záleží na tom, jak se projeví a zapůsobí. Mnohdy se stane, že dítě z narušené rodiny se přimkne ke svému pedagogovi a může se ještě bez problémů začlenit do společnosti. Žádný učitel či vychovatel ale nemůže dítěti nahradit rodiče a jejich lásku. A tak, ať už dobře či špatně, je to rodina, která dítě formuje. Naopak rodiče někdy mohou dítě citově poškodit zcela neuvědoměle, třeba i přílišnou láskou.

Je několik typů takové špatné výchovy:

1. **Přehnaná ochrana dítěte** – v naprosté většině každý rodič své mládě chrání a stará se o něj. To je samozřejmě v pořádku. Ale všechno musí být v rozumné míře. Přehnaná ochrana dítěte může být i na škodu. Pokud se dítě nemusí vůbec o nic starat a všechno za něj zařizují rodiče, zvykne si na to spoléhat. Samo potom ale nic vyřešit neumí a jakmile je postaveno před samostatné rozhodnutí, nastává problém. Takto rodiči rozmazlený jedinec není schopen nést následky své volby, pokud nedopadne podle jeho představ, neumí si poradit v krizových situacích. Bylo připraveno o schopnost získat vlastní sebevědomí, nebylo nuceno k žádným povinnostem a není tudíž schopno se o sebe postarat. Takový jedinec i v dospělosti vyžaduje, aby o něj někdo pečoval, na což většinou doplácí v partnerských vztazích.
2. **Chybějící rodinné zázemí** – pokud dítě v rodině nemá kvalitní zázemí, nebo je-li jakkoliv narušené, dá se předpokládat, že se bude snažit najít ho jinde. Zvláště v období dospívání prochází mladý člověk řadou obrovských proměn a krizí. A je pro něj velmi těžké zvládat všechno sám. Nenalezne-li tedy podporu v rodinném prostředí, volí náhradní alternativy. Takovouto náhradou se pak v naprosté většině stává parta. Bývají to mladí lidé zhruba stejného věku. A protože platí, že člověk s nějak narušenou psychikou si instinktivně hledá podobně anomální jedince, asi v této partě nebudou „zdraví“ vrstevníci, vyrůstající v normálním rodinném prostředí. I ti se samozřejmě dostávají mezi problematické skupiny, nepohybují se ve vakuu mezi samými hodnými lidmi. Ale vzhledem k tomu, že nepochází z narušeného prostředí, nepodléhají tak snadno špatným vlivům, nejsou tak lehce manipulovatelní. Problém je jistě i v trávení volného času. Dítě s vyhraněnými zájmy, pěstující nějaký sport, ví co s volným časem. Ale nezájem rodičů o to, kde se jejich potomek právě nachází, bezcílné bloumání po ulicích a nuda, to vše vede k negativním experimentům, jako jsou krádeže, vandalství, nebo užívání drog. To má své počátky většinou zase v partě, kde se dělá to, co ostatní, co je právě v módě. Normální jedinci, kteří mají zájmy a nemají potřebu usilovat o místo v tomto kolektivu, umí říci ne. Pro jejich vrstevníky s chybějícím rodinným zázemím je ale parta vším, nahrazuje jim to, co by za normálních okolností měli doma. Snaží se stát platným členem skupiny, snaží se imponovat a pro tuto metu jsou schopni obětovat cokoliv. Takto většinou začínají první drobné krádeže, neboť zcizení čehokoliv bývá vstupenkou do těchto kolektivů. Jejich hlavním krédem bývá naprosté odmítání a zatracování všech morálních a společenských hodnot, bouření se proti autoritám a konvencím. Mladiství jsou těmito názory významně ovlivňováni a formováni do budoucnosti. Absence kladných vzorů bude samozřejmě představovat problém.

3. **Příliš přísná výchova** – rodiče jsou svrchovaní vládcí a dítě je tu od toho, aby poslouchalo. Takhle nějak to funguje v rodině, kde chybí důvěra a pochopení. Tady se nediskutuje, tady se plní příkazy. Jak je ale tímto přístupem dítěti ničeno sebevědomí, už málokterý rodič vytuší. Na dítě bývají kladeny někdy nepřiměřené nároky a za nesplnění, i když třeba neúmyslné, nastávají tresty. V těchto případech také chybí porozumění rodičů svému potomkovi. Názory a nápady dítěte na to, čím by třeba jednou chtělo být, se neberou v úvahu, protože rodiče přece ví nejlépe, co je pro ně dobré. Velice často se k tomuto přidružuje ještě nesplněný sen rodičů. Oni se na vysokou školu nedostali, protože to třeba v té době nebylo možné, nebyly peníze, nebo cokoliv jiného, ale jejich dítě tu možnost teď má a také ji za každou cenu využije. To je velmi nešťastný přístup, protože na přání potomka se v něm neberou ohledy. Jaksi se zcela vytrácí fakt, že na tu pečlivě vybranou vysokou školu třeba vůbec nemá. Prostě „musí a hotovo“. Nežřídká se stává, že student je rodiči na zvolenou školu skutečně dotlačen, přijat a po roce, nebo i více úmorné dřiny vyhozen, protože přes všechnu snahu a touhu zavděčit se rodičům na tak náročné studium opravdu nemá. Pocit zklamání a ztrátu sebevědomí z toho, že neuspěl, rodiče ještě umocní výčitkami, jak se ve svém potomkovi zklamali. Nemůžeme se pak divit, že z takto zkoušeného jedince vyroste neurotický jedinec.
4. **Absence mravní výchovy** – absence často i těch nejzákladnějších morálních hodnot je celkem běžná v rodinách delikventů. Je-li rodič několikrát trestaný recidivista, který si domů odsakuje v intervalech mezi výkony trestu a bohatě rozšiřuje potomkovu slovní zásobu o vězeňský slang, asi z něj jen těžko vychová spořádaného občana. Dítě, které odmalička slyší nadávky na ty zlé policisty, kteří od něj tatínka vždycky odvedou a jsou příčinou všeho zla, je pochopitelně bude jen stěží někdy uznávat. A pokud je někdo z rodičů těžký alkoholik, nějaké dispozice svému potomkovi určitě věnuje. Tyto děti pak budou jen velmi těžko brát za své hodnoty jako rodina, čistota, čestnost a morálka, když samy poznaly jen jejich odvrácenou tvář.
5. **Motivace k agresivitě** – v tomto případě se mohou zcela jednoznačně určit jako viníci otcové. Zvláště pak ve vztahu k synovi. Když přijdou první šarvátky ve školce, či škole, otec syna poučí, že si přece nesmí nechat nic líbit. Ještě že na nějakém jednání v předškolním věku není ještě nic špatného. Jenže v té nevinné pobídce – jen se nedej, nesmíš se nechat zastrašit, se nenápadně skrývá motivace k agresivnímu jednání. To je jako by to snad patřilo k základnímu vzdělání. Je pak tedy jen logickým vývojem, když takto vedený jednotlivec nepřestane své pěsti používat ani v dospělosti. Proč by to taky dělal, když se mu už tolikrát osvědčily. Kde nepomůže domluva, nastoupí síla a mužnost. To jsou potom všechny ty hospodské rvačky a těžké újmy na zdraví.
6. **Negativní hodnocení** – další klasický případ, jak vychovat z potomka neurotickou osobnost. Slyší-li dítě neustále jen výtky, všechno co udělá je špatně, nebude pak už mít moc chuti něco zkoušet. Zvláště pak, pokud se pro jistotu vůbec k ničemu nepouští, protože by to určitě zkazilo. Nepochybně to tak ze začátku v prvních případech bylo, žádný učený z nebe nespadl. Jenomže když bude dítě pořád jen odstrkovat, nejdřív snad, aby se mu něco nestalo a potom aby nám zbytečně nepřidělovalo práci, kde se to má naučit? Nebo ve škole, když si dítě v několika obměnách vyslechne, že jinou známku než tu nejhorší od něj nečekali, a že se svou

inteligencí to beztak dotáhne leda tak na kopáče kanálů, jakou pak má mít motivaci se snažit? Automaticky postupem času přijme svou roli „černé ovce“ a přestane o cokoliv usilovat. Zabydlí se v přesvědčení, že je špatné a začne se tak opravdu chovat, teď už ovšem zcela vědomě. Protože proč by se mělo o něco snažit, když to od něj už beztak nikdo nečeká.

4.4. Rozbory a komentáře vývoje legislativního procesu

Po dlouhých sedmi letech příprav byl schválen nový trestní zákoník, který nahradí kodex z roku 1961.

Přináší podstatné zpřísnění postihů za trestné činy proti životu a zdraví, především za vraždu. Průlomem je i snížení trestní odpovědnosti dětí z patnácti na čtrnáct let. Nově schválený trestní zákoník je účinný od 1. ledna 2010. Ve Sněmovně nové znění podpořilo 120 poslanců, proti hlasovali pouze komunisté, kteří považují nový zákon za „zanesený ideologickým balastem“ a dva poslanci, kteří nesouhlasili se snížením trestní odpovědnosti na čtrnáct let. Ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil připustil, že snížení trestní odpovědnosti může být vnímáno jako sporné. Podotkl, že stejnou hranici má mnoho zemí, např. Německo či Slovensko. Připomněl, že stejně tak tomu bylo i za první republiky u nás.

Nová úprava znamená, že se snížila hranice, do které je mladý člověk považován za dítě. Důsledky to bude mít i v posuzování některých trestných činů. Protože soulož s dítětem je ze zákona trestným činem, sníží se v důsledku změny i hranice, od kdy budou moci mladí sexuálně žít.

Občanské průkazy si budou pořizovat dříve, ale zároveň se na ně přestane dříve vztahovat i speciální ochrana, která je určena dětem. Snížení věku trestní odpovědnosti se nelíbilo některým poslancům z důvodu nutných dalších úprav, např. v oblasti prevence či ochraně dětí ve vztahu k tak zásadní změně trestního zákona.

Ministr Pospíšil ocenil, že nový kodex získal ústavní většinu. Podle něho jsou podstatnými změnami tresty za nejtěžší trestné činy. Za brutální vraždu by pachatelům mělo v budoucnu hrozit až dvacet let ve vězení, tady o pět let více než dosud.

Zvýšit se by se měl i výjimečný trest, který by kromě doživotí mohl dosáhnout až třiceti let vězení namísto 25 let. Pachatel, který byl odsouzen k trestu odnětí svobody na doživotí by mohl být podmíněčně propuštěn nejdříve po dvaceti letech. Také se zvyšuje trest odnětí svobody za ublížení na zdraví z deseti na dvanáct let.

Zákoník rozšiřuje alternativní tresty za menší provinění. Zavádí se zcela nový trest domácího vězení, při kterém bude pachatel, jemuž hrozí do dvou let vězení, zavřený doma a vycházet bude pouze do zaměstnání. Jeho pohyb bude monitorován čipovým náramkem nebo pracovníkem probační a mediační služby. Na návrh lidoveckých poslanců bude moci potrestaný opustit domov i kvůli bohoslužbě.

Pro pachatele, kterým by ani trest nepomohl k převýchově, protože je páchají kvůli psychické úchylice a hrozí, že by se jich dopouštěli i po propuštění, je zřízen tzv. detenční ústav v Brně.

V novém zákoníku se objevují i nové trestné činy. Trestný bude nově tzv. stalking, nebo-li nebezpečné pronásledování, kterého by se dopustil ten, kdo by jinému vyhrožoval, vyhledával, kontaktoval, nebo ho omezoval. Pachatel by hrozili, až tři roky trestu odnětí svobody.

Poslanci na návrh bývalého sportovce Pavla Ploce přitvrdili i proti dopingu. Trestným činem bude např. umělé dodávání kyslíku pro zvýšení kapacity organismu při vytrvalostních výkonech, užívání krevních konzerv či genové manipulace.

Zákoník mj. zpříšňuje tresty mj. za týrání zvířat. Přináší větší ochranu autorských práv.

Podle zákoníku nadále nebude trestná prostituce, tedy nabízení a provozování sexuálních služeb za úplatu. Ačkoli samostatný paragraf, který by to trestal až pěti lety vězení (navrhovali poslanci KSČM), poslanci odmítli. A to byl důvod, protože na veřejném prostranství je tento jev společensky nežádoucí a je vázán na další trestnou činnost. O trestání prostituce už přemýšlely dřívější vlády a mnohá města, ale do Sněmovny se návrhy dosud nedostaly.

Komunisté zákoník nepodpořili hlavně z důvodu, protože podle nich znamená „kriminalizaci ideologií“. Neboť dle nového zákona mohou tak být trestány i „ideologie, které jsou protisystémové a přitom nejsou přímo nehumánní, jako například komunismus“.

Vládě se nepodařilo prosadit do zákoníku zkrácení promlčecích lhůt pro trestné činy týkající se privatizace, např. podvodů, kdy člověk, který chtěl privatizovat dopředu věděl, že nebude mít peníze. Lhůta zůstane dvacetiletá a policie bude mít ještě možnost vyšetřit činy z privatizačních kauz devadesátých let minulého století.

Co také změní nový trestní zákoník

- za vraždu se zvyšuje horní hranice trestu z 15 na 20 let vězení
- trest za týrání svěřené osoby může dosáhnout až 12 let proti současným 8 letům
- za ublížení na zdraví může být postih až tří let vězení, což je o rok více než dosud
- vyšší trest bude za zanedbání povinné výživy – ze tří let až na pět let vězení
- týrání zvířete může znamenat trest o tři roky vyšší, tedy pět let vězení
- za bagatelní trestné činy se budou více ukládat alternativní tresty, což uleví věznicím. Dnes to např. mohou být obecně prospěšné práce či pokuta, nově to bude i trest domácího vězení
- sexuální devianti či lidé, kteří mají jinou psychickou úchylku, a není šance, že by trest vedl k jejich převýchově, budou izolováni v detenčních ústavech
- vzniká nový trest pro výtržníky na stadionech či při jiných společenských akcích. Soud jim může zakázat vstup na tyto akce a potrestaný se bude muset v určitý čas dostavit na policejní útvar. Bude se muset podrobit tzv. programu sociálního výcviku a převýchovy, bude muset docházet k psychologovi
- za přechovávání konopí pro vlastní potřebu v množství větším než malém hrozí pachateli vězení až jeden rok, za pěstování této látky ve stejném množství pouze šest měsíců
- za veřejné popírání nebo zpochybňování zločinů nacistů a komunistů proti lidskosti hrozí půlroční až tříleté vězení

5. Závěr

Cílem této diplomové práce na téma Trestě právní odpovědnost a sankce, jejich účel a efektivnost v současné sociální realitě z důrazem na trestní odpovědnost pachatele bylo přiblížit a zmapovat toto obsáhlé téma se všemi jeho aspekty a zvláštnostmi, a to jak z hlediska trestně-právního, tak z hlediska sociálně-pedagogického. Zaměřil jsem se tedy na pachatele trestného činu a na vše, co s ním souvisí. Snažil jsem se na něj pohlížet ne jako na delikventa, ale jako člověka ovlivněného narušeným sociálním procesem, vlivy okolí či duševními poruchami a to jak u pachatele dospělého, tak u pachatele na hranici mezi dětstvím a dospělostí.

K tomuto sociálně-pedagogickému vyústění mi napomohla právě tato práce, neboť při jejím zpracování jsem začal brát v potaz více aspektů, než které jsem zvyklý brát v potaz jako příslušník Policie ČR.

Výsledkem této práce je zejména zjištění, že ve většině případů má perspektivu ne pomsta a potrestání, ale výchovné působení během celého života člověka, případná terapie a účinná pomoc. Podle mého názoru je důraz na výchovné působení jedna z možných cest, jak bojovat se stále stoupající kriminalitou. Problémy se zdlouhavými soudními procesy, mezerami v zákonech, či z přeplněnosti věznic a nedostatečným potíráním recidivy asi hned tak vyřešeny nebudou. Na místě by tedy byla alespoň podpora státu, neziskových sdružení občanů, které lidem pomáhají a jsou opravdu účinné. Právě v těchto menších věcech je podle mého názoru větší síla v boji s kriminalitou, než v obsáhlých plánech do budoucna, jejichž uvedení do praxe je zdlouhavé, obtížné a ekonomicky náročné.

Závěrem celé práce, ve které jsem se zabýval trestně právní odpovědnosti pachatele trestného činu, musím tedy uvést, že všechno je relativní a nemohu tuto problematiku uzavřít kategorickým prohlášením. Není možné určit zde jednoznačně viníka. Označím-li pachatele, musím zároveň vzít v úvahu jeho dětství, rodinu, životní osudy, povahu, duševní poruchy. Nemohu vyloučit ani oběť, protože není vždy nevinná a hranice mezi tím, z koho se řízením osudu stane pachatel a kdo bude obětí, bývají velice tenké. Příliš zde záleží individuálně na každém případě, okolnostech, lidech, chování a mnoho dalších aspektech. Nic není černé, ani bílé, všude je (něco mezi). Neexistuje následek bez příčiny.

Ve své práci jsem nesoudil pachatele. Jen jsem se snažil podívat se na něj ze všech stran a nastínit problémy s jeho resocializací a výchovou v současné sociální realitě.

Věřím, že cíl této práce byl splněn, kdy závěrečnou analýzou a komentářem, zejména pak k posunu hranici trestní odpovědnosti z 15 let na 14 let, vztahu trestní odpovědnosti k výchově a dalším aspektům této problematiky jsem přispěl k hlubšímu poznání tohoto problému hlavně z hlediska sociální pedagogiky.

Tato práce mimo jiné ukázala, že stěžejními prioritami tohoto problému nejsou pojmy jako snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let, další represivní opatření, či stále novelizace příslušných právních norem, ale úspěšné řešení problémů trestní odpovědnosti tkví v úplných základech lidstva, a to zejména v řádné rodinné výchově, prevenci, kladných vzorech, skromnosti a hlavně hrdosti být řádným a slušným člověkem.

6. Resume

Diplomovou práci na téma "Trestněprávní odpovědnost a sankce, jejich účel a efektivnost v současné sociální realitě" jsem si zvolil proto, abych získal i jiný náhled na tuto problematiku než ten, který jsem si vytvořil jak příslušník Policie ČR, tedy represivní složky.

Cílem této práce bylo analyzovat konkrétní problémy současné a budoucí, již platné právní úpravy pojmů trestní odpovědnosti, jako snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let, její vztah k výchově či obecné úvaze o trestní odpovědnosti.. Bylo použito metod empirického shromažďování materiálů a dat obsažených v nashromážděných textech a materiálech a dále pak analýza informací získaných z rozhovorů.

V teoretické části této práce jsem se nejprve zaměřil na výklad základních pojmů trestní odpovědnosti, jejich podmínek, historického vývoje, pojmů trestně odpovědného pachatele, přičetnosti, věku trestní odpovědnosti a některých specifík tr. odpovědnosti jako např. trestní odpovědností právnických osob.

V dalších částech jsem zkoumal pachatele trestného činu nejen z pohledu tří kriminologických škol, ale také z hlediska biotypologie, rodinné anamnézy, a zvláštní pozornost jsem věnoval soudní psychiatrii a duševním poruchám. . Dále jsem rozebral pojem nepřičetnosti, kdy je či není takový stav uznán. Popsal jsem také duševní poruchy a choroby, které jsou podkladem pro nepřičetnost. Samostatně jsem probral trestnou činnost žen a mladistvých, neboť ta má svá specifika a nelze ji brát souhrnně jako trestnou činnost. Dále jsem analyzoval příčiny recidivy, které nejčastěji spočívají v narušeném socializačním procesu, čímž se opět vrátím na začátek mé práce. Zamyslel se také nad prevencí recidivy.

V další části jsem se zabýval sankcemi z právního i pedagogického hlediska, jejich efektivností, vyústěním a následnou resocializací pachatelů trestné činnosti. Jednu část své práce jsem zaměřil právě na rodinu narušenou a z ní vznikající poruchy socializace. Protože se práce týká pachatelů trestných činů, nemohl jsem vynechat ani vězeňský systém. Stručně jsem rozebral typy věznic, kam jsou pachatelé umísťováni a dále pak sociálně pedagogické problémy, se kterými se věznicové potýkají. Zmínil jsem se i o sankcích ve formách trestu, kdy s přihlédnutím právě k osobě pachatele lze uložit i jiné tresty, než trest odnětí svobody, které jsem obecně charakterizoval.

Výkonem trestu odnětí svobody a jeho působení na pachatele jsem probral ještě zvlášť, zejména způsoby zvládnání zátěžové situace a programy ve vězení.

V závěrečné části této práce jsem provedl analýzu, úvahy a komentáře o některých fenoménech trestní odpovědnosti a to jak pedagogického tak právního hlediska. Rozebral jsem některé rozdíly mezi současným o novým trestním zákonem, který bude účinný od 1.1.2010, dále pak jsem provedl úvahy o snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let, stejně tak jako vztah trestní odpovědnosti k výchově či obecnou úvahu o trestní odpovědnosti z hlediska sociální pedagogiky.

Závěrem celé práce je pak shrnutí celé problematiky, její hlavní klady a zápory a návrhy možných řešení.

7.Anotace

Jméno: Igor Mráz

Název práce: Tr. odpovědnost a sankce, jejich účel a efektivnost v současné sociální realitě“

Druh práce: Diplomová práce

Rok vydání: březen 2009

Počet stran:

Vedoucí práce: JUDr.Miroslava Kejdová CSc.

V této práci jsem se zabýval pachatelem trestného činu a vším, co s ním souvisí, a to jak z právního tak i z pedagogického hlediska, zejména pak výkladem základních pojmů trestní odpovědnosti, jejich podmínek, vývoje, přičetnosti, věku trestní odpovědnosti, recidivy, duševních poruch, sankcemi, resocializací a některých specifik tr. odpovědnosti.

Dále jsem provedl analýzu, úvahy a komentáře o některých fenoménech trestní odpovědnosti a to jak z pedagogického tak právního hlediska, zejména pak úvahy o snížení hranice věku trestní odpovědnosti z 15 na 14 let, stejně tak jako vztah trestní odpovědnosti k výchově či obecnou úvahu o trestní odpovědnosti z hlediska sociální pedagogiky.

KLÍČOVÁ SLOVA: trestní odpovědnost, sankce, přičetnost, biotypologie, duševní poruchy, recidiva, resocializace

Annotation

Name: Igor Mráz

Work title:

Type of work: The Diploma work

The year of edition: March 2009

The number of pages:

The head of work: JUDr. Miroslava Kejdová CSc.

In this Diploma work I tried to deal with perpetrator of crime and the circumstances, that relate to crime, specially the Law but also pedagogical view, primarilly the definition of basic abstracts of criminal responsibility, it's conditions, evolution, sanitation, age of criminal responsibility, recidivism, mental disorders, sanctions, resocialization and other specifics of criminal responsibility.

Further I implemented the analysis, reflection and comments on any effects of criminal responsibility, speciály pedagogical but also Law view, primarilly the reflections on age limit decreasing of criminal responsibility from 15 to 14 years, same like relation of criminal responsibility to education or common reflection about the criminal responsibility from the social pedagogic aspekt.

KEYWORDS: criminal responsibility – sanctions – sanitation – biotypology – mental disorders – sanitation - resocialization

8. Seznam použité literatury a další prameny

- Čírtková, L.: Základy psychologie pro policisty. Policejní akademie ČR, Praha 1994
- Čírtková, L.: Forenzní psychologie. Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň 2004
- Gjuričová, J.: Aktuální stav a východiska ke snižování trestné činnosti dětí a mládeže, České vězeňství, 1999, č. 4, s. 15
- Hála, J.: Teorie a praxe vězeňství. Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, 1996
- Chmelík, J. a kol.: Rukověť kriminalisty. Aleš Čeněk s.r.o. Plzeň 2005
- Inciardi, J. A., Trestní spravedlnost. Victoria publishing, Praha 1994
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: Linde Praha 2004
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Linde Praha 2005
- Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Brno: MU, 2002
- Matoušek, O., Kroftová, A., Mládež a delikvence. Portál, s.r.o., Praha 2003
- Múhlpachr, P., Schola gerontologia. Masarykova univerzita – pedagogická fakulta, Brno 2005
- Múhlpachr, P.: Sociální práce.: Masarykova univerzita – Pedagogická fakulta, Brno 2004
- Novotný, F. a kol.: Trestní právo hmotné, přepracované vydání. Praha : Aspi 2003
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – Obecná část. Praha: Aspi Publishing 2003
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Trestní právo hmotné
- Novotný, F. a kol.: Praktikum Trestní právo hmotné. Plzeň 2005
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie. Praha: Aspi Publishing, 2004
- Porada, V. a kol.: Kriminalistika. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o. Brno 2001
- Rozum, F. a kol.: Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a v zahraničí, IKSP, Praha, 1996, s. 120
- Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Přepracované a doplněné vydání. Praha: Orac 2003
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. 5 přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003

Šámal, P., Púry, F., Sotolář, A., Štenglová, I.: Podnikání a ekonomická kriminalita v České republice. Praha: C. H. Beck 2001

Vítková, M., Integrativní školní (speciální) pedagogika. Základy, teorie, praxe. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2003

Voňková, J., Chalupová, J.: Sociální práce s pachateli. Leges, Praha 1992

Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, A. Čeněk, Pelhřimov, 2002, s. 83

Zvláštní část. Praha: Aspi Publishing 2004

Časopis pro právní vědu a praxi 2006 -2008, Masarykova univerzita Právnická fakulta Brno

Čtrnáctiletí zločinci do vězení nepůjdou, <http://www.lidovky.cz/tisk.ph.html>

Informační síť Policie České republiky (Intranet)

Internetové odkazy (Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo vnitra, ČSÚ)

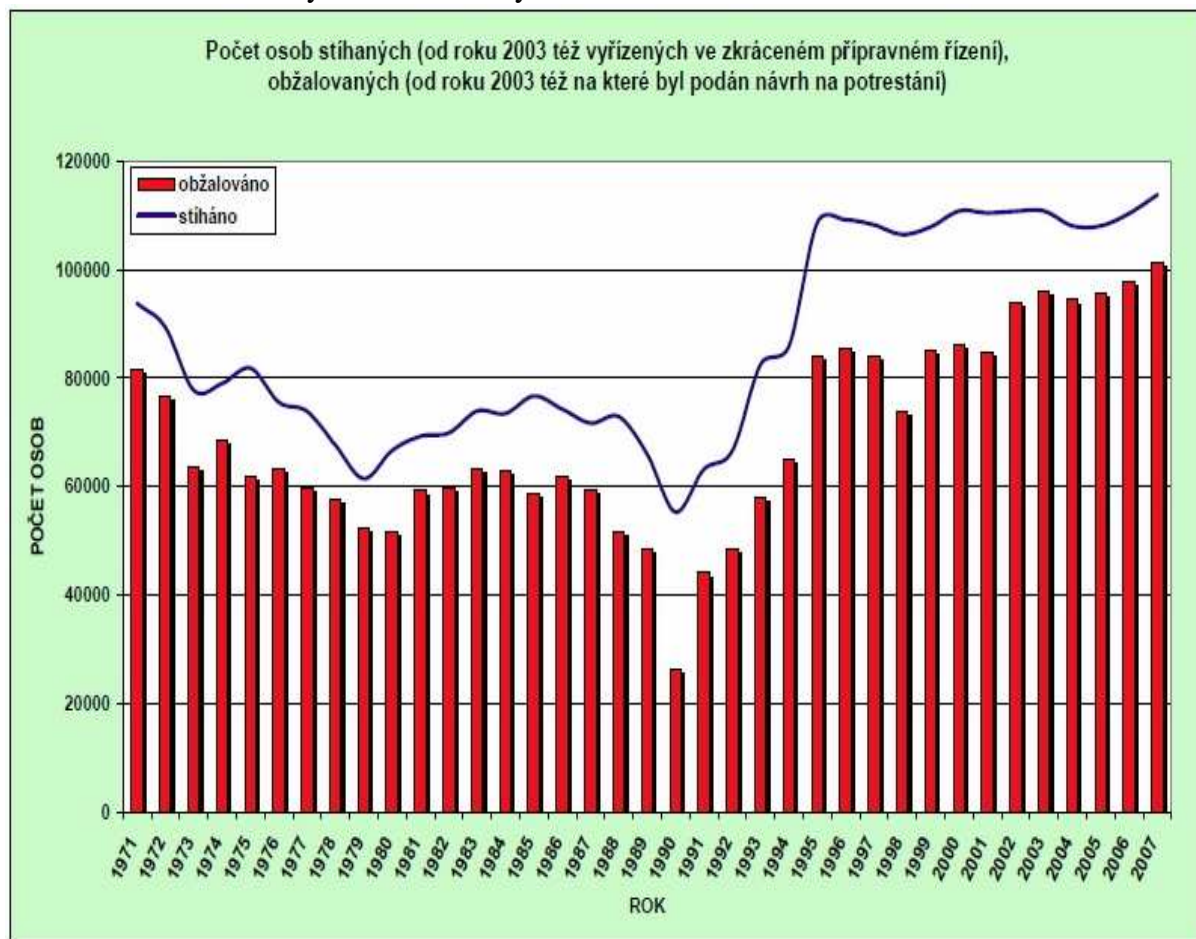
Právní rozhledy 2000 – 2007

Trestní právo 2000 – 2007

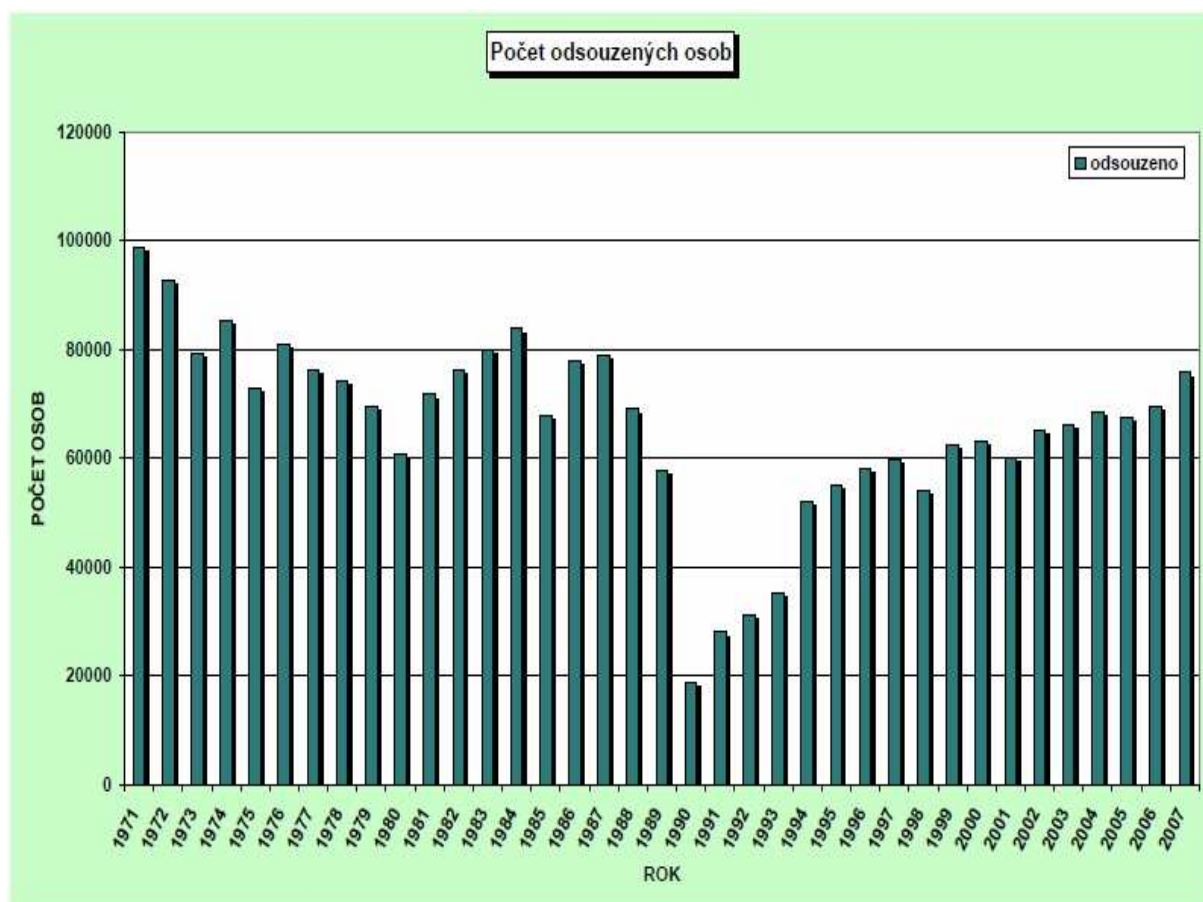
9. Přílohy – seznam grafů a tabulek:

(zdroj - statistika Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti)

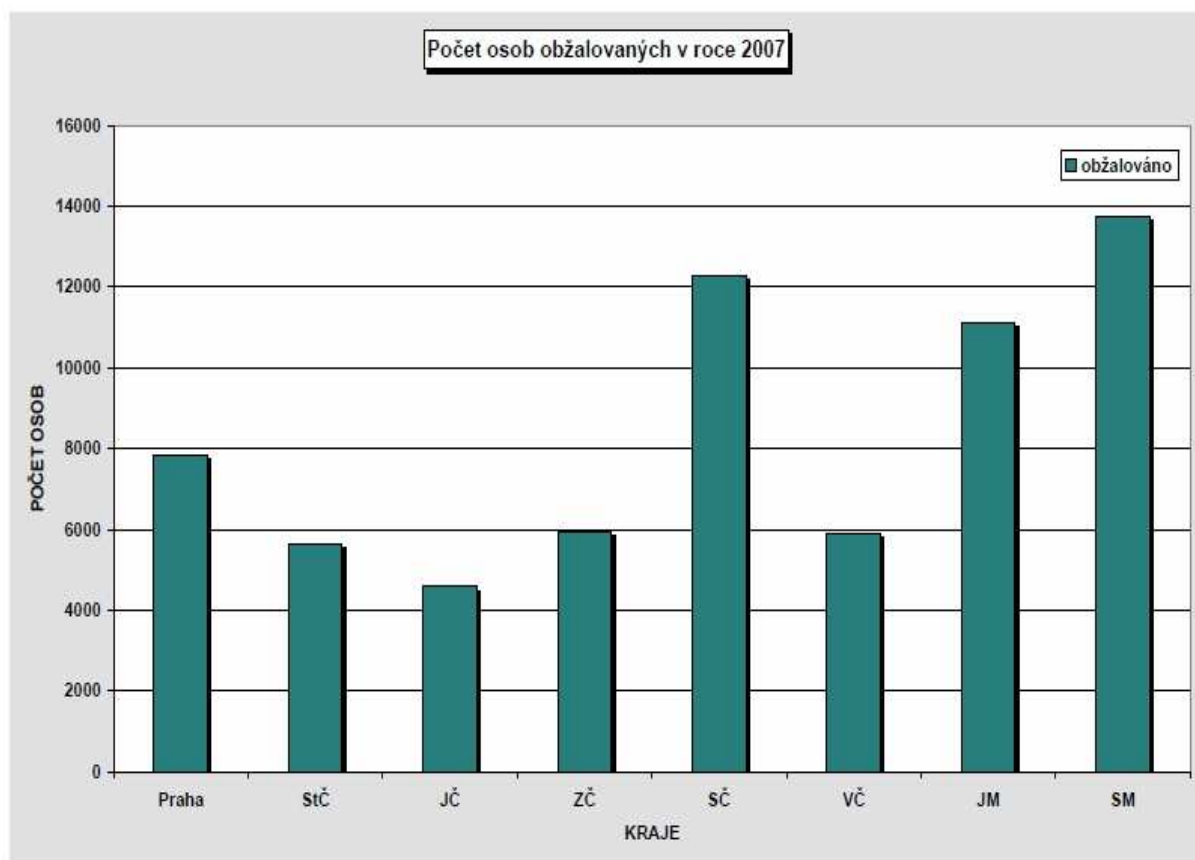
Graf č. 1 – Počet stíhaných a obžalovaných osob od roku 2003

Graf č.2 – Počet odsouzených osob od roku 1971 do roku 2008

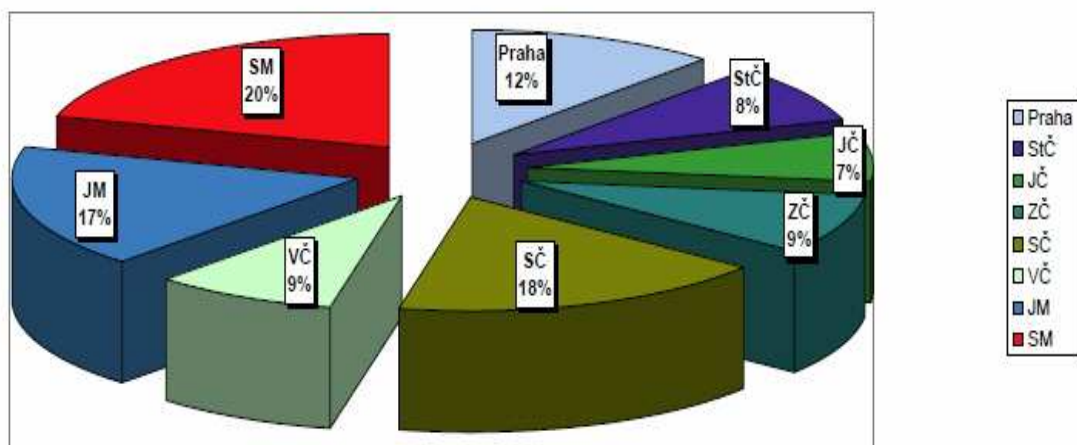

Graf č. 3 – Počet obžalovaných osob v roce 2007

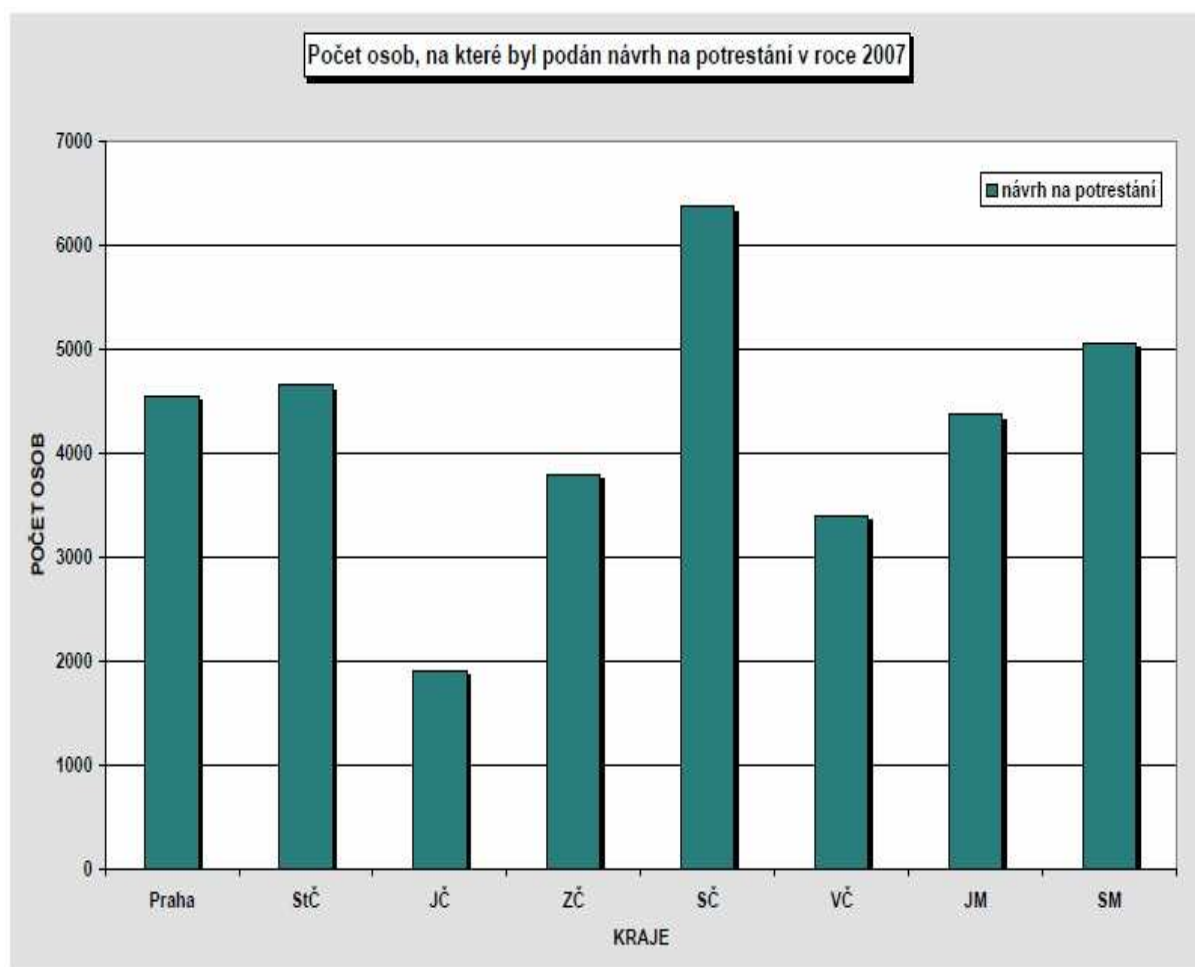

Graf č. 4 – Počet stíhaných osob v roce 2008 podle krajů

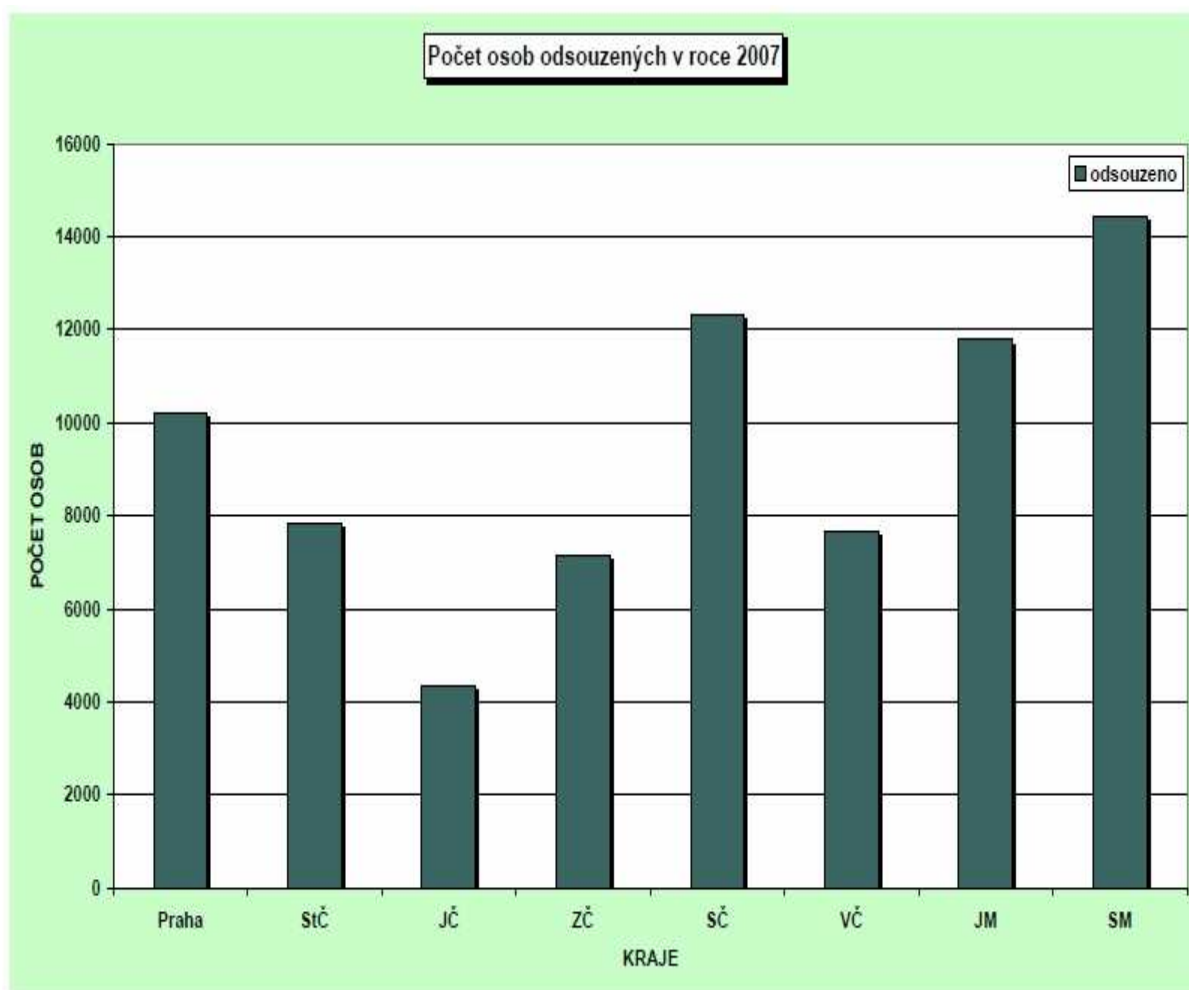
Počet osob stíhaných v roce 2007

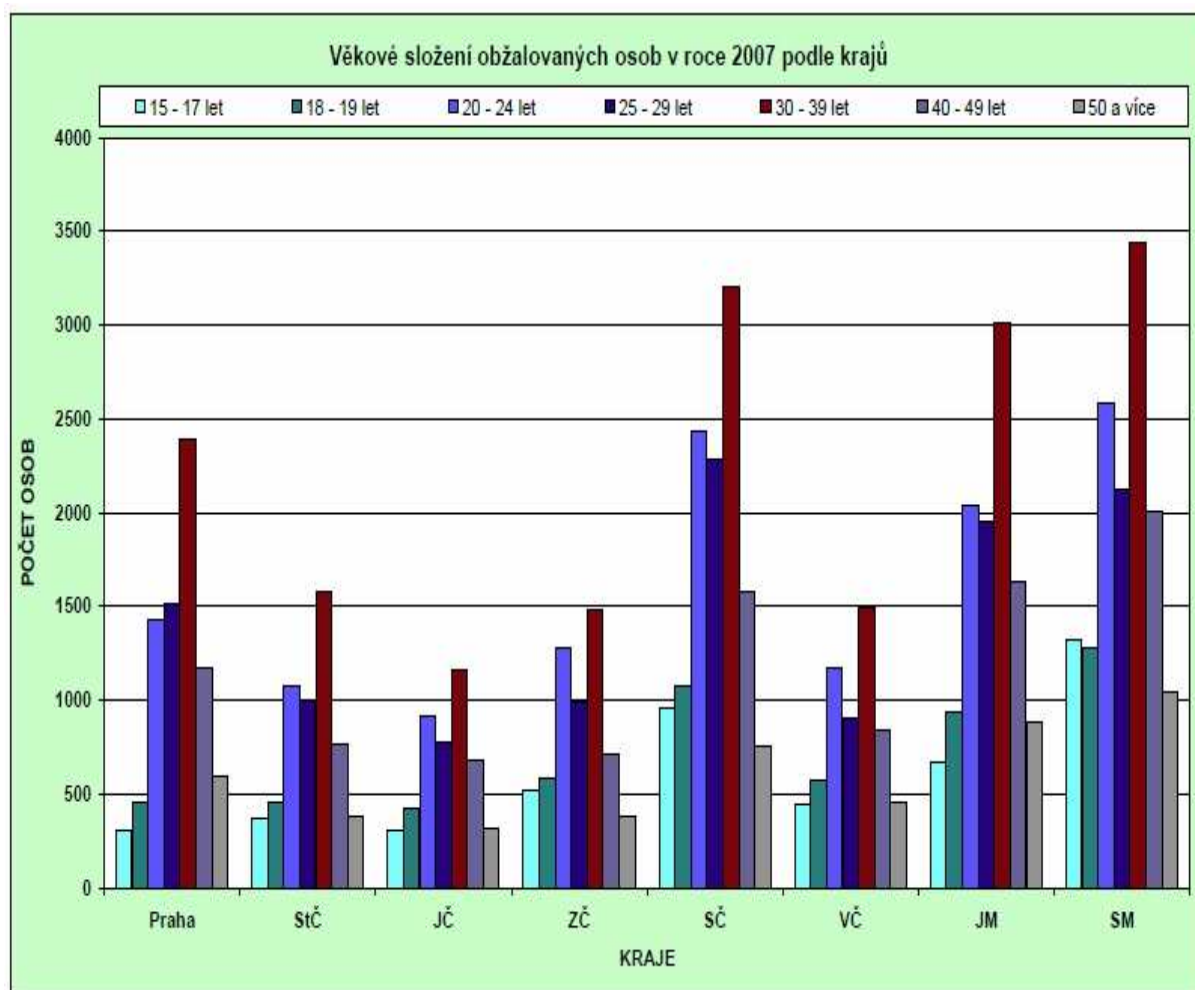
Graf č. 5 – Počet osob, na které byl podán návrh na potrestání v roce 2007

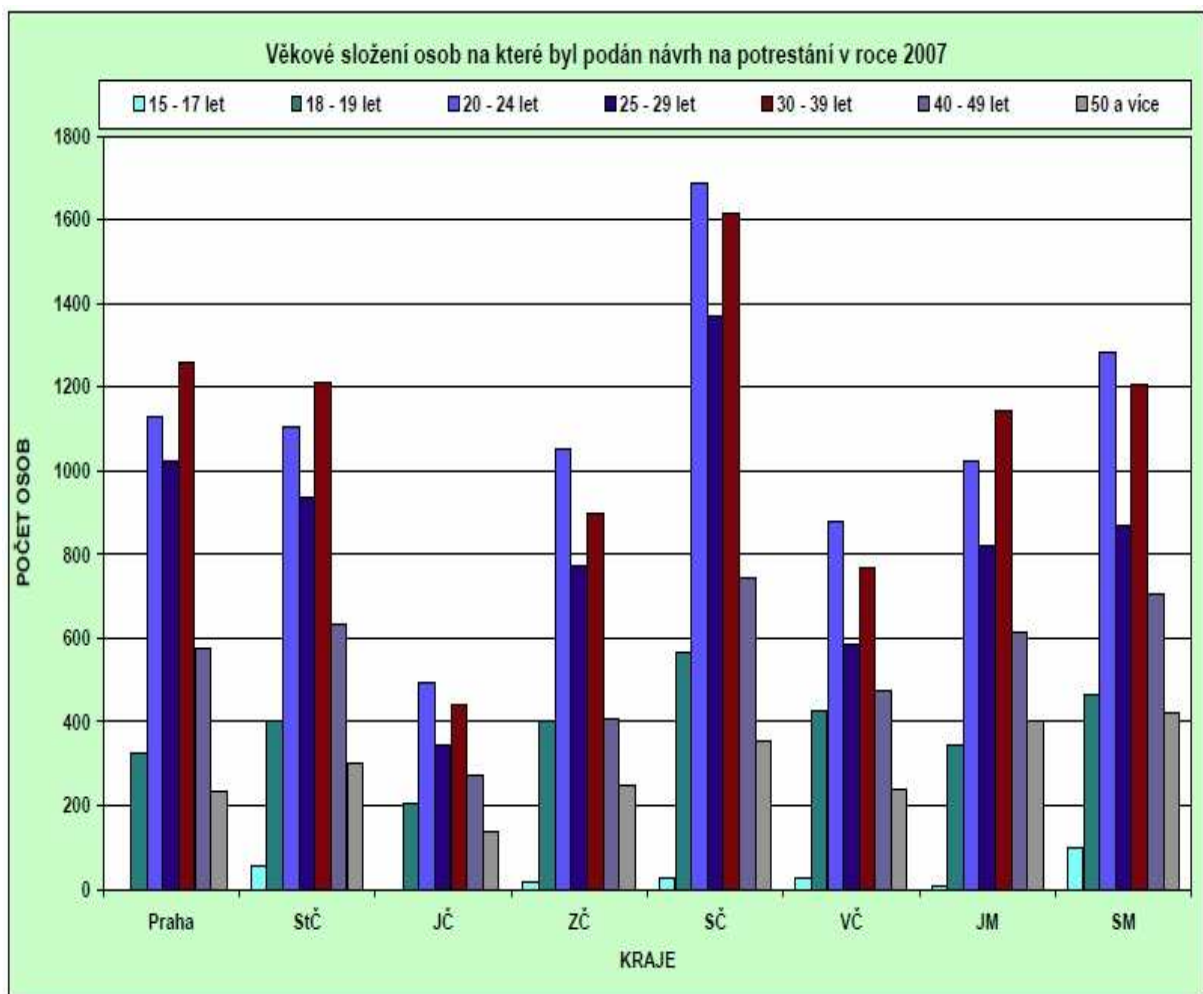
Graf č. 6 – Počet odsouzených osob v roce 2007

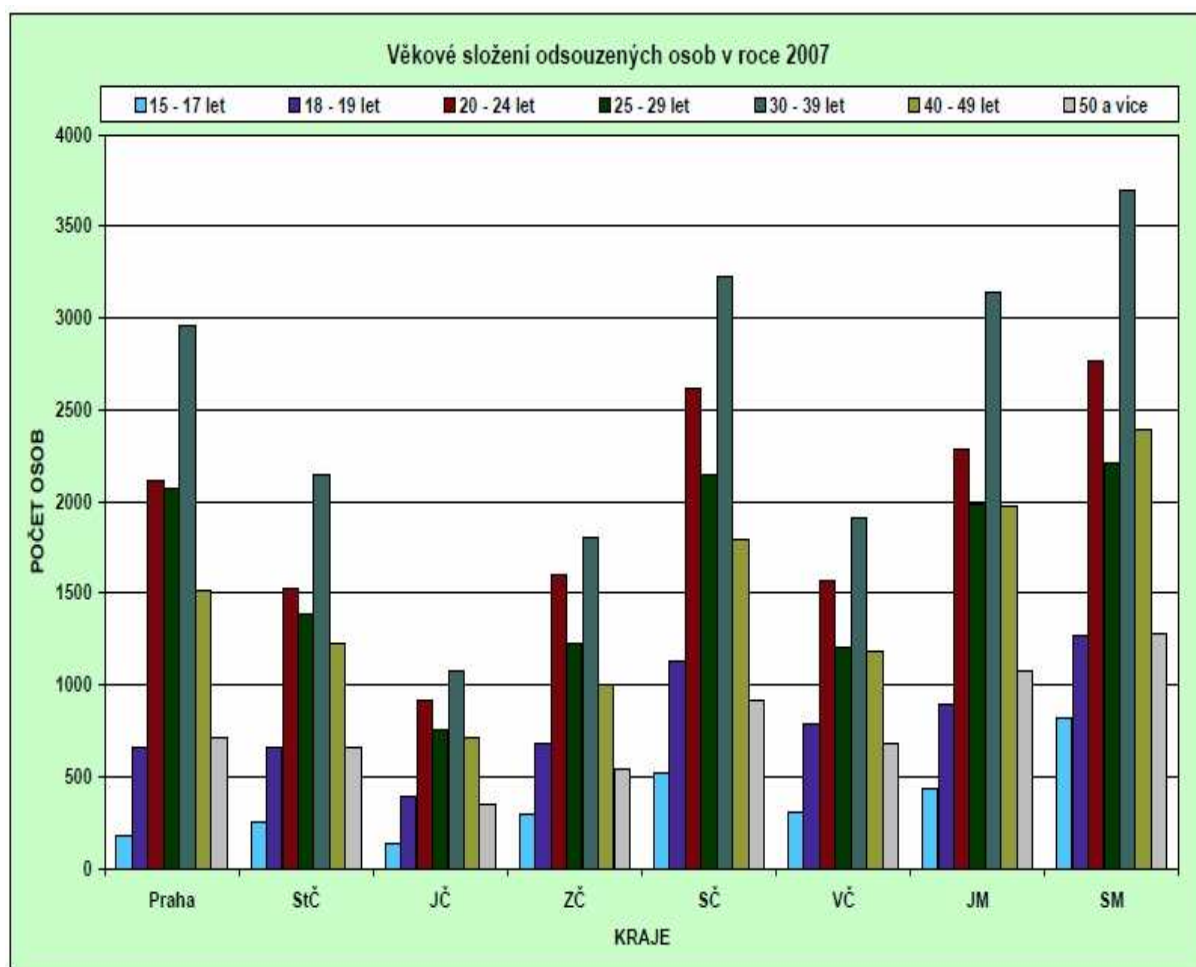
Graf č. 7 – Věkové složení obžalovaných osob v roce 2007 dle krajů

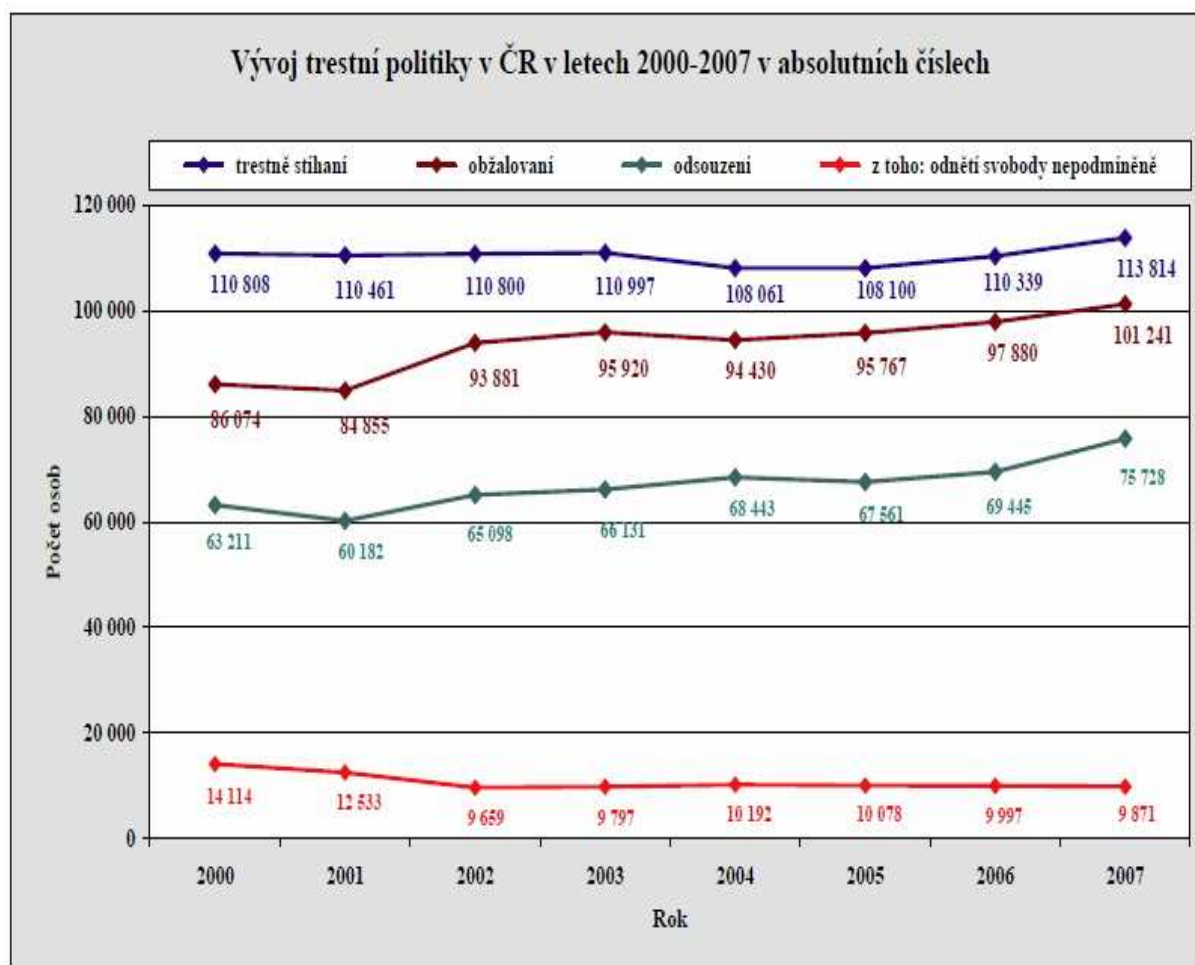
Graf č. 8 – Věkové složení osob na které byl podán návrh na potrestání v roce 2007

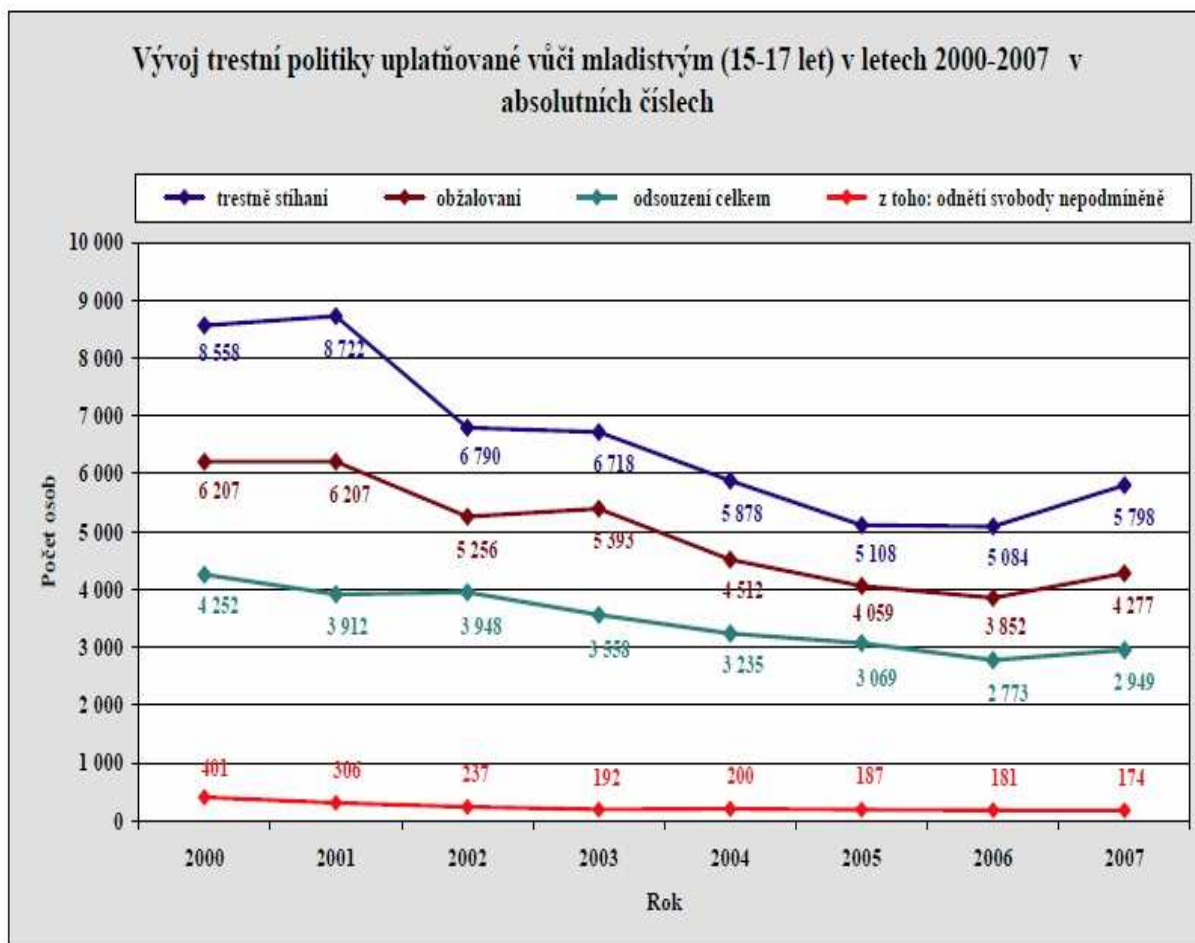
Graf č. 9 – Věkové složení odsouzených osob v roce 2007

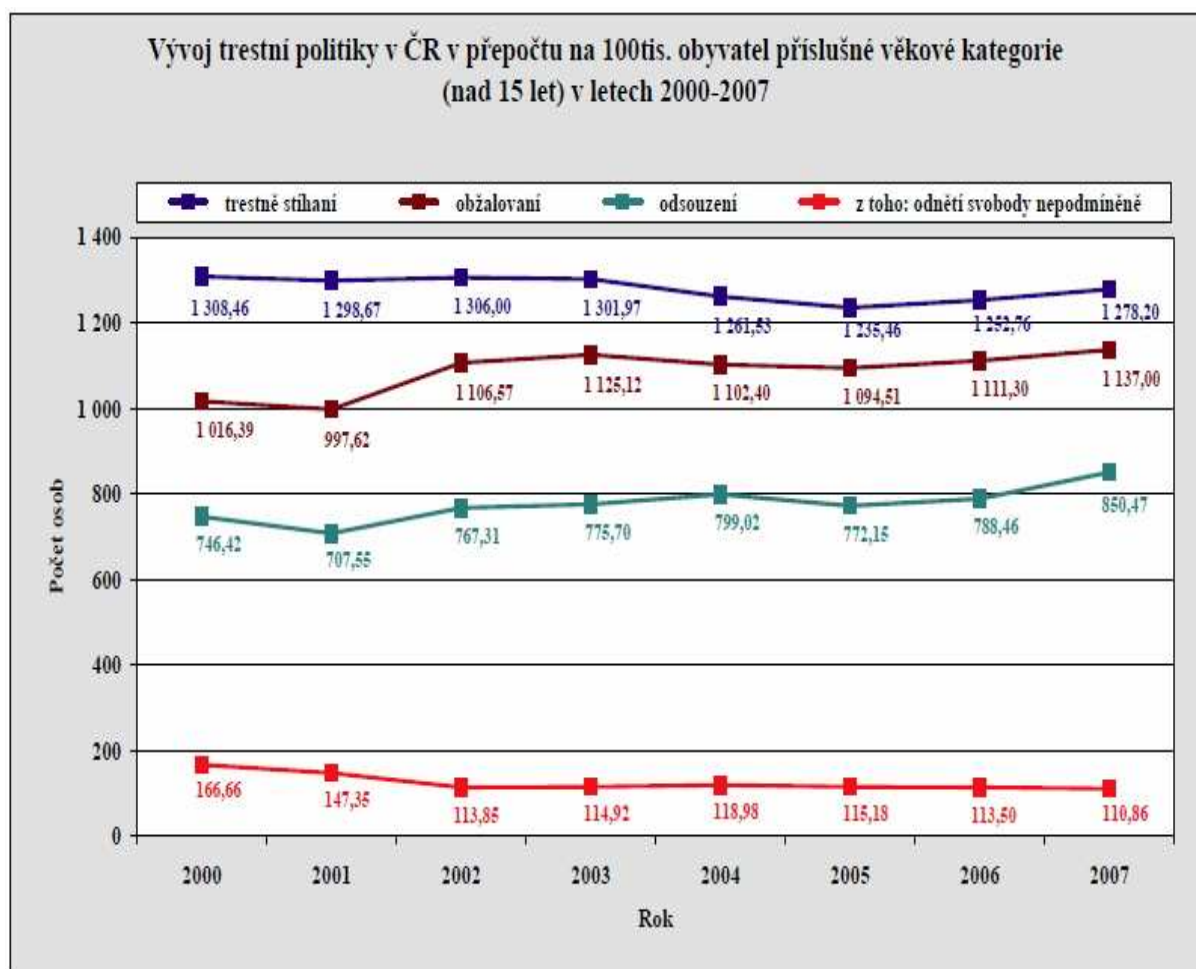
Graf č. 10 – Vývoj trestní politiky v ČR v letech 2000-2007

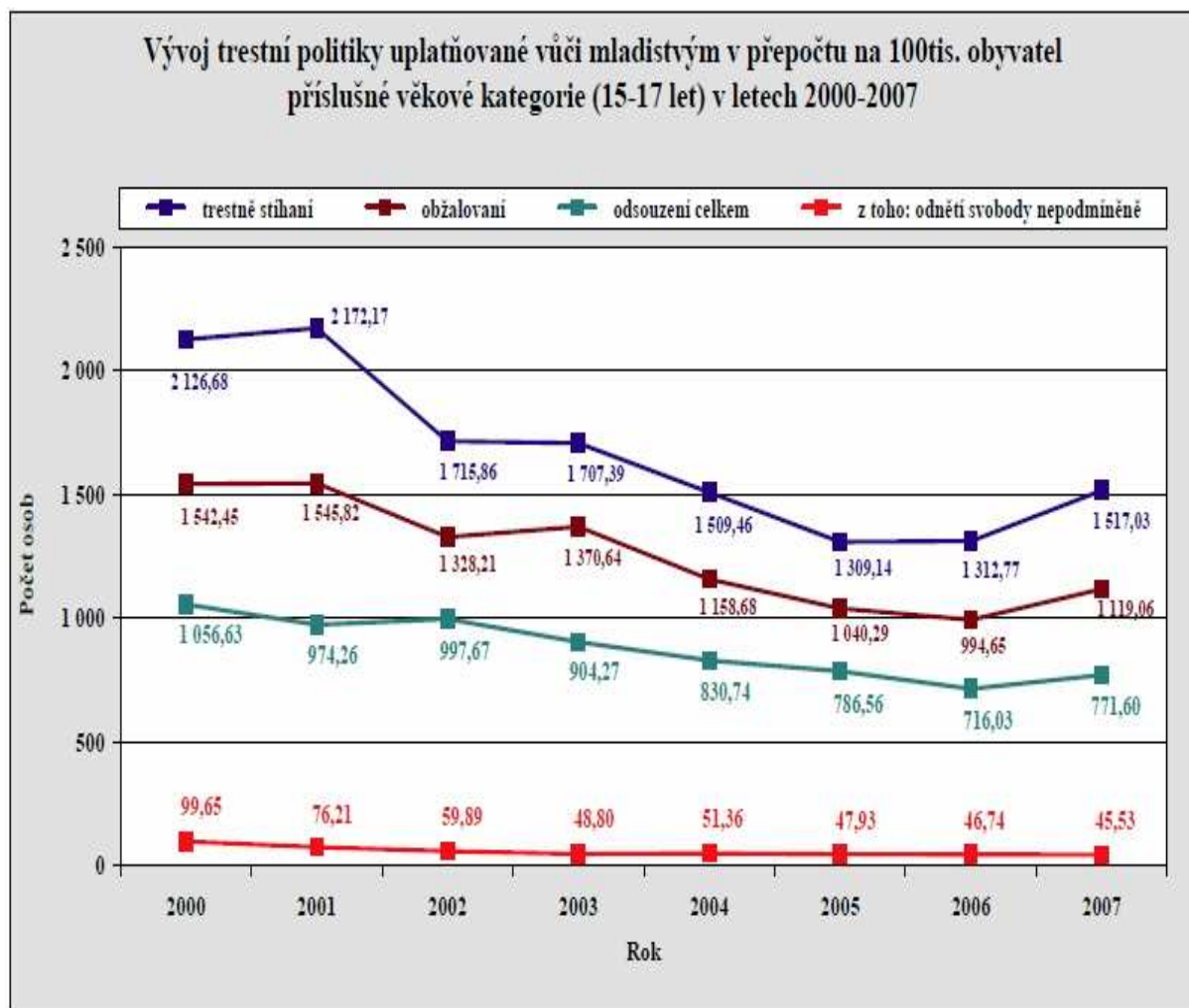
Graf č. 11 – Vývoj trestní politiky mladistvých

Graf č. 12 – Vývoj trestní politiky v přepočtu na 100tis. obyvatel nad 15 let věku

Graf č. 13 – vývoj trestní politiky mladistvých v přepočtu na 100tis. obyvatel

Tabulka č. 1 - trestná činnost dětí a mládeže v letech 1990 až 2000

ČR	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Krim.celk.	216852	282998	345205	398505	372427	375630	394267	403654	425930	426626	391469
Objasněno	83257	94115	108380	126442	129540	151842	162929	169177	185093	193354	172245
obj. v %	38,4	33,3	31,4	31,7	34,8	40,4	41,3	41,9	43,5	45,3	44
z toho:											
Děti	4146	5939	7093	8280	8053	10322	12059	12086	11999	12464	10216
Mladiství	11407	15952	15952	21074	22160	22310	22719	19139	16730	14920	13507